

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK MASALLARINDA
ÖLÜM VE YAS

102030

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Esmâ ŞİMŞEK

102030

Hazırlayan
Suzan ÇELİK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Elazığ, 2000

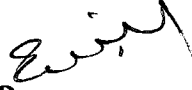
T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK MASALLARINDA
ÖLÜM VE YAS

Yüksek Lisans Tezi

Bu tez tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

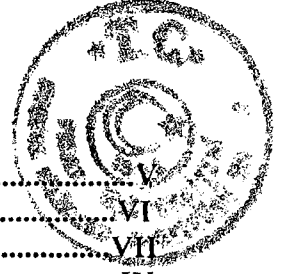

Danışman
Doç.Dr. Esma ŞİMŞEK

Üye
Yrd.Doç.Dr. H. Halide BULUT

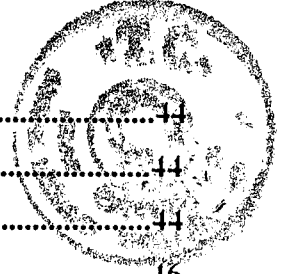

Üye
Yrd.Doç. Dr. Behadır,

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur.

İÇİNDEKİLER

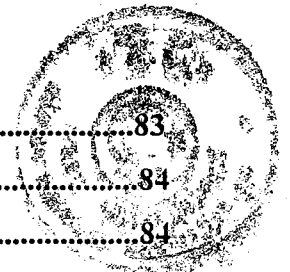
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VI
ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
MASAL, ÖLÜM, VE YAS ÜZERİNE.....	1
I. MASALLAR HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	1
A. MASALIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ.....	1
1. MASAL NEDİR?.....	1
2. MASALLARIN ÖZELLİKLERİ.....	3
a) Şekil Özellikleri.....	3
b) Muhteva Özellikleri.....	4
B. MASALLARIN KAYNAKLARI.....	4
C. MASAL İNCELEME METOTLARI.....	6
1. Tarihi-Coğrafi Metot.....	6
2. Psikoloji Metodu.....	6
3. Antropoloji Metodu.....	7
4. Propp Metodu.....	7
D. MASAL ÜZERİNE YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR.....	8
1. Doktora Tezleri.....	9
2. Yüksek Lisans Tezleri.....	10
E. MASALLARDA ÖLÜM MOTİFLERİ.....	11
II. TÜRK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜM VE YAS.....	15
A. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK DÜNYASINDA ÖLÜM ve YAS.....	15
B. GÜNÜMÜZE TÜRK DÜNYASINDA ÖLÜM ve YAS.....	21
C. ANADOLU'YA YERLEŞİMDEN GÜNÜMÜZE KADAR OLAN DÖNEMDE ÖLÜM ve YAS.....	22
D. GÜNÜMÜZDE ANADOLU'DA ÖLÜM ve YAS.....	25
III. HALK ANLATMALARINDA ÖLÜM VE YAS.....	29
A. DESTANLARIMIZDA ÖLÜM ve YAS.....	30
B. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE ÖLÜM ve YAS.....	39
C. HALK HİKÂYELERİNDE ÖLÜM ve YAS.....	42
1. Cezalandırmak İçin Öldürme.....	43
2. Ölüp Dirilme.....	43

3. Vasiyet Ederek Ölme.....	44
4. Dua Ederek Ölme.....	44
5. Yas Tutma.....	44
D. EFSANELERDE ÖLÜM ve YAS.....	46
E. FIKRALARDA ÖLÜM ve YAS.....	51

BİRİNCİ BÖLÜM

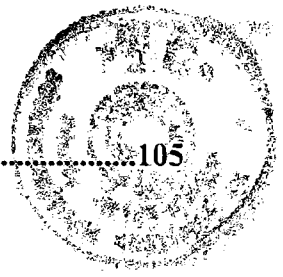
MASALLARDA ÖLÜM.....	54
I. İNSANLARDA ÖLÜM.....	55
A. Çocuklarda Ölüm.....	55
B. Yetişkinlerde Ölüm.....	57
1. Ecel İle Ölen İnsanlar.....	57
2. Cezalandırmak İçin Öldürülen İnsanlar.....	59
3. Vasiyet Ederek Ölen İnsanlar.....	70
4. Aç Gözlülüğün Kurbanı Olan İnsanlar.....	71
5. Ahmaklıklarından ve Tuzağa Düşerek Ölen İnsanlar.....	72
6. Hanımları Tarafından Öldürülen İnsanlar.....	78
7. Olağanüstü Şekilde Ölen ve Öldürülen İnsanlar.....	78
8. İntihar Eden İnsanlar.....	80
9. Hayvanlar Tarafından Öldürülen İnsanlar.....	81
10. Diğerleri.....	81

II. HAYVANLARDA ÖLÜM.....	83
1. Normal Şekilde Ölen Hayvanlar	84
2. Cezalandırmak İçin Öldürülen Hayvanlar.....	84
3. Vasiyet Bırakarak Ölen Hayvanlar.....	86
4. Sahiplerinin ve Kendilerinin Ahmaklıklarından Tuzağa Düşerek Ölen Hayvanlar.....	86
5. Tesadüfen veya Başkalarının Yerine Öldürülen Hayvanlar.....	88
6. Başka Hayvanlar Tarafından Öldürülen Hayvanlar.....	90
7. İntihar Eden Hayvanlar.....	90
8. Yemek İçin Kesilen Hayvanlar.....	91
9. Diğerleri.....	92
III. OLAĞANÜSTÜ VARLIKLARDA ÖLÜM	94
A. Devlerde Ölüm.....	94
1. Cezalandırmak İçin Öldürülen Devler.....	94
2. Ahmaklıklarından Ve Tuzağa Düşürülerek Ölen Devler.....	97
3. Olağanüstü Şekilde Öldürülen Devler.....	98
4. Başkalarının Yerine Öldürülen Devler.....	99
5. Diğerleri.....	99
B. Canavarlarda Ölüm.....	99
C. Perilerde Ölüm.....	100

İKİNCİ BÖLÜM

MASALLARDA ÖLÜP DİRİLME.....	101
I. İNSANLARDA ÖLÜP DİRİLME.....	101
1. Taş Kesilen İnsanların Dirilmesi.....	101
2. Vücudunun Parçaları Yapıştırılan İnsanların Dirilmesi.....	102
3. Takı Aletlerinin Uzaklaştırılması Yada Takılması Sonucu İnsanların Dirilmesi.....	102
4. Üzerine Toprak Serpilen Veya can Suyu Dökülen İnsanların Dirilmesi.....	103
5. Elma Yedirilen İnsanların Dirilmesi.....	103
6. Dua Sonucu İnsanların Dirilmesi.....	104
7. Kırk Gün Sonunda İnsanların Dirilmesi.....	104
8. Sihir Şişesinin Kırılması Sonucu İnsanların Dirilmesi.....	105
9. Diğerleri.....	105

II. OLAĞANÜSTÜ VARLIKLARDA ÖLÜP DİRİLME.....105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MASALLARDA YAS.....	106
I. İNSANLARDA YAS.....	106
II. HAYVANLARDA YAS.....	107
SONUÇ.....	108
BİBLİYOGRAFYA.....	110
ÖZGEÇMİŞ.....	113

ÖZET

Türk halk masallarında "ölüm" ve "yas" ı değerlendirdiğimiz çalışmamızın Giriş, Üç Bölüm, Sonuç ve Bibliyografyadan meydana gelmiştir.

"Masal, Ölüm ve Yas Üzerine" adıyla değerlendirdiğimiz "Giriş" bölümünü şu şekilde gruplara ayırdık:

- I. Masallar Hakkında Genel Bilgi,
- II. Türk Kültüründe Ölüm ve Yas,
- III. Halk Anlatımlarında Ölüm ve Yas.

"Masallar Hakkında Genel Bilgi" adıyla ele aldığımız bölümde; masalın tanımı ve özellikleri, masal kaynakları, masal inceleme yöntemleri, masal üzerine yapılan akademik çalışmaları ve masallarda ölüm motifi üzerinde durduk.

"Türk Kültüründe Ölüm ve Yas" başlığı altında ise; ölüm ve yas olgularını; geçmişten günümüze Türk dünyası ile Anadolu'ya yerleşimden günümüze kadar olan dönemde ve günümüz Anadolu'sunda geniş bir yelpaze içinde değerlendirdik.

"Halk Anlatımlarında Ölüm ve Yas" başlığı altında ise; destanlarımız, Dede Korkut Hikayeleri, halk hikayeleri, efsaneler ve fıkralar göz önünde bulundurularak "ölüm" ve "yas" olguları ele alındı.

"Masallarda ölüm" adını verdiğimiz " Birinci Bölüm"; İnsanlarda Ölüm, Hayvanlarda Ölüm ve Olağanüstü Varlıklarda Ölüm şeklinde sınıflandırıldı.

"İnsanlarda ölüm"ü çocuklarda ve yetişkinlerde ölüm olmak üzere iki gruba ayırdıktan sonra yetişkinlerde ölümü kendi içinde sınıflandırdık. (Ecel ile ölen insanlar, cezalandırmak için öldürülen insanlar, vasiye bırakarak ölenler...)

"Hayvanlarda Ölüm" ü değerlendirdiğimiz kısımda ecel ile ölen hayvanlar, cezalandırmak için öldürülen hayvanlar gibi alt bölümlere yer verdik.

Olağanüstü Varlıklarda Ölüm"ü Devlerde Ölüm, Canavarlarda Ölüm, Perilerde Ölüm olmak üzere üç gruba ayırdık.

"İkinci Bölüm"de masallarda ölüp-dirilme hadisesini insanlarda, hayvanlarda ve olağanüstü varlıklarda olacak şekilde masal kahramanlarının niteliklerine göre alt gruplara ayırdık.

"Masallarda Yas" adını verdiğimiz "Üçüncü Bölüm"de sadece insanlarda ve hayvanlarda yas motifini değerlendirdik.

ANAHTAR KELİMELER: Masal, Motif, Ölüm, Yas, Yeniden Dirilme.

ABSTRACT

The work that I make a profit of death and mourning in Turkish folk tales is being from the groups of introduction, three part, result and bibliography.

I divide the entrance part that I make a profit in the name of "About Tales, Death and Mourning" into these groups

- I. General Knowledge about the Tales
- II. Death and mourning in Turkish Culture
- III. Death and Mourning in Folk Tellings.

I worked on the definition and the specialities of Tale, the sources of the tale, the method of studying on Tale the academical workings about the tale and the way of describing the death on this part that I called as "General knowledge about the Tale"

I made a profit of death and mourning facts in a obtuse angle in the times of the Turkish world from the past to the present and today; Turkish world with the period of the days that our ancestors come to Anatolia and today's Anatolia on this part that I called as "Death and Mourning in Turkish Culture"

I worked on death and mourning facts by taking our ballads, Dede Korkut tales, Folk tales, Legends and anecdotes into consideration on this part that I called as "Death and Mourning in Folk telling"

I classified the first part that I called as "The death in Tales" like this: The Death in human being, the death in animals and the death in extra ordinary creatures

After dividing "The death in human being" into two groups which are called the death in children and the death in adults I classified them on themselves (Like. the people who die in a normal way, the people who killed as a punishment)

I classify the death in extraordinary creatures into these groups: The death in giants, the death in monsters, and the death in fairies

In the second paragraph I divide the death and resurrection in tales into the groups of human beings animals and extraordinary creatures as the specialities of the characters in tales.

I make a profit just for human beings and animals in the third part which is called as "The mourning in Tales"

KEY WORDS: Folktale, Motive, Death, Mourning, Resurrection.

ÖNSÖZ

Türk halk kültürünün en değerli hazinelerinden biri olan halk masalları üzerinde bu güne kadar yapılmış olan ilmi çalışmalarda bir bölgenin masallarının olgu ve tip yapısı üzerinde durulmuştur (Erzurum, Elazığ, Afyon, Antep, Konya, Yukarıçukurova,...gibi). Derlenen masal metinlerinin sayısının fazla olması, bunların değişik yönlerden incelenmesini zorunlu kılmıştır. Değişik bölgelerden derlenen masallar üzerinde yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarında 1000'in üzerinde masal metni bulunmaktadır. Çalışmamızda doktora tezlerinde yer alan metinlerden hareketle ölüm olgusunu, halkın ölüme bakış açısını, ölüm şekillerini ve ölüm olgusu etrafında gerçekleşen gelenek, ayin ve pratikleri sentez halinde vermeyi amaçladık.

Türk halk masallarında "ölüm " ve "yas"ı konu olarak ele aldığımız tezimiz, Önsöz ve Giriş'ten sonra Üç Bölüm, Sonuç ve Bibliyografyadan oluşmaktadır.

"Masal Ölüm ve Yas Üzerine" başlığı altında verdiğimiz Giriş kısmında ilk olarak, masal tanımlarını, masal kaynaklarını, masalın muhteva ve şekil özelliklerini, masal inceleme yöntemlerini ve -bir çoğundan çalışmamızda faydalandığımız- akademik çalışmalar hakkında bilgileri verdik. Ayrıca, masallar hakkında genel bilgilerin bulunduğu bu kısımda S. Thompson'un **Motif Index** adlı çalışmasında yer alan "E. Ölüm" maddesinin temel konularını Doc. Dr. Esmâ ŞİMŞEK' in "Yukarıçukurova Masallarında **Motif** ve Tip Araştırması " adlı doktora tezinden aynen aktarmayı uygun buldum.

Giriş kısmında ikinci olarak, "Türk Kültüründe Ölüm ve Yas" üzerinde durduk. Eski Türk dini olarak adlandırabileceğimiz Şamanist inançtan günümüz Anadolu'suna kadar geniş bir çerçeve üzerinde "ölüm kültürü" ve ilgili pratikleri verdik. Bu pratiklerin geçmişten günümüze yansıyan yönlerini "ölüm" ve "ağıt" konulu kaynaklardan hareketle ortaya koyduk.

Giriş kısmında son olarak "Halk Anlatmalarında Ölüm ve Yas" ile ilgili notları tespit ederek, yer yer bunların masallarımızla benzer yönlerine değindik.

"Masalarda Ölüm" adını verdiğimiz Birinci Bölümde ölüm konusunu öncelikle kahramanların niteliklerine göre sınıflandırdık. "İnsanlarda, Hayvanlarda ve Olağanüstü Varlıklarda Ölüm" olarak yaptığımız bu sınıflamayı ölüm şekillerini de ekleyerek daha da genişlettik.

"Masalarda Ölüp Dirilme" başlığı ile ele aldığımız ikinci bölümde ölüp dirilme hadisesini kahramanların niteliklerine göre alt guruplara ayırdık.

“Masalarda Yas” olarak adlandırdığımız olarak adlandırdığımız Üçüncü Bölümden
Sonra sonuç ve Bibliyografyaya yer verdik.

Masalarda Ölüm, Yas ve Ölüp Dirilme motiflerine örnek olarak verdiğimiz ahitü
metinlerde metni aynen geçirirken, imlâ ve noktalamada metnin orjinaline bağlı kaldık.

Umarız bu çalışma konuyla ilgili olarak daha sonra yapılacak olan çalışmalara
katkıda bulunur.

Öğrencisi olmayı şans sayıp bundan gurur duyduğum çalışmamın başından sonuna
kadar her türlü desteği veren ve hoşgörüyü bana coşkuyla çalışma ortamı sağlayan
danışman hocam Doç. Dr. Esmâ ŞİMŞEK’ e sabrı anlayışı ve yaptığı yardımlarından
dolayı teşekkür ederim.

Her zaman manevi desteğini hissettiğim değerli hocam Doc. Dr. Ali Berat
ALPTEKİN’e ve Babam Kemal ÇELİK’ e de teşekkürü borç bilirim.

Kaynak taramada yardımını ve manevi desteğini esirgemeyen hayat arkadaşım
Fatih YILMAZER’ e teşekkür ederim.

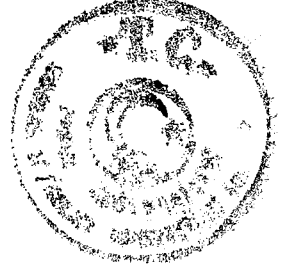
Suzan ÇELİK

Elazığ Şubat 2000

KISALTMALAR

- Afy.** ; Afyon Karahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma
Ank. ; Ankara
Ant. ; Gaziantep Masalları Üzerine Bir Araştırma
BK ; Bilge Kağan
bkz. ; Bakınız
Çk. ; Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması
Elz. ; Elazığ Masalları (İnceleme)
Erz. ; Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar
Gm. ; Gümüşhane Masalları /Metin Toplama ve Tahlil
Kabaklı I ; Türk Edebiyatı I
Kabaklı II ; Türk Edebiyatı II
KT ; Kül Tigin
Mr. ; Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerine bir İnceleme
s. ; Sayfa
Sakaoğlu I ; Efsane Araştırmaları
Sakaoğlu II ; Türk Fıkraları ve Nasrettin Hoca
Ton. ; Tonyukuk
Tşl. ; Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması
Türk Lehçeleri ; Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
Van. ; Van Masalları Üzerine Bir Araştırma
vb. ; Ve benzeri
Ylv. ; Yalvaç Masalları Üzerine Bir Araştırma

GİRİŞ

MASAL, ÖLÜM ve YAS ÜZERİNE

I. MASALLAR HAKKINDA GENEL BİLGİ

Folklorumuzun geniş bir sahasını meydana getiren masallar, halkın yaşadıklarını ifade edebildiği bir anlatı türüdür. Günümüzde Anadolu'da masal anlatma ve dinleme geleneği canlılığını muhafaza etmektedir.

İnsan hayatını aksettiren masalarda, insanların gerçek hayatları ile düşleri birleşmiştir. Her canlı için kaçınılmaz son ölümdür. Dünyanın her yanında "ölüm" çevresinde şekillenen birtakım adetler ve işlevler vardır. Bu işlevler, ölüme olduğu gibi evrensel nitelik taşımaktadır. Sevdiğimiz bir varlığı kaybetmiş olmanın bizlere yaşattığı acıyı ifade etmek için, "yas" adını verdiğimiz olgudan faydalanırız.

Masalarda, belirleyemediğimiz zamanlardan itibaren insanlar, atalarının kahramanlıklarını yaşantılarını ve ölümlerini olağanüstülüklerle birlikte anlatmışlardır.

Çalışmamızda masal, ölüm ve yas münasebetini Türk kültürünün zenginliğinden ve konularda ortaya konmuş ilmi çalışmalardan yola çıkarak göstermeye çalışacağız.

A. MASALLARIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

1. MASAL NEDİR?

Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı **Türkçe Sözlük**'te, "Çocuklara anlatılan ve çoğu olağanüstü olayla süslenmiş bulunan ilgi çekici hikâye, olarak tanımlanan masallar anonim halk edebiyatı mahsulleri arasında zengin bir potansiyele sahiptir. Hayal ürünü özelliği ile diğer halk anlatı türlerinden ayrılan masal, tarih boyunca yaygınlığı ve toplumsal işlevi bakımından büyük önem taşımaktadır. Farklı olan ve zamanların kültürel değerlerini taşımaları bakımından da ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Olağanüstülüklerin çokluğu ve bunların mitoslar ve epik ürünlerle bağlantılarını da düşündürmektedir. Bu bakımdan eskilik bakımından oldukça öncelere gidiş vardır. Toplum yapımızda meydana gelen değişiklikler, gelişmeler masalın eski işlevini sarsmıştır ve büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Ancak diğer halk edebiyatı türlerinde olduğu gibi masal üzerindeki bilgi ve araştırmaların, kültür bütünlüğünün anlaşılabilmesi, açıklanması için gerekli olduğu da bir gerçektir.

Masal için bizde ve yabancılarda çeşitli tanımlar yapılmıştır. Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU, masal araştırmalarında temel kaynak olarak aldığımız doktora çalışması

olan "Gümüşhane Masalları" adlı eserinin "Giriş" bölümünde masallar ile ilgili şu tanımları vermektedir:

Şemsettin Sami, Kamus-ı Türki'de "adap ve ahlak ve nasahiye mütalika küçük hikâye"

...Naki Tezel'in "Türk Masalları" adlı eserinin birinci cildindeki giriş kısmında masal şöyle tanımlanmakta, "Masal, olayların geçtiği yer ve zaman belirli olmayan peri, dev, cin, ejderha, arap, hacı vb.gibi kahramanları, belirli kişileri temsil etmeleri hikâyesidir."

...Macar Türkoğlu İgnos Knoş bu konuda şöyle demektedir. "Masal dediğimiz şey her milletin âyine-i devranıdır. Bu âyine ye bakacak olursak hem eskilerin ibâdetlerini, hemde kadim vakitlerimizin ahlakını da görmüş oluruz."

...Warren S. Walker ile Ahmet Edip Uysal "Takes Alive-in Turkey" in önsözünde masal, " Gerçek olmayan bir dünyada belirli olmayan bir yerde, belirli olmayan bir karakterler arasında geçen acayiplerle doludur." diye tarif eder." (Sakaoğlu, 1971, s.1-10)

Sakaoğlu ise masalı şu şekilde tanımlamıştır: "Kahramanlarının bazıları hayvanlar ve tabiat üstü varlıklar olan olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandıra bilen bir sözlü anlatım türüdür." (Sakaoğlu, 1973, s.5) Saim Sakaoğlu "Masal Araştırmaları'nın "Giriş" bölümünde de masal tanımlarına yer vermiştir. (Sakaoğlu, 1999, s.1-4)

Elazığ Masalları'nın yazarı Prof. Dr. Umay Günay ise, masalı daha öncede belirttiğimiz gibi şu şekilde yorumlamıştır,"Masal, bir çok araştırmacının kabul ettiği gibi sadece çocukları eğlendirmek için anlatılan bir edebi tür değil, aynı zamanda okur-yazar olamayan halk için okur-yazar halkın romanı ve hikâyesi olmaktadır." (Günay, 1975, s.2)

Türk dünyasında masal kelimesine karşılık olarak kullanılan kelimelerden bazıları şunlardır:

Nağıl (Azerbaycan), äkiyät (Başkurtlar), şabuv, şabis (Kazaklar), at çabü (Kırgızlar), ertäk (Özbekler), erteki (Türkmenler), çöçäk (Uygurlar). (Türk Lehçeleri, 1991, s.562-563)

Anadolu'da "masal" kelimesinin yerine kullanılan kelimelerden bazılarıysa şunlardır: Metel, mesele, matal, hekâ, hikâ, hikiya, hekeya, oranlama, ozanlama ve nagil. (Sakaoğlu, 1999, s.4)

Masalların tanımlarındaki çeşitliliğin yanısıra yöreden yöreye farklı isimlerle sözlü kültür içinde varlıklarını sürdürdüklerini söyleyebiliriz.

2. MASALIN ÖZELLİKLERİ

Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve olağanüstü varlıklar olan hadiselerin belirli masal ülkelerinde cereyan ettiği, dinleyicileri inandırmak gibi iddiası olmayan belirli yerlerinde (başlangıç, orta, bitiş) "formel" adı verilen klişe sözlerin bulunduğu ve genellikle nesir şeklinde olan bir sözlü anlatım olarak tanımlayabileceğimiz masalların özelliklerini ikiye ayırabiliriz.

a-Şekil Özellikleri

b-Mumteva Özellikleri

Çalışmamızın bu kısmında Saim SAKAOĞLU'nun "Gümüşhane Masalları"ndan faydalandık.

a) Şekil Özellikleri,

Masalları efsane ve fıkralara göre uzun halk hikâyesinden kısa metinlerin her masal aynı hacimde değildir. Hayvan masalları daha kısa metinlerdir. Çocuklara anlatıldığı için bir iki olguten oluşur. Asıl halk masalları içinde çok uzun olan halk hikâyesi hacminde masallar da vardır. Genellikle nesir halinde olmalarına rağmen manzum olanlara da rastlanır. Masalların muayyen yerlerinde muayyen vazifeleri olan ve adına "formel" denilen klişe cümleler vardır. Formeller masalarda şu amaçlara hizmet eder.

a-1) Kaynak şahsın masal anlatma ve formel kullanmadaki olgularını ıspatlamak için,

a-2) Kaynak şahsın masal anlatırken unuttuğu yerlerde formellerle sözü uzatarak konuyu hatırlamaya çalışır.

a-3) Dinleyenlerin dikkatini bir noktada toplamak için herkesin dikkatini ceken formeller kullanır. (Sakaoğlu, 1999, s. 56-69)

Formeller kullanıldıkları yere göre beş grupta incelenir,

1. Başlangıç formelleri ,
2. Bağlayış ve geçiş formelleri,
3. Benzer durumlarda kullanılan formeller,

4. Bitiş formelleri,
5. Çeşitli formel unsurlar.

Masallarda sade,açık ve anlaşılır bir dil hakimdir. Cümlelerin genellikle kısa olduğunu da söylemek yerinde olur.

b) Muhteva Özellikleri.

Umumiyetle kadınlar tarafından anlatılan masalarda olağanüstü kahraman, yer ve olaya rastlarız. Masal kahramanları insanlar (padişah, tüccar, oduncu, Keloğlan, arap vb.), hayvanlar (aslan, tilki, at, güvercin, papağan, vb.), bitkiler (ağaç, çiçek vb.), maddi unsurlar, alet ve eşyalar (dağ, taş, mağara, kuyu, su, sofraya, seccade, ayna, çalgı, vb.), hayali yaratıklar (dev, cin, peri, vb.), yalın fikirler (zeka, akıl, iyilik, kötülük, güzellik, vb.) gibi akla gelen her şeydir.

Masalarda Kafdağı, Hint, Yemen, Çin, Halep, hayvanlar ülkesi, periler ülkesi, körler ülkesi gibi olağanüstü mekanlar vardır. Mekan tam olarak belli değildir. Aynı şekilde "zaman" kavramında da belirsizlik söz konusudur.

Dini olgular oldukça yaygındır. Daha çok kaynak şahsın inancı masallara yansır, masallarda her dua ve beddua gerçekleşir. Rüyaların da gerçekleştiğini görürüz. Her masalın sonunda mutlaka karşıdaki insana iyi yönde mesaj verilir. Mesajlar bazen veciz bir söz , bir atasözü veya deyimle birleştirilir. Hemen, hemen bütün mesajların sonunda iyiler mükafatlandırılır, kötüler cezalandırılır.

B. MASALLARIN KAYNAKLARI

Masallar üzerinde bilimsel çalışmaların 19. yy. dan beri sürdürüldüğü söylenebilir. Masalın kaynağı konusundaki görüşlere Almanya'da Grimm kardeşlerden Wilhelm Grimm, "Çocuk ve Ev Masalları " adlı eserinin ikinci baskısının önsözünde yer vermiştir.

W.Grimm, masallarının kaynağı konusunda iki görüş ortaya koymuştur.

1. **Hint – Avrupa Teorisi**, Hint-Avrupa dil dairesine giren milletlerin masalları bilinmeyen bir zamandan Hint-Avrupa medeniyetinin mirasıdır.

2. **Parçalanmış Millet Teorisi**, Masallar eski milletlerin parçalanmış şeklidir.

Bunlar ancak içinden çıktıkları milletlerin kesin olarak izah edilmesiyle anlaşılır. (Günay, 1975, s. 17)

Ülkemizde konu ile ilgili olarak yapılan ilk yayının tarihi 70 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Fransız Halk bilimcisi Gedeon Huet'in 1923'te Paris'te yayınladığı "Les Cantes Populaires" adlı çalışması altı yıllık bir gecikmeden sonra Pertev Naili Boratav tarafından ilgili bölümleri özetlenerek Türkçe'mize kazandırılır. Son çeyrek yüzyıldaki bazı çeviriler ise 1946 tarihini taşıyan Stith Thompson'ın "The Folktale" adlı eserine dayandırılır. (Sakaoğlu, 1999. s. 4)

Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu'nun S. Thompson'ın eserinden geniş ölçüde faydalandığını, Umay Günay'ın ise farklı kaynaklardan aldığı bilgilerle konuya eğildiğini ifade ediyor. Saim Sakaoğlu, masalların kaynağı konusunda üç dönem ve her biriyle ilgili birkaç adın hatırlandığını söyleyerek, Gedeon Huet'in sınıflamasını belirtiyor.

- a) **Tarih Öncesi Görüş**, (Kable Tarih Nazariyesi)
- b) **Tarihi Görüş**, (Tarihi Nazariyesi)
- c) **Etnoğrafik Görüş**, (Etnoğrafik Nazariyesi)

Bu dallardan ilki Bilge Seyidoğlu'nun da (s. xxx) "Mitoloji Okulu", Umay Günay'da (s. 17) "Mitolojik Görüş", ikincisi sırasıyla "Hindoloji Okulu ve "Hindoloji Görüşü" ve sonuncusu da "Antropoloji Okulu" ve "Antropolojik Görüş" olarak adlandırılmaktadır. Batılı kaynaklar, genellikle "School" terimini öne çıkardıkları için belki de "okul" olarak almak aslına daha uygun olacaktır, ancak "görüş" kelimesiyle değerlendirmekte yanlış olmayacaktır. (Sakaoğlu, 1999. s. 5)

S. Sakaoğlu **Gümüşhane Masalları**'nda doktora tezinde aynı konuyu "Menşe Nazariyeleri" başlığı altında ele almıştır. (Sakaoğlu 1973. s. 66-68)

C. MASAL İNCELEME METOTLARI

Uygarlık ve kültür tarihine çeşitli malzemeler vermesi dolayısıyla masalın inceleme yöntemleri önemlidir. Halk kültürlerinin bir birleriyle ilişkileri, etki ve etkilenmeleri konusu da bu araştırmaların değerini arttırmaktadır. Uzak kültürlerin ilkel gibi görülen kimi olgularde ortalığı, insanlık tarihinin bazı gelişimlerini sergilemesi bakımından, önemli ip uçları sunmaktadır. Bu nedenlerle masalların incelenmesi konusunda, çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bunların önemlileri şu başlıklar altında toplanabilir.

1. Tarihi – Coğrafi Metot veya Tarihi – Coğrafi Fin Metodu
2. Psikoloji Metodu
3. Antropoloji Metodu
4. Propp Metodu (Seyyidoğlu, 1975. s. xxxix)

1. Tarihi – Coğrafi Metot (Tarihi – Coğrafi Fin Metodu)

Bu yöntemde halk edebiyatı ürünü epizotlarına ve olgularına ayrılarak dünya folklorundaki benzerleri ile karşılaştırılır. Bunlar içinde saptanan en eski veriler varyantlara bağlı olarak incelenir. İlgili kültürlerle bağlantılı sonuçlara varılır. Yöntem, sosyal yapıya önem verilmediği için eleştirilere uğramıştır. Umay Günay, bu yöntemle ilgili olarak **Erzurum Masalları**'nda şunları söylemiştir, "Tarihi – Coğrafi Metodun başlıca tenkit konusu olan bu metot da değişme ve istikrarın insan faktörleriyle manalı bir şekilde ilgili olmadığıdır. Masalların yayılışı ile unsurların kaybolması süper organik olarak ele alınmaktadır bu sebeple antropolog folklorcular bu metodu kullanmaktan kaçınırlar." (Seyyidoğlu 1975. s. XLI)

2. **Psikoloji Metodu**, Psikolojinin kurumlarından yola çıkılarak oluşturulan bu yöntemde, tüm bir masalın veya masala ait epizot ve varyantların psikolojik incelemesi

açıklanması açıklanmaktadır. Ana yöntem, Freud Psikolojisidir. Bu yöntemin bir örnek uygulamasına Seyidoğlu'nun adı geçen eserinde rastlamaktayız.

3. Antropoloji Metodu, Antropolojinin yöntemlerinden yararlanan halk bilimciler masalı üç bölümde incelerler:

- a. Hikâyeyi anlatanın şahsiyeti, eğitimi, yetişmesi ve çevresini göz önünde tutarlar.
- b. Masal geleneğinin nasıl doğup geliştiğini tetkik ederler.
- c. Masal dinleyen çevrenin masalın doğması, gelişmesi üzerindeki tesirlerini inceleme esasına dayanır. (*Seyidoğlu, 1975, s. XLIII*)

4. Propp Metodu, Daha önceki yapısal incelemeleri de göz önüne alan Rus halk bilimcisi Wladimir Propp, yüz peri masalını inceleyerek karakterlerin ortak işlevlerine dayalı yöntemler geliştirmiştir. Bu değişmeyen işlevler 31'i geçmemektedir. Propp'un "Masal Biçim Bilimi" adlı eserinde işlevlere dayalı gözlemler sonucunda varılan yargılar şöyle aktarılmakta,

- 1) Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin masalın değişmez, sürekli öğeleri kişilerin işlevleridir. İşlevler masalın temel oluşturucu bölümleridir.
- 2) Olağanüstü masalın içerdiği işlevlerin sayısı sınırlıdır.
- 3) İşlevlerin diziliş her zaman aynıdır.
- 4) Bütün olağanüstü masallar yapıları açısından aynı türe bağlanırlar.

Bu yöntemin ülkemizdeki ilk uygulamasını **Elazığ Masalları** adlı doktora tezinde gerçekleştirmiş olan Prof . Dr. Umay Günay, bu temel yargıları şöyle açıklamaktadır, "Masal tertibi içinde masal kahramanlarının fonksiyonlarının listesi yapılırken şu hususlar göz önünde tutulmuştur, 1) Fonksiyonun mahiyetinin kısa özeti, 2) Fonksiyonun bir kelime içinde toplanmış kısa tanımı, 3) Usule uygun bir işaret masalların yapılarının şematik

mukayyesini mümkün kılacaktır. Masallar daima başlangıç durumu ile başları burada ailenin fertleri zikredilir veya müstakbel kahraman ya ismi söylenerek veya durumuna işaret edilerek tanıtılır.(Bir asker, bir padişah gibi) bu hâl fonksiyon olmamakla beraber önemli morfolojik elementtir. Bu elementte “ilk durum” denir. İlk durumu fonksiyonlar tâkip eder.(*Günay, 1975. s.24*)

D. MASALLAR ÜZERİNDE YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR

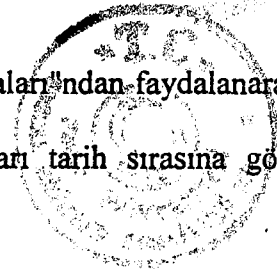
Türkiye’de masalla ilgili ilk akademik çalışmalar Atatürk Üniversitesi’nde yapılmıştır. İlk aşamada üç doktora çalışması tamamlanmış, daha sonraki dönemlerde çeşitli yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmıştır. Çalışmamızın bu kısmında ilk dönemin ilk üç doktora tezini kısaca tanıtacağız.

Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar-Metinler Ve Açıklamalar** adlı tezini 1971’de tamamlamış ve 1975’de kitap halinde yayınlamıştır. Masalların derlemesi ve masalların incelenmesi içeren eserde Erzurum masallarının olguları çıkarılırken S. Thompson’ un **Motif Index Of Folk Literature** adlı katalogundaki yöntemden faydalanmıştır.

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu 1968 yılında başladığı “Gümüşhane Masalları” adlı doktora tezinin savunmasını 1971 yılında vererek Türkiye ve halk masalları üzerine doktorasını tamamlayan ilk araştırmacı olmuştur. Aynı şekilde masalların derlenmesi ve incelenmesi esasına dayalı olan tezin “giriş” bölümü masalın kavram, işlev, önem, diyer kültürlerle ilişkiler, kültürel öge dünya masal külliyatı, masalların kaynakları, önceki ilmi çalışmalar gibi konularda bilgi verir.

1973 yılında tamamlanan Prof. Dr. Umay Günay’ın “Elazığ Masalları” adlı tezi akademik tarzdaki masal konulu önemli eserlerdendir.

Çalışmamızın bu kısmında Sakaoğlu' nun "Masal Araştırmaları"ndan faydalanarak ülkemizde yakın zamana kadar yapılan masal konulu çalışmaları tarih sırasına göre vermenin yararlı olacağı kanısındayız. (Sakaoğlu, 1999, s. 53-56)

Bu çalışmalarda Sakaoğlu, Seyidoğlu, Günay ve Aslan (Doktora) ile Yardımcı ve Deniz (Yüksek Lisans) in tezleri adın hemen sonunda gösterilen tarihlerde yayınlanmıştır. Diğer çalışmalar ise basım için beklemektedir.

13 doktora çalışmasının beşi Sakaoğlu, ilk üçü M. Kaplan, ikisi Günay ve bir tanesi de E. A. Uysal, B. Seyidoğlu ve A. B. Alptekin tarafından yönetilmiştir.

Sayıları sekiz olan yüksek lisans çalışmalarının ikisi Seyidoğlu, birer tanesi ise Sakaoğlu, Tuncer Gülensoy, Metin Karadağ, Esmâ Şimşek, Ali Yakıcı ve Mehmet Özçelik tarafından yönetilmiştir.

1. Doktora Tezleri

(1971) Saim Sakaoğlu, **Gümüşhane Masalları /Metin Toplama ve Tahlil**, Ank.1973 (M. Kaplan).

(1972) Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar**, Ank. 1975 (M. Kaplan)

(1974) Umay Günay, **Elazığ Masaları/İnceleme Metin**, Erz.1975 (M. Kaplan)

(1980) Ahmet Ali Aslan, **Kuzey -Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatında Masallar**, Ank .1998 (A.E.U.yzd)

(1982) Ali Berat Alptekin, **Taşeli Plâtosu Masallarında Motif Ve Tip Araştırması** Erzurum (S. Sakaoğlu)

(1982) Ziyad Abdulmecit Akkoyunlu, **Bin Bir Gece Masallarının Türk Masalarına Tesiri**, Ank. (U. Günay),

(1990) Esmâ Şimşek, **Yukarıçukurova Masallarında Motif Ve Tip Araştırması**, Elazığ, (A.B. Alptekin)

(1992) Mehmet Özçelik, **Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma**, Konya, (Sakaoğlu)

(1995) Behiye Köksel, **Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Konya (Sakaoğlu)

(1995) Yılmaz Önay , **Van Masalları Üzerine Bir Araştırma**, Van. (Sakaoğlu)

(1996) Seyit Emiroğlu, **Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerinde Bir İnceleme**, Konya, (Sakaoğlu)

(1996) Ruhi Kara, **Erzincan Masalları**, Erzurum, (B.Seyidoğlu)

(1996) Şahin Köktürk, **Azerbaycan ve Türkiye'den Derlenmiş Masalları Karşılaştırma Denemesi**, Samsun, (Günay)

2. Yüksek Lisans Tezleri.

(1998) Metin Ergun, **Türkmen ve Anadolu Halk Masallarının Yapı ve Motif Açısından Mukayesesi Üzerine Bir Araştırma**, Erzurum, (Sakaoğlu)

(1991) Mehmet Yardımcı , **Yaşayan Malatya Masalları Metinler ve İncelemeler**, Malatya, 1996. (Seyidoğlu)

(1993) Rasim Deniz, **Kayseri Masalları**, Ank. 1996, (T.Gülensoy)

(1994) Mehmet Yardımcı, **Yaşayan Malatya Masalları**, Erz. (Seyidoğlu)

(1995) Mehmet Yılmaz, **Kırgız Halk Masalları Motiflerinde Ve Tercüme**, Erz. (Seyidoğlu)

(1994) Meriç Güven, **Binbir Gece Masalları Üzerinde Motif Araştırması, Metin -İnceleme**, Balıkesir, (M.Karadağ)

(1996) Suna Pamir Bildik, **Yıldızlılı Atifet Bildik' ten Derlenen Masallar Üzerinde Bir Araştırma**, Elazığ, (E. Şimşek)

(1997) Mustafa Sever, **Erciyes Yöresi Masallarında Tipler**, Ank. (A. Yakıcı)

(1998) Halil Altay Göde, **Yalvaç Masaları Üzerine Bir İnceleme**, Isparta. (M. Özçelik)

E. MASALLARDA ÖLÜM MOTİFİ

Önceleri sadece metinlerin ortaya konulmasına dayanan masal üzerindeki çalışmalar, metinlerin incelenmesini kolaylaştırmak için bir takım tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmıştı. Farklı yerlerden derlenen benzer masalların bir araya gelmesi halinde hepsinin bir ad veya numara ile anılması, o masallardan istifadenin kolaylaşması bir ihtiyaç haline gelmiştir. Masalların sınıflandırılmasına ilişkin ilk çalışma J.G. Van Hahn'a aittir. (*Sakaoğlu, 197, s. 68*) Masalların düzgün bir sınıflandırmaya kavuşabilmesi için tip ve motif ayırımının kesinlikle sağlanması görüşüne varılmıştır. Umay Günay doktora tezinde "Masalların Tasnif ve Tahlil Metotları" başlığı ile "tip" ve "olgu" tanımlarına değinmiştir. Buna göre tip, müstakil varlığa sahip olan geleneksel masaldır. Motif masal geleneğinde devamlılık gösteren, masalların en küçük elementidir. Bir masal en az bir motiftense meydana gelir. (*Günay, 1975. s. 19*)

Tezimizin konusu olan "ölüm" S. Thompson' un **Motif Index Of Folk-Literature**, c.I. eserinde "E. Ölüm" şeklinde verilmiştir. Doç. Dr. Esmâ Şimşek'de doktora tezinde ölüm olgusunu alt başlıklarıyla birlikte örneklendirerek vermiştir.

"Ölüm" olgusunu adı geçen eserden aynen aktarmayı uygun bulduk.

30-E199. DİRİLME

3200 – HAYALETLER VE DİĞER HORTLAKLAR

E200 – E299. Ölüden Gelen Kötülük

E300 – E399. Ölümden Dostça Geri Dönüş

E400 – E599. Hayaletler ve Hortlakların Çeşitleri

3600-E699. YENİDEN DİRİLME

3700-E799. RUH

311. Dönüşme İle Tekrar Dirilme

Kızın boğazındaki yüzük çıkınca, o tekrar canlanır (33)

Nar adlı kızın bağazındaki sihirli boncuk çıkınca, kız tekrar canlanır. (34)

E63. Duâ vasıtasıyla canlanma

Hoca marangozun yaptığı heykel için duâ ederek, onun canlanmasını sağlar(13).

E64. Sihirli Obje Vasıtasıyla Canlanma

E64.15. sihirli Altın Vasıtasıyla Canlanma

(T) E64.15.1. Sihirli Bilezik Vasıtasıyla Canlanma

Gül Senem' in koluna sihirli bilezik takıldığında, o, tekrar canlanır.(46).

E80. Suda Hayat

E80.3. Su Vasıtasıyla Canlanma

Limondan çıkan kıza, su verildiği için sönmez(20)

Taş kesilen insanların üzerine, su damlatınca hepsi tekrar dirilir.(43)

E106. Sihirli Elma İle Canlanma

Ölmek üzere olan kıza, sihirli elma yedirince, kız tekrar canlanır(54)

31114. Tükürükle Canlanma

Mayıl, çıkarılan gözlerini, tekrar yerine koyup, üzerine tükürüklerini sürünce, görmeye başlar(48)

3121. Olağanüstü Şahıs Vasıtasıyla Dirilme

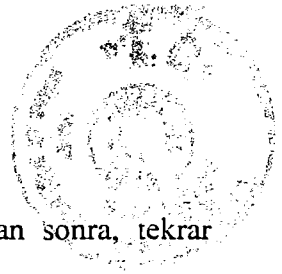
Nurşen Hanım' in emri ile, bütün dağlar, taşlar asker olur(45)

3121.1. tanrı Vasıtasıyla Canlanma

hoca ve talebeleri, mezardan kızı çıkarınca, kız Allah tarafından tekrar canlandırılır.(55)

3121.5.2. Mukaddes Adamın Duâsı ile Canlanma

Marangozun yaptığı heykel, hocanın dua etmesi neticesinde canlanır. (13).

3226. Erkek Kardeşinin Ölümünden Dönmesi

Ölmesi için kuyuda bırakılan küçük kardeş, büyük maceralardan sonra, tekrar memleketine döner(15).

Cadı karısı tarafından kandırılarak Nurşen Hanım'ın bulunduğu bölgeye gönderilen genç, ölmeden döner(45)

(T)E128. Çocuk Vasıtasıyla Canlanma

Ölen kızın ağzındaki boncuğu, bir çocuk çıkarınca, kız tekrar dirilir.(34).

E115. Periyodik Canlanma

Üvey anne ölünce, damlayan kanından bir ağaç biter, ağaç kesilip yıkıldığında, külü bir "çuvaldız" olur(34)

(T)E315. Sihirli Bileziğin Çıkarılmasıyla Ölme

gül Senem' in kolundan bileziği çıkarınca, kız ölür.(46)

E323. Ölü Annenin Dostluğu

E323.4 Ölü Annenin Nasihatı

Ölmüş olan anne mezarın içerisinde olduğu halde, yanına gelen kızı ile konuşarak ona ne yapması gerektiğini anlatır.(24).

E545. Ölünün Konuşması

E545.0.1. türbeden Çıkan sesler

Ölmüş olan anne, mezarda olduğu halde, ziyaretine gelen kızı ile konuşur.(24)

E545.13. Ölü İnsanlar Arasındaki Konuşmalar

Öksüz kız, mezarda yatan annesinin yanına vararak, başından geçenleri anlatır, oda ne yapması gerektiğini söyler(24)

3711.2.1. Kabakta Ruh

Peri kızı, bir kabak şekline girerek, çocuğu olmayan bir ailenin evladı olur (18)

Hiç çocukları olmayan bir ailenin yanında kalan kabak, insan gibi konuşup, olağanüstü özellikler gösterir(53)

E711.6. Çubukta Hayat

Sihirli çubuk kime vurursa, o, istenilen şekle dönüşür(37)

E711.7. Taşta Ruh

Nurşen Hanım' ın emri ile, istenildiği vakit dağlar taşlar insan olur, istenildiği vakitte tekrar eski hallerine dönerler(45)

(T)E711.16. Ruh Şişede Saklanır

Hoca, ninni söyleyen bir kuş şekline girip, padişahın oğlunu uyutarak, onun ruhunu bir şişe içerisine alır(21)

E714.1. Kanda Ruh, Aslında bir dev olan hoca, kızın kocasını uyutarak, ruhunu, şişedeki kanın içerisine alır(21)

Oğlanın cebine koyduğu dev kızın kanı, istediği zaman insan gibi konuşur(28).

E745.5 Meyvede Ruh , Padişahın oğlu, limonu kesince, içerisinden bir kız çıkar(20).

(Şimşek, 1990, s.254-256)

II. TÜRK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜM VE YAS

A-GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK DÜNYASINDAN ÖLÜM ve YAS

İnsan hayatı doğum ve ölüm noktaları arasında sınırlı olan bir çizgiden oluşur. İnsanoğlu doğar, yaşar ve ölür."Bilindiği gibi insan yaşamının başlıca üç 'geçiş dönemi' vardır, Doğum.evlenme ve ölüm, her birinin kendi bünyesinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde inanç adet, töre, tören, ayin dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu "geçiş"leri bağlı bulunmadıkları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu "geçiş" dönemindeki yeni durumunu belirlemek , kutsamak , aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır".(Örnek, 1995, s.131,bkz. Baraz, 1998, s.62)

İnsanlığın bu dönemle ilgili düşünce, tasarım, davranış, işlem ve uygulamaları belirli bir ülkenin, bir halkın ya da etnik gurubun coğrafyasından ve kültüründen gelen kimi yerel ayrımların, özelliklerin dışında ana çizgileriyle evrensel bir nitelik taşımaktadır.

Çalışmamızın bu kısmında tezimizin konusu olması sebebiyle geçiş dönemlerinden "ölümü" eski Türk inanışlarından günümüze doğru uzanan bir seyir içinde ele alacağız.

"Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplumu kuşatan inanmalar, âdetler , işlemler , törenler ve kalıp davranışlar başlıca üç gurupta toplanmaktadır. Bunlardan bir gurup, ölenin "öte dünyaya gidişini" kolaylaştırmak, onun gerek geride bıraktıklarının gözünde, gerekse "öte dünyada" saygın ve mutlu bir kişi olmasını sağlama amacına yönelik olanlardır. Bir başka gurupsa, ölenin geri dönüşünü önlemek yakınlarına ve geride bıraktıklarına zaman verilmesini engellemek amacıyla yerine getirmektir. Üçüncü gurupta toplananlar ise ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak sarsılan toplumsal ilişkilerini düzeltmek ve yeniden topluma katılmalarını sağlamak, sarsılan toplumsal ilişkilerini düzeltmek ve yeniden topluma katılmalarını sağlamak için uygulananlardır." (Örnek 1995 s.207,bkz. Baraz, 1998, s.62)

Defin ve yas törenlerinin çok eski çağlardan günümüze kadar taşınmış olup evrensel oluşu, Türk kültürü içerisinde "ölü kültü" zengin içeriğe sahiptir. Semavi dinler sistemine girmeden önceki hemen bütün Türk topluluklarında umumi mahiyet taşıyan ölüm ve yas kavramı içinde uygulamayı yöneten kişi Şamandır. "Şamanlıkta ruhun uçuşu, göklere yükselmesi yeraltına inmesi ile "extase" bir arada ve aynı zamanda vâki olan bir

faaliyet belirtisidir. Şaman evdekilerin etrafında ayrılmadıkları, öfkeli anlarında hayattaki akrabalarına zarar verebileceği sanılan ölümlerin ruhlarını uzaklaştırır bazıları için yer altı katlarına kadar kavrarlar , kurbanları yüksek tanrılara sunmak üzere kat, kat göklere çıkar.
(Kafesoğlu, 1980, s.29)

Kim ölüsünün evinin çevresinde uzun boylu dolaşp durmasını istemiyorsa hemen bir şaman çağırarak orada ölünün öte dünyaya gitmesine yardımcı olmasını ister. Şaman bu hizmetine karşılık olarak ölü sahibinden çeşitli hediyelerle ölünün geride bıraktığı eşyasından bir çoğunu almaktadır. Şamanın, ölünün öte dünyaya geçişi için yaptığı gerekli dini pratikleri, uygulamasından sonra defin işlemine geçilmektedir.

Türklerin ölü gömme adetleriyle ilgili yazılı kaynaklar yetersiz olduğundan bu konuyla ilgili ipuçlarını biz ancak kurganlardan faydalanmakla elde edebiliyoruz. Ölü gömme adetlerine ait en önemli verileri Altaylardaki Pazırık cesetlerinin başlarının doğuya konması, yüzlerinin ise daima batıya bakar şekilde yerleştirilmesi sağlanmıştır.

Orta Asya'da Hunların ve Gök Türklerin egemenliği devrinde daha ilkel basamaklarda bulunan bazı boylar, ölümlerini tabutlara koyarak ağaçlara astıkları tespit edilmiştir. Bu gelenek Yakutlarda 18.yy.'la kadar devam edilmiştir. Kırgızlarda bu gelenek islami yetin kabulü ile sona ermiştir.(Çağınlar, 1999, s.31)

Orta Asya Hun Türklerinin ölen atalarını, boy beylerini mezara gömerken altın sırmalı elbise giydiren tabuta koydukları ve bu tabutun bir sandukaya yerleştirilerek iki katlı olan Hun mezarlığına güney-kuzey istikametine göre yerleştirdikleri tespit edilmiştir. (Kalafat, 1995, s.118) Asya Hunları'nın ölümlerini eşyaları ve atı ile birlikte yaktıkları bilinmektedir. Bu hareketin ateşin temizleyici olma inancından geldiğini düşünebiliriz. Hunlar'da yakılan ceset için gömme zamanı, yazın ve ilkbaharda ölenler için 'yaprak açımı' mevsimidir. Gömme merasimi ancak muayyen zamanlarda yapılmasının sebebi 'büyük kurgan' yapılarının inşa edilmesinin çok emek ve geniş zaman isteyen bir uğraş olmasıdır. İlkbahar ve sonbaharı bekleme bir nevi vakit kazanma oluyor ve bundan istifade edilerek kurgan inşası çadıra konmaktadır. Çadırın etrafı atlılar tarafından dönülür, törene katılanlar saçlarını, yüzlerini, kulaklarını, kendilerini çirkin yapacak şekilde kesmektedirler. Ölü defnedilirken törene katılanlar 'dam eder've'sarkı' söylerler.

Atilla'nın 'yuğ' töreninde atlılar Atilla'yı metheden ağıtlar okuyarak tepenin üstüne konan ceset etrafında dolaşmışlardır.

Matem törenine *yuğ* veya *yoğ* töreni, ağlamaya, ağıtlara *yuğ*, veya *yoğ* ağlayıcılara *yuğlagur* denmektedir. (Banarlı, 1987, s.44) Ayrıca bunların yas yemeklerine "*yuğ basan*", matem şiirlerine de *sagu* denilmektedir. (Çağınlar, 1999, s.32)

"Altay ve Yenisey Türklerinin de şamanist boylarında "yug basan", büyük önem verilen ve detaylı bir tören mahiyetindedir. Yenisey ve Altay Şamanları ölü defnedildikten sonra üç gün yemek verip yemeğin ve içkinin yarısını ateşe atarak bunun ölüyle kurban edildiğine inanmaktadırlar. Yedinci gün, bütün oba halkı mezarlığa giderek ölünün sağ tarafında ateş yakıp, getirdikleri yemek ve içkiden ateşe atmaktadırlar. En büyük tören birinci günde olmaktadır. Yine mezarlığa gidilip yemek ve içki içmektedirler. Eşler bu törenden sonra evlenebilmektedirler. Din ayrılığına bakılmadan bütün Türklerde bu adet uygulanmıştır. Bu törenin en ilkel şekli Altay Türklerinde görülmektedir. Burada yemek ölünün kendisine verilmektedir. Sonraları ölünün ruhuna ateş tanrısı aracılığıyla göndermek, kurban sunmak, daha sonraları ölünün ruhunun da katıldığı düşünülen ziyafetler düzenleyerek kurban kesmek şeklini almıştır, Orhun Yazıtları, Manas Destanı gibi Türk kaynaklarında rastlandığı gibi, Çin kaynaklarında da Oğuzların ölünün birinci yılında yüzle iki yüz başa kadar at kestikleri belirtilmektedir." (Çağınlar, 1999, s.32). Ayrıca ölüm olayından ötürü kirlendiğine inanılan ev, davet eden kamlara temizletilmektedir. (Araz, 1995, s.123) Uygur Türkleri ölümden üç gün sonra '*üç nezir*' yedi gün sonra '*yedi nezir*' kırk gün sonra '*kırk nezir*', yıl dönümünde de '*yıl nezir*' olarak yemek verilirdi. (İltebir, 1996, s.217)

Göktürkler beşinci ayın ikinci yarısında Gök-Tanrıya ve atalarına, kurt-ata mağarasının önünde tanrıya kurbanlar takdim ederlerdi, ölüm halinde 'yas' törenleri yapılırdı. Matem sırasında saç-baş dağıtılır, yüz ve kulaklar bıçakla çizilerek kan akıtılırdı. Bundan sonra yemek vermek âdet halinde idi. Hunlarda, Göktürklerde, Uygurlarda ve Oğuzlarda ölünün hatırasına tertip edilen bu törenlere *yoğ* denildiğini İbrahim Kafes'ten öğreniyoruz. (Kafesoğlu, 1980, s.28)

"Göktürklerdeki yuğ merasimiyle ilgili bize ışık tutan kaynaklar Yenisey ve Orhun abideleridir. 6.yüzyıla ait olan Yenisey belgelerinde geçen, 'Ey Sizler! Ağıt yakınınız, yakınınız ki semâvi âlemde diri ve tanınmış olayım ve yemek bulayım.' cümlesinden de anlaşıldığı gibi ağıt yakmak geleneksel bir uygulamadan öte dinsel bir uygulama özelliği gösterir.

Göktürklerdeki defin törenleriyle ilgili 6.yüzyılın olaylarından bahseden 'Tan Sülalesi" tarihi bilgi vermektedir. Ölüyü çadıra korlar, oğulları, torunları, erkek, kadın başka akrabası atlar ve koyunlar keserler ve çadırın önüne sererler. Ölü bulunan çadırın

etrafında at üzerinde yedi defa dolaşırlar. Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip ağlarlar , yüzlerinden kan ve yaş karışık olarak akar. Bu töreni yedi defa tekrar ederler, sonra belirli bir günde, ölünün bindiği at , kullandığı bütün eşyayı ölü ile birlikte ateşe atıp yakılır. Külünü yılın belirli gününde gömerler . ölünün akrabaları tıpkı öldüğü günde yaptıkları gibi at üzerinde gezip, yüzlerini keserek ağlardı.” (Çağınlar, 1999, s.35)

Orhun Abidelerinde cenaze ve yas törenlerine büyük önem verildiği bir gerçektir. Üç büyük anıtta (BK,KT ve Ton.) adına "yog" töreni düzenlenen devlet büyüğünden bahsedilir.

1. Bilge Kağan'ın ağzından anlatılan atası 'Bumin Kağan ile İstem Kağan'ın kergek bulmaları üzerine yapılan 'yog' töreni (Ergin, 1992, s.77)
2. Tonyukuk' un ağzından anlatılan Kapkan Kağan (Böğü Kağan)'ın Katun'un yok bolması üzerine yapılan yog töreni (Ergin, 1992, s.83)
3. Kül Tigin anıtında Bilge Kağan'ın ve Kül Tigin'in ağzından Bilge Kağan anıtında ise kendi ağzından ayrı ayrı anlatılan Kapkan Kağan'ın oğlu Tonga Tigin'in yog töreni (Ergin, 1992, s.75-83)
4. Bilge Kağanın ağzından anlatılan küçük kardeşi Kül Tigin'in 'kergek bolması' üzerine yapılan yog töreni (Ergin, 1992, s.75)
5. Bilge Kağan'ın oğlunun ağzından anlatılan babası Bilge Kağan'ın 'uçta barması' üzerine yapılan yog töreni (Ergin, 1992, s.89)

Ölüm, bütün topluluklarda sevimsiz bir olay olarak karşılanan ve hakkında pek çok duygu ve düşünce dile getirilen bir olgudur. Bu konuda türküler ve özellikle ağıtlarda ele alınan duygular son derece zengindir. Her ağıt ölüme yeni bir şekil vermiş, duyguların başka şekillerde ortaya konulmasına yardımcı olmuştur.

Orhun Abideleri'nde ağıtla ilgili müstakil metinler yoktur, ancak bazı satırlar alt alta getirildiklerinde ağıt türünün, ilk yazılı metinlerimizde örneklerinin bulunduğunu söyleyebiliriz. (Şimşek, 1993, s.4)

Kültigin Anıtı'nda, Bilge Kağanın ağzından, kardeşinin ölümü üzerine duyulan acı dile getirilmektedir. "Kendim yas tuttum, görür gözlerim görmez gibi, erir akıl ermez gibi oldu... Gözlerimden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelse geri çevirerek yas tuttum." (Ergin, 1992, s.75) Orhun Abideleri'ndeki yasin ilk işaretleri ağlamaktır, göz yaşı dökmektir. Bunun örneğini Kül Tigin'in arkasından ağlayanların başında ağabeyi Bilge Kağan'ın gelmesi ortaya koymuş.

Bilge Kağan Anıtı'nda cenaze merasimine pek çok yaşçı ve ağlayıcının geldiği, ağlayıp yas tuttuğu dile getirilmektedir. Bu elbette ölenin yakınlarına eklenen ağlayan ve

yas tutanlardır. Çin kaynaklarından faydalanan S. Julien' den naklen F. Köprülü böyle bir "umumi matem ayini" yani "yog"u ana çizgileriyle açıklamaktadır. (Köprülü, 1986, s:85-86)

Yine Bilge Kağan Anıtı'nda cenaze törenine gelenlerin mum getirmeleri ve bu törenin devamındaki saç ve kulak kesme işleri ile çeşitli hediyelerin getirilip bırakılması ölümle ilgili pratikler olarak karşımıza çıkıyor.

Tonyukuk Anıtı'nda ölen "Katun" için yog töreni yapılacağı ifade edilmektedir.

"Uygurlarda defin ve yas törenleriyle ilgili geniş bilgiyi Çinli gezgin Hi Yi Sing ve Yung'a ait **Lo Yorg ibadethanelerinden Hatıra** adlı eserin birinci bölümünde bulmaktayız. Bu esere göre, Uygurlar, önce cesedi ortaya koyup, saz çalarak türküler söylemekte ve daha sonra da cesedi çakmaktadırlar, sonra Şaman ve Budist olan Uygurlar, ölülerini toprağa gömmüşlerdir. Ölü, mezara konmadan yeni elbiseleri giydirilip mezarın içine mükemmel bir sofrâ hazırlanmaktadır. Sofranın üzerine hasır serilip, ceset bunun üzerine konmaktadır. Mezarın etrafına, ölenin sağlığında yurdu ve milleti için yaptıklarını anlatan "şiiir " ve "nesirler " yazılmaktadır. Uygurlar, yas süresince at ve sığırları adak olarak kesmektedirler, ölenin çadırı etrafında yedi kez dolaşıp, bıçakla alınlarını yaralayıp, kan akıtmakta ve göz yaşı dökmektedirler." (Çağınlar, 1999, s.36)

Defin merasimine "ölüm uzatış" (ölu uğurlama) adını da veren Uygur Türklerince yapılan, yukarda belirttiğimiz pratikler, Türklerin İslamiyet'e kavuşmalarından sonra İslam'a uymayan örf ve adetlerin terk edilmesiyle Türk kültürü içerisinde yerini almıştır. (İltebir, 1996, s.216)

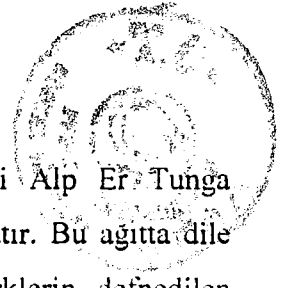
Sarı Uygurların da cesetlerini yaktıklarını, toprağa gömmenin ikinci derecede defin şekli olduğunu, defin törenine katılanlara ziyafet vermek üzere koyunların kesildiğini, üç yıl süreyle tutulduğunu ve bu süre içinde ölenin adının söylenmediğini belirtmeden geçemeyeceğiz. Ayrıca Uygurlara ait Prens "Kalyanamkara ve Papamkara" hikâyesi ve "Aç Para" hikâyesinde defin ve yas törenleri üzerine önemli bilgilerin yer aldığını belirtmeliyiz. (Çağınlar, 1999, s. 37)

İlk İslami Türk eserleri olarak değerlendirdiğimiz ve Orhun Abideleri'nden sonra en önemli eserlerimiz olan **Kutadgu Bilig** ve **Divan ü Lugati't - Türk'te** de yas merasimine yer verilmiştir.

K. Bilig'de yer alan ilk beyit yuğ geleneğine işaret eder.

"Yog aşı bolun ya ölün atınga
Ya ol at bulup aş bürür yatinga
Bu ay toldıning kıldı aglı yogi
Çıgayka üledi kümüş hem agı"

(Çağınlar, 1999, s. 37)

Divan ü Lügati't-Türk'te iki sagu yer almaktadır, birincisi Alp Er Tunga sagusudur. İkinci ağıt ise bilinmeyen bir kahraman için söylenmiş ağıttır. Bu ağıtta dile getirilen defın töreninde de, “ateşe taparlar” diye bilinen Şamanist Türklerin. defnedilen yere senede bir gün geldikleri ve kurban kestikleri belirtilmektedir. Kesilen kanlı kurbanın nedeni, yer altında yaşayan kötü ruhların ölüye zarar vermesini önlemek içindir. Kaşgarlı Mahmud'un eserinde “kumaş dağıtılması” geleneğinden de söz edilmektedir. (*Çağınlar, 1999, s. 38*)

Ağıtlarda işlenen temalardan biri de ölenin yaşadığı günleri, onunla birlikte yaşanmış olan günleri daha bir arar duruma gelmek ve bu günleri yeniden yaşamak istemektedir, Alp Er Tunga ağıdında şu dörtlükte bu tema mevcuttur.

“Könglüm için örtedi
Bitmiş başıg kartadı
Keçmiş ödüg örtedi
Tün kün geçip irtelir,”

(*Oy. 1992, s.282-283*)

(Belâ ateşi ile yandım , onulmuş yaranın başı açıldı, geçmiş günleri aradı. Felek onu yakaladı ve durmadan kovalıyor, araştırıyor.) (*Şimşek, 1999, s.6*)

“Selçuklular da sölüm törenlerinde , eski geleneklerin izlerini sürdürmüşlerdir. Saç kesilmesi, atların eyerlerinin ters çevrilip, üzerine kara örtü örtülmesi , alınların çizilmesi ve yedi gün yas tutulması , ölüye ağlarken elbiselerin yırtıp, saçların yakılması, kırk gün ata binmek eski geleneğin Selçuklulardaki izleridir.

Anadolu Selçuklu Sultanı Giyaseddin, şehit düşünce üç gün yas tutulmuş , yas göstergesi olarak beyaz elbise giyip , başlarına beyaz sarık sarmışlardır. Mevlana'nın cenaze törenlerine katılanlar da yas alameti olarak başlarındaki sarıkları çıkarmış elbiselerini yırtıp ve saçlarını yolmuşlardır. Yas süresince matem elbiselerini giymişlerdir.

Akkoyunlular arasında da “yaka yırtmak” ve “sarıkları yere vurmak” gibi adetlerin bulunduğu bilinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunda da yas törenlerinde eski dönem geleneksel yapının etkileri devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in vefatında , atların kuyrukları kesilip eyerler ters çevrilmiştir. Sarığı ile savaşta kullandığı yayları da kırılarak tabutunun üzerine konmuştur. 1488'de Akkoyunlu Cihangir'in oğlu İbrahim Bey 'in vefatında sarıklar yere vurularak “gök” renkli yas elbiseleri giyilmiş.” (*Çağınlar, 1999, s.39*)

“Anadolu Türklerinin yas törenlerinde uyguladıkları pratikler, Orta Asya’ya yerleşip genişlediği dönemlere kadar varlığını, önemli değişiklikler olmadan korumuştur. İslamiyet öncesi dönemlerde uygulanan elbiselerin ters giyilmesi, hayvan kurban edilmesi, ölenin atının kuyruğunun kesilmesi, İslamiyet’ten sonra da varlığını korumuştur. Anadolu Türklerinde bizim bildiğimize göre, yas göstergesi olarak “ters giyme” adeti ilk defa İbni Batuta tarafından tesbit edilmiştir. İbni Batuta Sinop’ta bulunduğu sırada İbrahim Beyin anasının cenaze töreninde bu adeti müşahade etmiştir.

Ayrıca Altay dağlarında yaşayan Kuznesk Şamanist Türk göçebelerinin kadınları yas tutarken elbiselerini yedi gün ters giyerler.” (Inan, 1992, s.387)

İslamiyet’le birlikte bu merasime cenaze namazı kılmak, Kur’an okumak gibi yeni pratikler eklenmiştir. Anadolu Türklerinde yas törenlerinin içinde yer alan bazı pratiklerin kalkması yakın yüzyıllarda olmuştur. Buna rağmen değişmeyen temel pratiklerin hâlâ uygulandığını söyleyebiliriz.

B. GÜNÜMÜZ TÜRK DÜNYASINDA ÖLÜM VE YAS

Türk coğrafyasında uygulanan defin ve yas törenleri günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Kazak Türklerinde zengin biri öldüğünde, yedinci gün halk cenaze evinde toplanır ve bunlara ziyafet çekilir. Ölünün atının egeri ters çevrilerek atının üzerine konmaktadır , onun üzerine de elbiseleri yerleştirilmektedir. Ölenin ailesi, kendi yüzünü tırnaklayıp yırtmakta ve ayrıca evin dışına yas sembolü olarak “siyah sancak” asılmaktadır. Ağıt söyleme, Kazaklar arasında yas törenleri içinde önemli yere sahiptir. Genellikle ölenin akrabalarından biri ağıt söylemektedir. (Araz, 1995, s.125)

Kırgız Türklerinde Şamanist inancın günümüze yansımaları olan defin törenlerinde kurban kesmek pratiğini görüyoruz. Kazakların yas törenlerine benzeyen Kırgızların törenlerinde kesilen kurbanın ciğeri ateşe atılıp yakılmaktadır. Her iki toplumda da ağıda ve yas törenine “çoktav “ denmektedir.

İslamiyet öncesi dönemin eseri olan Manas’ta Kırgızların defin törenleri Manasla yakılan ağıtta tasvir edilmektedir. (Çağınlar, 199, s.41)

Manas Destanı’ndan öğrendiğimize göre, ölüm bekleyen Kırgız ölümünden sonra yapılacak törenin nasıl yapılacağını bazı bölümlerin provasını öğrenmek istermiş. (Inan, 1992, s.15-129)

Kırgızlar ve Kazaklar , ölünün ruhu için ölü evinde her gün bir adet mum yakarlar. Bu adet kırk gün devam eder. Bu adetin Göktürklerde Bulgaristan’da ve Azerbaycan Türklerinde olduğu bilinmektedir. (Araz, 1995, s.125)

Matemde, yasta olmanın bir işareti olarak Türkler yas sırasında beyaz renkli elbise giyinirdi, Kırgız ve Kazak Türkleri arasında , ölenin karısı bir yıl boyunca karalar giyinir, kırmızı baş örtüsü sarınırlardı. (*Kalafat, 1995, s. 127*)

Bütün Türk coğrafyasında olduğu gibi Azerbaycan'da da ölüm olayından sonra mutlaka törensel nitelikli defin işlemi gerçekleştirilir. İslamiyet'le birlikte defin töreni din görevlisi tarafından yapılmaya başlanmıştır, defin işleminin ikinci gününden itibaren ölenin evinde ilk olarak Hz. Hüseyin'in öldürülmesini anlatan "mersiye" ve "akşamları" söylenmektedir. Daha sonra ölenin elbiselerine bakarak "şiven " ya da "ağı" denilen ağıt söylenmeye başlanır. Azeri Türklerinde ağıt töreni, ölünün defnedilmesinin yedinci gününe kadar her gün, kırkıncı güne kadar ise haftada bir, sadece perşembe günleri düzenlenmektedir. Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi gözlerin yırtılması saçların yolunması Azeri Türklerinde de mevcuttur.

Özbeklerde, aileden biri vefat ettiği zaman , cenaze gününde evin her tarafı temizlenir. Cenazeye katılanlar cenaze yakının yanına gelerek birer ikişer dakikalık ağıtlar söylerler. Bunun yanında ağıtçı da vardır. Yasa katılan kadınlar temiz ve beyaz elbise giymektedirler. Yas rengi olarak siyahın kullanıldığı da görülmektedir.

Günümüz Uygur Türklerinde de yas rengi beyazdır. Yasçılar, ellerine beyaz kumaş bağlayıp , başlarına beyaz örtü takmaktadırlar.

Ağıta, ağı (Azerbaycan Türkleri, Türkmenler), mürsiyâ / äyativ (Başkurtlar), joktav(Kazaklar), cektö / koşok (Kırgızlar), mürsiyâ (Özbekler, Tatarlar), jiğa / haza (Uygurlar) isimleri verilmektedir. (*Türk Lehçeleri, 1991, s.8-9*) İslamiyet öncesi devirlerde "sagu" deyimini ile karşılanan ve hiç şüphesiz "sıgtamak, ağlamak" fiilinden türemiş ağıta verilen isimler birbirinden farklı olmakla birlikte, kavramın ifade ettiği değerler genelde aynıdır. Ağıtlarda olduğu gibi defin törenlerinde de temelde olmayıp detaylarda görülen farklılıklar vardır. Kırgız ve Kazaklar yas rengi olarak siyahı kullanırken Uygurlar beyazı kullanmaktadır. Başkurtlar ve Altay dağlarında yaşayan Şamanist Türk göçebeleri yedi günlük yas süresince elbiselerini ters giymektedirler,(Çağınlar,1999,s.43).

C. ANADOLU'YA YERLEŞİMDEN GÜNÜMÜZE KADAR OLAN DÖNEMDE ÖLÜM VE YAS

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen ve bu yerleri vatan haline getiren Türkler, millî ve manevi kültür değerlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Türklerin ölümleri ardından yaptıkları yuğ merasimleri zamanla değişikliğe uğramasına rağmen, başlangıçtan itibaren

var olan adetlerin esaslarını muhafaza etmişlerdir. Şamanist inancın etkilerini bünyesinde barındıran Türkler, İslâmiyet'in etkisiyle yeni bir kültür dairesine girmişler ve Anadolu'ya Müslüman olarak girmişlerdir. Eski kültüre ve dine ait bir takım olgular yeni dinin etkisiyle terk edilmiş, kimileri varlıklarını olduğu gibi devam ettirmiş, kimileri de İslamiyet'le sentez oluşturmuştur.

Defin, yas ve ağıt törenleri İslamiyet öncesi uygulanan şekil ve inanç biçimlerinin İslâmiyetle sentez oluşturularak varlığını koruyan dini gelenekler haline dönüşmüştür.

Ölüm, İslâmiyet'e göre hak olduğu için ölüm pratiklerinden olan ağıt geleneğine bakış açısı olumsuz olmuştur. Ölünün ardından ağlamak, Allah'ın takdirine karşı gelmek olarak değerlendirilir. İslamiyet'te ölenin iyiliklerinin ah vah ile ağlayarak söylenmesi mübah olarak değerlendirilir, mezheplere göre farklılıklar gösteren yas ve ağıt törenleri en büyük değişikliği İslamiyet'in kabulünden sonra şamanın yerine imama bırakmasıyla yaşamıştır. Öte dünyaya geçişi kolaylaştırma pratiklerini şaman yerini imam üstlenmiştir. Üçüncü ve yedinci günlerde yemek vermek , şamanist inançta İslami inancın örtüşmesi şeklinde kendini göstermiştir. Yenisey ve Altay Şamanlarında görülen, yemeğin ve içkinin bir kısmını ateşe atarak değil cenaze evinde cenazeye katılanlar ve taziye ye gelenler için verilen Kur'an okunarak yenilen yemek şeklinde uygulamaya devam etmiştir, (Çağınlar, 1999, s.44-45).

Hun Türkleri, ölenin değerli eşyalarını da mezara koymuşlardır. Kars'ta ölen kişinin varsa atı süslenir, ölenin giydiği elbiseler üstüne bağlanır ve heybesi boynuna asılır. Onlar da mezara götürülür.

Orta Asya Türklerinin ölen büyükleri ile atları için yaptıkları mezarlar Anadolu Türk mimarisinde kümbet adı verilen bir tarz ile gelişme sürecini tamamlamıştır. Kurban edilen hayvanların başları da bir sırığa veya kapı üstüne iliştilmekte idi. Erzurum ve Kars köylerinde atın kafa kemiği ambarların kapı başına çakılmaktadır.

Uygur Türkleri, ölen kişiyi silahları ile ve techiz ettikten sonra mezarın ortasına yerleştirmişlerdir. Bu, ölenin öbür dünyada da onlara ihtiyacı olacağı, gerektiğinde yapacakları savaşa onların da bir koruyucu olarak katılacağı inancından kaynaklanmaktadır. Bey veya yüksek dereceli kişiler ölünce, onlar çadırda oturup buyruk verdikleri pozisyonda mezara yerleştirilip gömülmekteydiler. Mezarın üstüne "Baydara" denilen içi doldurulmuş at dikerlerdi. Doğu Anadolu bölgesinde mezarlık olan yerlere büyük saygı gösterilir. Türkler mezarlara ölenin savaşlarda öldürdüğü veya öbür dünyada hizmetinde olmasını istediği insanları sembolize edilen "balbal" adı verilen taşlar dikerlerdi. Elazığ yöresinde balbal taşlarının mevcudiyeti tespit edilmiştir. XX. Yüzyılın

başlarına kadar, Afyon'un Büyükkarabağ Köyü'nde mezarın başında ölen kişinin öldürdüğü düşman sayısı kadar taş dikildiği tespit olunmuş.(Oy, 1992, s.281) Tunceli'de ata mezarlarına Orta Asya'da olduğu gibi büyük saygı gösterilir. Mezarlar orman içinde veya dağ tepelerinde yer almaktadır. Halk bu mezarları ziyaret edip kurbanlar keser ve saz çalıp ağıtlar yakar. Bu da eski Türk inancının Tunceli'de görülen izleri olarak ifade edilebilir. Muş'ta özellikle Varto yöresinde buna benzer inançlar mevcuttur. (Kalafat, 1995, s.119-123)

Uygur Türkleri, ceset konulan tabutlarını söğüt ağacından yapmışlardır. Yakutlarda yaşlı kam tarafından terbiye edilen kam namzedinin elinde kendisini kötü ruhlara karşı koruyan söğüt dalı vardır. Azerbaycan Türklerinde ölünün kefenlenmesini müteakip her iki koltuğunun altına söğüt dalları yerleştirilirdi. Bunlar söğüt ağcının kötü ruhlara karşı "koruyuculuk ve kurtarıcılık" fonksiyonlarına sahip olmasındandır. Harput'da ilkbahar, yaz, sonbahar aylarında ölen kişinin cenazesinin önünde iki söğüt dalı götürülür. Ölünün defninden sonra bu dallardan birisi başucuna diğeri ayak ucuna dikilerek sulanır. Ancak Harput'da koruyuculuk görevini söğüt değil geyik boynuzları üstlenir. (Araz, 1995, s.118-119)

Uygur, Altay ve Yenisey Türklerinde rastlanan mezar başında ateş yakma. Harput'da defin'in yapıldığı günün akşam saatinde, ölünün mezar başına gidilerek ateş yakma olarak karşımıza çıkmaktadır. (Araz, 1995, s.124)

Malatya'nın Darende kasabasında gurbette ölen ve oraya defnedilenler için aile üyeleri, ölüye ait eşyalar ve diğer şahsî varlıkları toplayıp yığar. Bunların etrafında ağıt yakarlar. Taziyeye gelenler de buna katılırlar. Burada ağlayıcı kadınlar da vardır. Buna "keyneni başı" denir. Defin ve yasla ilgili bu pratik eski Türk kültürünün bir uzantısıdır. (Araz, 1995, s.125)

İslamiyet öncesinden İslamiyet sonrasına taşınan yas belirten davranışlardan başlıcaları saç kesmek, atın kuyruğunu kesmek, atın yelesini örmek, elbiseleri ters giymek, siyah ya da beyaz olarak yas rengi belirlenmişse buna göre giyinmek, ölenin hayvanlarından kurban etmektir. Ölünün gömüldüğü yönün önemi İslamiyet öncesinde olduğu gibi sonrasında da önem kazanmıştır. Fakat Hunlar cesedin başını doğuya, yüzünü batıya gelecek şekilde gömerlerken, İslamiyet'te ceset yüzü, kibleye gelecek şekilde gömülmektedir. Bununla birlikte İslamiyet öncesinden taşınan bazı pratikler de zamanla uygulanamadan kaldırılmıştır. Örneğin ölenin bütün mal varlığının ölenle gömülmesi, hayvanları varsa yakılıp külünün gömülmesi ki bu ya defin günü ya da ölümün birinci yılında olmaktadır. Zaman içinde bu gelenek ortadan kalkmıştır. Budist Uygurların

uyguladığı ev gibi çukura gömülüp yanına kesilen atın başı ayak ve derisinden maketinin konması ve cesedin yanına yemek ve içki dolu bir sofranın konması Anadolu'da defn geleneğinde uygulanmamıştır. (*Çağmlar*, 1999, s.46)

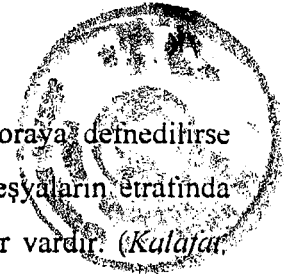

D. GÜNÜMÜZDE, ANADOLU'DA ÖLÜM VE YAS

Günümüzde, Anadolu'da defn ve yas törenlerinin her yörede canlılığını muhafaza ettiğini söyleyebiliriz. Hemen her yörede, defn günü de dahil olmak üzere ölümün 3., 7., 40., 52. ve senesinde yas töreni düzenlenip, katılanlara yemek verilmesi ve bu günlerde özellikle kadınların ağıt söylemesi varlığını koruyan ortak pratikler olarak karşımıza çıkar. Ancak bu ortak pratikler yanında, her yörenin kendisine has pratiklere sahip olduğu da söylenebilmektedir. Anadolu'nun değişik yerlerinde insanlar Oğuzlardan ortak olarak aldıkları geleneksel değerleri, buldukları yerin geleneksel kültür değerleriyle sentezleyince Anadolu'nun zengin geleneksel yapısı oluşmuştur. İslamiyet öncesi inanç biçiminin, İslamiyet sonrasına etkisi göç yollarında tanışılan kültürlerin, yerleşilen yerin kültür ve inanç yapısının, geleneği bugünkü şekle getirdiğini görmekteyiz.

Harput ve çevresinde ölümle ilişkili pratiklerden biri akşam vaktinde ölen bir kişinin göğsünün üzerine bir demir parçası bırakılır. (*Araz*, 1995, s.128) Kars ve çevresinde de görülen bu pratik ölünün şişmesini engellemeye yöneliktir. (*Kalafat*, 1995, s.124) Harput'ta ölünün yıkanmak üzere alınmasından sonra boşalan bir yatağa taş parçası bırakılır. Bununla ölünün yatağının taş kesileceğine ve o aileden başka ölümlerin çıkmasına engel olacağına inanılır. (*Araz*, 1995, s.127) Yine evden başka ölünün çıkmasını engelleyici bir pratik de, cenaze evden çıkınca evin içinde su kaynatılır ve buhar dumanının bütün evi kaplaması sağlanır. Su cenazenin ardından dökülerek ters hareket yapılmasıdır. (*Kalafat*, 1995, s.124) ölünün evden çıkarılmasından sonra, Harput'ta ölünün yatak ve çamaşırları yıkanarak su kazanı ters çevrilir. Böylece evden başka ölünün çıkması engellenir. (*Araz*, 1995, s.123) Bitlis'te de cenaze çıkan evde bulunan bütün sular dışarı dökülür. (*Kalafat*, 1995, s.124) Antalya ve Aydın yörelerinde su kazanı ters çevrilir. (*Gökbil*, 1998, s.118)

Sarıkamış, Kars, Van, Ağrı, Erzurum, Malatya yörelerinde ölünün çıktığı yere, odaya, ertesi sabaha kadar yanan bir mum veya gaz lambası yakılarak konur. (*Kalafat*, 1995, s.125). Harput'ta da görülen bu pratik ölünün istediği gibi gezip dolaşması, tanrı katına yol alması hususlarında kendisine yardımcı olunmasını amaçlar (*Araz*, 1995, s.125)

Malatya'nın Darende Kasabası'nda bir kişi gurbette ölür ve oraya defnedilirse memleketindeki evinde aile üyeleri ölüye ait eşyaları ortaya yığıp bu eşyaların etrafında ağıt yakarlar ayrıca bu yörede "keyneni başı" denilen ağlayıcı kadınlar vardır. (Kalafat, 1995, s.124) Çukurova yöresinde de mezarların başında ateş yakılır. Ölen genç adamın atı süslenir, adamın elbiseleri ağaca giydirilir. Köyün kadınları donatılmış bu at ve giydirilmiş ağacın karşısında ağıtlar söylerler. (Çağım, 1999, s.47)

Gaziantep'te ölü çıkan ev süpürülmez ve yemek pişirilmez (Kalafat, 1995, s.124) Gaziantep'in Nizip ilçesinde genç kadınlar kendi elleriyle kendi saçlarının iki örpüsünü keserler. (Çağım, 1999, s.46) Urfa'da ölen kimsenin en yakın kadın akrabası saçının bir yanını keserek yasta olduğunu belirtiyor. Erzurum çevresinde kocası ölen bir kadının yaktığı ağıttan , bu pratiğin Erzurum ve çevresinde olduğunu söyleyebiliriz.

Bir saçımı ağ ördüm
Bir saçımı kara ördüm
Senin uğruna dağıttım

(Örnek, 1995, s.224)

Ölümlle ilgili pratiklerden biri de ölenin cinsiyetinin belirlenmesi için tabutun üzerine giyim eşyasının konmasıdır. Kadınlar için, yemeni, baş örtüsü, krep, yazma, tülbent, manto, hırka, eşarp, yaşmak, çember, erkekler için, şapka palto, ceket sarık, kavuk. havlu örtülür. Genç kızlar için, tabutları tel duvakla, çeyizinden birkaç parçayla, pullu ipekli al renkli kumaşlarla süslenir. Ölen kişinin mesleğini belirtmek için de tabutun üzerine o mesleği simgeleyen şapka, kokart , sarık konur. (Örnek, 1995, s.218). Çukurova yöresinde ölen eğer erkeğe bir bez, kız ise kırmızı bir eşarp örtülür. Antalya Varsaklarında kefenin dışında bir kilim veya battaniyeye sarılan ölü, o şekilde tabuta konulduktan sonra tabutun baş tarafına yeşil bir örtü atılır. Cenaze kadın ise allı bir bez örtülür. Aydın da ise cenaze mezara götürülürken halı örtülür. (Gökbel, 1998, s.118) Kimi yerlerde de tabutun ağaç dalları olduğu da görülür. Tokat ve Zile'de cenaze giderken salın önünde söğüt ve kavak dalları renkli bez parçalarıyla süslenerek götürülür. Harput'ta eskiden bahar yaz ve sonbaharda ölenlerin cenazelerinin önünde iki söğüt dalı mezarlığa kadar götürülürmüş. (Örnek, 1995, s.219)

Harput'ta bugün ölüm tılsımı olarak geyik boynuzu kullanılır. (Araz, 1995, s.119) Varsaklarda da "mersin ağacı" kullanılır. (Gökbel, 1998, s.119)

Ülkemizde birtakım dinsel törenlerle ve yemekle ölü anılır. Bu günlerin başında ""kırkinci", "ellinci" günlerle "yılın" geldiğini daha önceden belirtmiştik. Çoğu yerde

"üçüncü" ve "yedinci" günlerde de ölen kişi belirli bir şekilde anılmaktadır. Bunların içinde "kırkinci" gün en yaygın ve tipik olanıdır. "Kırkinci" günde yemek verilir, helvası "kırklı" dağıtılır. Mevlüt okunur, hatim indirilir, Yasin okunur, "kırk duası" okutulur. "Elli ikinci" günde de mevlit, Kur'an, "elli ikinci gecesı duası" okunup dua edilir, yemek verilir, helva dağıtılır.

Değişik isimlerle karşımıza çıkan "ölü yemeği" ölülerin ruhu ya da canı için verilir. Ölümle ilgili adet ve inanmaların da önemli bir bölümünü oluşturan bu yemek bir yanıyla ölenin öteki dünyada da yaşamını sürdürdüğü, başka şeylerin yanı sıra yemeğe ve içmeye de ihtiyacı olduğunu vurgularken, "geçiş" törenlerinin gerçekliğini açığa vurmaktadır. Çünkü ölenin öte dünyaya uğurlanışından ve işlemlerin yanısıra geleneksel olanların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ölenin ruhunun, geride bıraktıklarını tedirgin edeceğine inanılmaktadır.

Ölü yemeği ya da ölüm aşısı diye genel bir isimle verdiğimiz bu yemeğin çeşitli yörelerimizdeki diğer isimler şunlardır, kızı (Çubuk), kırk yemeği (Çankırı, Erzurum), kazma takırtısı (Divriği, Güney Yörükleri, İçel köyleri) ölünün kırkı (Divriği), kırk yemeği (Sivas, Tunceli), can aşısı (Sivas, Tunceli, Şebinkarahisar, Alacahöyük), zıkkım yemeği (Kayseri), can helvası (İçel), hayır (karasu), ölü yemeği (Erzurum), kazma kürek helvası (Urfa ve Siverek), hayat yemeği (Gaziantep), ölü aşısı (Karatepeliler, Alacahöyük, Burdur), yiyeceğini vermek (Karatepeliler), hayırını vermek (Tahtacılar).

Ayrıca ölü yemeği yerine sayılan, fakat onun gibi bir ziyafet niteliği taşımayan yiyecekler de vardır. Bunlar, Şemşek (Kilis), ölüçöreği, yağ, soğan (Kahramanmaraş), ölü giliği (Sivas), yoğurt, ekmeğ (Haymana), çay (Van, Sivas). (Örnek, 1995, s.220)

Güney Türkmenlerinde ölü gömdükten sonra kurban kesmek adeti vardır. Bu kurban ismine "kazma takırtısı kurbanı" denmektedir. Balıkesir'in Ayvalık ilçesine bağlı Çamoba ve Akçapınar gibi Yörük köylerinde ölü evi ölümden üç gün sonra yemek vermektedirler. Bu yemeğe "sofra çıkarmak" denilir.

Erzurum Köylerinde de üç günün sonunda varlıklı kimselerce koyun sığır kesilerek başta kazma vuranlar, yani mezar kazanlar ve imam olmak üzere komşulardan törene katılanlara, hatta fırsat bulup gelemeyenler çağrılarak genel bir yemek verilir. Et, pilav ve helva ikram edilen bu yemeğe "kazma yemeği" denmektedir. Kırkinci günü akşam namazından sonra konu, komşu, hısımlara kırk duasına çağrılarak yemek verilir. Bu yemeğe de "kırk yemeği" denir. (Çağınlar, 1999, s. 48-49)

Çukurovanın bazı köylerinde ölü sahiplerinden bir kişi ilk üç günün sabahı elinde yemekle mezara gider. (Gökbel, 1998, s.122)

Toplum tarafından bizim için "önemli" olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyduğumuz acı ve üzüntünün toplumsal kalıplar içinde ifade edilmesi olan "yas" la ilgili en önemli pratiklerden biri de "yas tutma süresi"dir. (Baraz, 1978, s.66). Ülkemizde kesin bir zaman parçasıyla zamanlandırılmayan yas, üç gün ile birkaç yıl arasında değişmektedir. Üç gün, bir hafta, bir ay, kırk gün, bir yıl ve bir yıldan çok olabilen sürelerden en yaygın olanı "kırk günlük" süredir. Bunun sebebi "kırk" rakamının dinsel ve büyüsel niteliğiyle ilgilidir. Genel olarak kadınlar erkeklere göre daha uzun süre yas tutarlar. Erkeğin, karısının ölümüyle toplumsal yerini, mesleğini ve kişiliğini kaybetmemek, ekonomik sorumluluğunu yerine getirmek için daha kısa süreli yas tuttuğu görülür.

Yas süresince ailenin üyeleri birtakım şeyleri yapmaktan kaçınırlar. Renkli süslü şeyler giymezler, süslenmezler, gezmeye, eğlenceye gitmezler, yıkanmaz, tıraş olmazlar.

Anadolu da yas giyiminin rengi karadır. Çok seyrek olmakla birlikte akın giyildiğinde olur. Yas belirtisi olarak rengin dışında, giysileri ters giyme âdeti de vardır. Kars'ın Yemençayır Köyü'nde kadınlar ölünün elli ikinci gününe kadar giysilerini ters giyip, başlarına kara baş örtüsü bağlarlar. Öte yandan Erzurum'un Doğan Köyü'nde elbise yıkamaz, böylece yaslarını belli ederler. Van'ın Karahan Köyü'nde kadınlar bir ay süreyle giysilerini ters giyerler.

Yaslıların günlük hayata dönmesi, gerekli yas sürelerinin dolması ve bir takım işlemlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Yasın son bulması için, belli yas süresinin dışında, ölüm olayından sonra gelen ilk dinsel bayramı da (Ramazan veya Kurban bayramlarından biri) geçirmek gerekir. Kimi yerlerde bu bayrama "yas bayramı"(Boğazlayan, Sivas, Zara, Elazığ, Malatya), "taziye bayramı " (Elazığ), "kederli bayram" (Ayaş) "acı bayram" (Çubuk), "karalı bayram" (Divriği) denir. Yas bayramında, yaşlı ailelerin, üyeleri özellikle yaşlıları dışarı çıkmazlar, ziyaretçilere tatlı ve şeker yerine sigara ve acı kahve sunulur. Yasın kaldırılmasıyla yas giysileri de çıkarılır. Van'ın Muradiye ilçesine bağlı Karahan Köyü'nde yas bitince ölünün yas tutan yakınlarını, köyün ileri gelenlerinden birisi evine çağırır. Yemek yenilmeden önce kadınların ters giysileri düzeltilir, başlarındaki kara yazmalar çıkarılır. Yerine al bir yazma bağlanır. Erkeklerin sakalları tıraş edilir. Buna "yas kaldırma" denir. Nişanlı kıza renkli giyim elbisesi getirilir. Nişanlı kız bu elbiseleri giyerek yasına son verir. Siverek'te ölü sahibiyle birlikte üç gün yas tutan yakınlar, üçüncü gün bunları çıkarıp, ölü evine renkli giysiler götürürler. Yas kaldırmanın pratiklerinden biride yaşlı ailenin yıkanmasıdır. Çorum, Urfa, Siverek, Kayseri, Merzifon, Erzincan, Niğde, Sivas, gibi yerlerde yaşlı aile hamama götürülür. Baş sağlığı dilenerek yas alınır. Yaslı

aileye Çorum'da şeker veya bir koyun, Sivas'ta bir tepsi baklava ile peşkir götürülerek yas kaldırılır.

Yaslı aileye "Başımız sağolsun" "Allah başka acı vermesin", "Allah sizlere uzun ömür versin" gibi avutucu sözler söylenir. (Örnek, 1995, s. 233-227)

Kıbrıs Türkleri'nde de Anadolu'da uygulanan törenlerin benzerlerini görmekteyiz. Ölünün yıkıldığı teneşir ters çevrilir ve üzerine bir taş konup üç gün bekletilir. Tabut ters çevrilip taburun üzerine yatırılır. Kürek ters çevrilir, mezarın ayak ucuna konur ve üç gün veya bir sonraki ölüye kadar burada kalır. Tabut ölenin en sevdiği elbisesi, beyaz çarşaf veya kullanılmamış çarşaf ve battaniyeyle, genç yaşta ölenler veya yeni evli olanlar gelinlikleriyle, erkekler Trablus kuşağıyla süslenir. Ölünün ilk günü, ilk Cuma günü, yedinci günü, otuz yedinci günü, kırkıncı günü ve elli ikinci günü olmak üzere sekiz ayrı günde yemek veya çörek yapıp dağıtılır veya ölünün canı için eve çağırılıp yedirildiği bilinmektedir.

Yakılan ağıtlarda, ölünün kötü yanlarından söz edilmez, edilecekse "sümüğüne ağır gelmesin" denildiği bilinmektedir. Yas Anadolu'da olduğu gibi kadınlar tarafından uzun süre tutarken, erkekler daha kısa süreli mateme girerler. Matem süresince iyi elbise giyilmez, kırk gün süreyle evden çıkılmaz, radyo çalınmaz, erkekler uşaş olmaz, ölenin resimleri ortadan kaldırılır veya ters çevrilir. Yakınları ölen ailelerin siyah renk elbise giyerek yaslarını belirttikleri tespit edilmiştir. Siyah elbisenin yanı sıra, siyah çember bağlanır ve siyah çorap ile ayakkabı giyilir. Eşleri ölen kadınlar kısmetleri çıkana kadar siyah elbiselerini çıkarmazlar. Matem süresi uzadıkça açık renkli elbiseler giymeye başlanır. Evladı, eşleri ya da anneleri ölen kadınlar siyah elbiseleri ölene kadar çıkarmazlar. (Bağışkan, 1997, s.147, 199, 284, 285, 286)

Uygulanan pratiklerdeki ayrılıkların azlığına rağmen Anadolu da defin ve yas törenleri genel bir benzerlik göstermektedir.

III. HALK ANLATMALARINDA ÖLÜM VE YAS

İlkel toplumlarda, halk edebiyatı özelliklerine sahip ürünlerin dışında eser bulunmamasını, yüksek kültür edebiyatlarının da temeli sayan Boratav, ileri kültürlerin ortaya çıkış süreçlerindeki halk edebiyatını da,

1. Halk destanları, **epik**,
2. Darbimeseller, atalar sözü, **didaktik**,

3. Halk teması, **dramatik**,
4. Masallar, hikâyeler, fıkralar, **narratif**,

5. Türküler, maniler, ağıtlar, ilahiler, lirik gruplarını oluşturacak biçimde sınıflandırmıştır. Boratov'ın sınıflandırmasını göz ardı etmeksizin, tezimizin bu kısmında halk anlatmalarında, ölüm ve yastan bahsederken, destanlardan, Dede Korkut Hikâyeleri'nden, halk hikâyelerinden, efsanelerden ve fıkralardan faydalanacağız. Masallarda ölüm ve yas olgularını ayrıca inceleyeceğimiz için bir başlık altında ele alacağız.

A- DESTANLARDA ÖLÜM VE YAS

Divan ü Lüğati't-Türk'te "koşuk", "yır" olarak bahsedilen destanlar, milletlerin din fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleridir. (*Banarlı, 1987. s.1*). Tarihin, kahramanlığın ve hayatın birbirini tamamladığı destanlar, birkaç nesil sonra artık bütün milletin malı olurlar.

Milletin soy özellikleri, toplumsal yapı, milli değerleri, ülküleri, gelenek ve görenekleri ile ilgili yapılan araştırmalarda temel kaynak vazifesi gören destanlarda "ölüm" ona bağlı olarak "yas" veya "matem" ayinlerine rastlamaktayız.

Destanlarımızdan ilk olarak 11. yüzyılda **Divan ü Lüğati't-Türk'te** yer alan ve Saka Türklerinin destan kahramanı olan Alp Er Tunga'nın ölümü üzerine yazılmış sagu dikkatimizi çekmektedir. Bu saguda Türklerde cenaze merasimlerini ve yas adetlerini görmekteyiz.

İranlılarla mücadele eden Afrasyab İran Şahı'nın ve Zev'in ölümüne sebep olur. Afrasyab çeşitli mücadelerden sonra Keyhüsrev'in adamları tarafından öldürülür. Afrasyab olarak da bilinen Alp Er Tonga'nın ölümü üzerine söylenmiş olan sagunun ilk dörtlüğü, ölümü toplumda büyük sarsıntı yaratan, anısı derin iz bırakan Alp Er Tonga gibi bir büyüğün ölüm haberi karşısında duyulan şoku dile getiren değişlerle başlar. İlk

dörtlükte, diğer ağıtlarda ve divan edebiyatındaki mersiyeler de dile getirildiği üzere ölümün senaristi olarak felek, (ödlek) üzerinde durulmaktadır. Tuzak kurma, hile yapma feleğin işidir.

"Alp ErTonga öldü mü
İsiz ajın kaldı mu
Ödlek oçin aldı mu
Emdi yürek yırtılır"
(Alp Er Tonga " Hakan Afrasyab" öldü mü? Kahpe dünya ondan kurtuldu mu?

Zaman, ondan öcünü aldı mı? Şimdi onun mülkü üzerine -zamaneye kızarak – yürek parcalanır.) (Sakaoğlu, 1983, s.34)

İnsanoğlu ölene yandığı gibi bütün insanların ve bu arada elbette kendisinin ölümünü düşünerek kederlenir. Alp Er Tonga sagusunda yer alan şu dörtlük bu düşüncenin ürünüdür.

"Ödlek küni tawratur
Yalnguk küçin kewuretür
Erdin ajun sevietür
Kaçsa takı ertilür." (Oy, 1992, s.279-280)

Şu dörtlükler de bu ölüm hadisesinden sonra yapılanlar dile getirilmektedir.

"Ulşıp eren börleyü
Yırtıp yaka orlayu
Sıkııp üni yurlayu
Sıgtap közi örtülür."
(Herkes kurt gibi uluşuyor. Yakasını yırtarak bağıyor. Sesi çıktığı kadar haykırıyor. Gözü örtülesiye kadar ağlıyor.) (Şimşek, 1993, s.6)

"Begler atın argurup
Kadgu anı togurup
Mengzi yüzi sargarıp
Körküm angar türtülür."

(Beyler atlarını yordular onları kaygı sardı, yüzleri benizleri sarardı, yüzleri safran

sürülmüşe döndü.) (Şimşek, 1993, s.6)

Eski Türklerde ölen kişinin ardından düzenlenen ve "Yuğ" adı verilen törende uygulanan bazı pratikler bu saguda yer almaktadır. Bu törende cenaze bir çadırın içine yatırılır, yakınları çadırın etrafında atla yedi defa dönerek feryatlarla acılarını dile getirirlerdi. Yukarıda örneği verdiğimiz, bu sırada söylenen şiirlere de "sagu" adı verilirdi.

Şu Destanı'nda ölüm hadisesine savaşlarda rastlıyoruz. (Banarlı, 1987, s.22)

Oğuz Kağan Destanı'nda karşımıza çıkan "ölüm"motifi Doç. Dr. Ali Berat Alptekin ve Doç. Dr. Esmâ Şimşek'in birlikte hazırladıkları **Türk Destanlarının Motif Yapısı-1** adlı eserde şu şekilde verilmiştir.

E.715. Kurtta ruh (Oğuz Kağan ve ahalisine yol gösteren kurt tanrı tarafından gönderilmiş yardımcı unsurdur.) (*Alptekin- Şimşek, 1990, s.197-254*)

Atilla Destanı'nda Atilla'nın cenaze töreni anlatılıyor. Atilla'nın cenazesinin konmuş olduğu ipek çadırın etrafında bir daire teşkil etmiş olan ordu, etrafa bu mersiyeyi elem türküleri arasında tekrar ediyorlardı. (*Banarlı, 1987, s.23*)

"Bozkurt Destanı"nın üç rivayetinde de Bozkurt'tan türeme motifivardır. Aynı destanda Aşine- Türk sülalesi komşular tarafından yok edilir.

"Göç Destanı"nda savaşta ölen Tiğın' i görüyoruz.

"Türk mitolojisinde ve yiğitlik destanlarında dirilme âdi ve sıradan insanlar için değil, daha çok Alpler ve yiğitler için dilenmiş ve istenmiştir. Atlar, savaşta ve uğraşta yiğitlerin en büyük yakınlarıdır. Bunun için ölen yiğidi, atı diriltir veya diriltmek için elinden gelen her şeyi yapardı. Yiğit ölürse, atı ile birlikte gömülmek ister. At uçar, düşmanı yok eder, bazen de atın biri sahibinin ölüsünü beklerken, diğeri de gider gerekli ilacı getirir. Türk destanlarında bunları üzüntüler, ağlayışlar, sevgiler, arkadaşlıklar, dile getirilerek anlatılır.

19.Yüzyıla kadar Şamanist dünya görüşüne bağlı kalmış olan Altay Türklerinden Şor'larda tesbit edilen "Kan Pergen" adlı destanda Çergen Attığ Kan Pergen adlı kahramanla atı düşüp ölür. Hikâyenin sonunda gökten gelen bir kız her ikisini de diriltir." (*Elçin1, 1988, s.61*)

Radloff'un tespit ettiği bir "Abakan-Sağay" destanında, Kanmergen'de çeksi at, Kan Mergen'in kız kardeşi Kan Arık tarafından öldürüleceğini hisseder. Teessüre kapılır, ve ağlar. Kan Mergen sebebini sorunca durumunu açıklar. Kan Mergen Baba bindiği atının

kişnemesinin sebebini kız kardeşine açıklamasını söyler. Kan-Arığ kötü niyetinden vazgeçmez. İçkilerine zehir koyarak iki kahramanla birlikte kardeşinin ölümüne sebep olur. Sonunda bir çocuk ölülerini göle atarak yeniden dirilmesini sağlar. (*Elçin1, 1988, s.432*)

“Altın Purkan” adlı bir Sagay destanında kahramanlardan Ay kar’attıng Kara Kan’in oğlu ile Ay Dolay’ın oğlu savaş sırasında ölürler. At, sahibinin, üç kızların yardımı ile dirileceği öğrenilir. Gider kızlara yalvarır. Bir kız su getirip Ay Kar’attıng Kara Kan’in oğlunu diriltir. (*Elçin1, 1988, s.62*)

Bahaeddin Ögel’in “Sahibini Dirilten Atlar” alt başlığı ile verdiği bilgileri de burada zikretmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz, “Sun Sarı Alp gelip, bir yiğidin ülkesini alıyor. Yiğidin kız kardeşi sarı Alp’e gönül veriyor. Kardeşini öldürmek için yalandan hastalanıyor, ilaç olarak da Tanrının Gök Kuyruklu Kurt’unun ciğerini istiyor. Kurtla oğlan vuruşuyorlar kurt oğlanı yaralıyor, sonrada bir kör bıçakla kesiyor, fakat atı oğlanı diriltiyor. Bundan sonra destan yine devam ediyor. Bu destan, içinde Türk gelenek ve inançlarının, en güzellerini toplar.

Başka bir destanda da yiğit yolda savaşıyor ve ölüyor. Atın biri yiğidin başında bekliyor. Ve bekçilik yapıyor. Diğeri de haberci olarak, yiğidin bir han kızı olan karısına . haber veriyor. At ile han kızı gelerek, yiğidi dirilterek eve dönüyorlar.

“Kara Pâr” adlı Sagay destanında yurdundan ayrılan bir çocuktan bahsedilir. Bu çocuk yurduna dönünce bütün soydaşlarının öldüğünü görür. Bunun üzerine yer altındaki Hüday’ larla çarpışır ve sevdiklerini diriltir.

Avrupalıların “Kırgız-Kazak”, Radloff’un “Kırgız” dediği ve kendi kendilerini “Kazak” sayan Türklerin “Er koşay” adlı bir destanı vardır. Bu destanda kahraman düşmanları tarafından öldürülür, atını yakalamak isterler, at karşısındakilerden kırk kişiyi öldürdükten sonra ölünün yanına gelir.. kahramanın karısı ile konuşmaya başlar, Ona ölen

atların ödlerini burnuna koyduğu takdirde “Er Koşay”ın dirileceğini söyler (Elçinl, 1988, s.62)

Yine Manas Destanı'nın bir bölümü olan “Er Kökçe” destanında yer alan dirilmeyi B. Ögel şu şekilde veriyor, “At uçar ve savaşır. Savaşta Er Kökçe ölür. Bunun üzerine atı uçar ve düşmanın demir evlerini yıkar. Ondan sonrada sahibini diriltir. (Ögel, 1995, s.587). Aynı eserde, dirilme konusunda “Düşman Gelince Dirilme” alt başlığıyla şu şekilde yer almaktadır.

“Ölüm Allah'ın emridir. Türk Destanlarında, herkes ölümsüz değildir. Ancak yiğit düşman geldi diye diriliyor, vazifesini yapıyor ve ondan sonra yine sonsuz ölüme kavuşuyor.

Ködün Han, oğlunu bağlatmak için bir ihtiyar öldürüyor. İhtiyarın derisini yüzdürüyor ve ondan ip yaptırarak, oğlunu bağlatıyor. Bunu gören yiğit kızıyor ve Kodün Han'ı öldürüyor. Ancak aldığı yaralarla kendisi de ölüyor. Fakat bu sırada ülkesine düşman gelince diriliyor. Düşmanı yendikten sonra yine sonsuz ölüme kavuşuyor..

“Ak-Köbek” destanında ise yiğit belki de güç almak için, atı ile birlikte kendini mezara gömdürür ve bir hafta sonra mezarı tekrar açtırıp çıkar.

“Geyiğe ilaç verme” de Türk destan edebiyatının çok güzel olgulerinden biridir. “Bir geyik gelip, kötürüm yavrusu için, kimsesiz bir yiğitten ilaç istiyor, yiğit gezip dolaşıyor, bu ilacı bularak yavruyu iyileştiriyor.

Aslında Türk Destanlarında ölümsüzlük yoktur. Ancak bir savaş veya cihâdı tamamlamak için ölünse bile dirilmek gerekli idi. Bunun örnekleri çoktur. (Ögel, 1995, s.587-588)

İslamiyet'in kabulünden sonra oluşmuş olan destanlarımızda ölüp dirilme vardır. Orta Asya Türk halkları arasında XIII. yüzyılda doğan ve genişleyen Cengiz Destanı'nda ölümden sonra dirilmeye benzeyen bir destan karşımıza çıkıyor.

“Dubun bayan büyüyünce ona bir kız aldılar. Adı Alanyuva’ydı. Dubun’un bu kızdan önce üç erkek çocuğu oldu. Fakat Dubun öldükten sonra bir nur hizmesi olup dünyaya tekrar geldi. Alanguva’yı tekrar hamile bıraktı ve bir bozkurt şekline girerek tekrar çıkıp gitti.” (Banarlı, 1987, s.274)

Yine XIII. yüzyıl Alp-Erenlerinden Sarı Saltuk’un hayatını konu alan destanî özellik arz eden “Saltuk-nâme”de, Sarı Saltukun kerametleri arasında ölüyü diriltmek, öleceği zamanı bilmek, kuru ağacı yeşertmek olduğu tespit edilmiştir. (Kabaklı, 1981, s.181) Danışmendname’de, Ahmed Danışmend’in ölümünden sonra Anadolu Türklerinin "ak tonlar" giyerek matem tuttıkları anlatılmaktadır. (Çağınlar, 1999,s.38)

Battal Gazi Destanı’ndaki ölümsüz olan “Aşgar” adlı atın yerini Köroğlu Destanı’nda “Kır-at” alır. (Kabaklı, 1990, s.155)

Ölüm, ölüp-dirilme ve ölümlle ilgili pratikler konusunda Radloff’un Kara-Kırgızlar arasında tespit ettiği "Manas Destanı"nın zengin muhtevaya sahip olduğunu belirtmemiz yanlış olmayacaktır. Manas Destanı’yla ilgili yapılan çalışmalarda da yoğunlukla üzerinde durulan ölümlle alakalı bir ikimotif vermek yerinde olacaktır.

Kırgız Türklerinin ölüme bakış açısını “dünyaya gelen bir gün ölecektir” (İnan, 1992,s.106) cümlesi ortaya koymaktadır. “Bir alp, yurdu için, halkı için görev bildiği her şey için çarpışır ve bu yolda ölür. Oğuz Kağan 116 yıl hakanlık ettikten sonra, ölür. Ölmeden, yurdunu oğulları arsında böldükten sonra, yurdu için çarpıştığını, dostları güldürdüğünü, düşmanları ağlattığını ve tanrıya borcunu ödediğini, bundan sonra da yurdu onların idare etmesi gerektiğini söyler.” (Demirel, 1995, s.74)

Manas Destanı’nda, Er Manas iki defa ölür, ilk ölümünde Temir Han’ın hileci veziri Közkaman tarafından zehirlenerek öldürülür. Kanıkey, gördüğü rüya doğrultusunda, Manas’ ın silahlarını takınarak, zırhını giyip Akkula’ya binerek Manas’ı bulur. Kırk yiğidi Manas’ ın öldüğünü duyunca şunları yaparlar. "Ona bir Ak-saray yaptılar koydular Gök-

saray gibi bir mezara, dokuz gün bekletiler. Doksan kısırak kestiler, Dokuz kat altını kumaşlar aldılar, halka dağıttılar, Karagay Ağacından bir tabut yapıp, tabutu altınladılar. Dışını gümüşlediler, atmış gün bekletiler, atmış kısırak kestiler, koydular Manas' ı tabutun içine. Mezara bırakıp döndüler. Manas'ın mezara koyduktan sonra kırk yiğit toplandı ilk sözü Alman-Bet aldı, "Artık fazla ağlama, üzüntünü söyleme, Manas öldü neyleyim!" diye onları teselli etmeye başladı. Manas' ın babası Yakup Han da ağlar dururdu. Bay oğlu Bakay da ona gitti. Onu teselli etmeye başladı. Karşılıklı çok güzel ağıtlar söylemeye başladı.

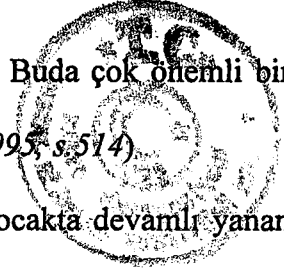
Manas' ın babası yemeden içmeden kesilir, birkaç gün içinde ihtiyarlar. Manas'ın annesi Bağdı Dölöl de ne yer ne içer, o da ihtiyarlar. Manas'ın kız kardeşi Kardıgaç'la, karısı Kanıkey-hatun onları teselli eder ve bakar dururlar. Manas'ın Ak-kula atının ise hiç kimse ahırdan çıkaramazlar, ağzına da bir parça su ve yem veremezler. Kazları kuğuları toplayan doğanı, evin üstünde tüner durur, köpeği başını kor kaldırmaz yerden. yatar durur. Ne yer, ne içer, başını göğe kaldırıp ulur, dururdu.

Tanrı bu sırada gökten bir melek gönderir. Bu hayvanların iyi hayvanlar olduğunu öğrenir. Meleğe, Manas' ı diriltmesini emreder. O da Manas'ın bağına bir karataş basarak Manas' ı diriltir, mezarını ona saray yapar. Kutsal kız, Altın-ay' ı ona eş olarak verir. Manas,atını, köpeğini ve doğanını alarak ava çıkar. Bunu duyan yakınları gelip onları yanlarına götürürler. İkinci ölümü kesindir. Kendisi de dünyanın aldatıcı ve geçici olduğunu söyler. (Demirel, 1995, s.74)

Manas' ın ölüp dirilme hadisesinde dikkat çeken bazı noktalar şunlardır,

Kavak Ağacı ve Dirilme, Eski Şamanist izleri bulabileceğimiz, Manas Destanı'ında, Manas'ın Ulu Hatun' u Kanıkey, rüyasında "Ocak"dan bir kavak gönderdiğini ve bunun göğe kadar yükseldiğini görüyor. Kayın pederiyle annesi de bu

kavağa tırmanarak göğe çıkıyorlar. Evin mukaddes yeri “Ocak” tır. Buda çok önemli bir olgudur. Bu rüyadan sonra Manas diriliyor ve hayat buluyor. (Ögel, 1995, s.514)

Yas Ateşi, Manas dirilip de eve gelince, Manas’ ın annesi ocakta devamlı yanan ateşi söndürüyor ve memesini çıkararak oğluna bol bol sütünden emziriyor. Dirilen Manas’a “meme emzirme” olayını, dirilen insanın yeniden doğmuş gibi algılanmasına bağlaya biliriz.

Manas Destanı’nda yer alan ölüp-dirilme olguine şunları da ekleye biliriz. Yine bir gün Manas Kalmuk memleketine gider. İçki içilirken Gökcegöz rakıya zehir koyar, Kırk çora ölür. Tedavi sayesinde kurtulan Manas tedavi sonrasında atına binip Mekke’ye gider, Çoralar için dua eder ve çoralar dirilirler. (Elçin1, 1988, s. 621)

Manas’ın oğlu Semetey’in ölümü de efsane şeklindedir. Bir çarpışmada yaralanan Semetey birden bire kaybolur, etrafındaki düşmanlar onun ölmediğinden, tekrar ortaya çıkacağından korkarlar, yiğitlerinden Külçora bunu şu sözlerle doğrular,

“Yurt koruyan er ölmez
Er doğuran il ölmez.”

Yine Semetey’den bahseden bölümde ölüp-dirilme motif karşımıza çıkıyor.

“Semetey ırmağa girdiği gibi ‘göze görünmez kırk er’ ona yardımcı geldiler. Aynı zamanda tam silahlı Almambet, Çubak, Sırğa, Acıbay ve Manas’ın kırk yiğidi Semetey’e yardım ederek Talas’tan geçmesini sağlarlar. Babası Manas’da “Oğlum sana her zaman yardım edeceğim” dedi ve kırkları ile Semetey’in gözünden kayboldular.” (İnan, 1992, s.140)

Rüya ve ölüm münasebetine Kankey’in ve Urumhan oğlu Gökbörü’nün gördüğü rüyaları örnek olarak verebiliriz. (İnan, 1992, s.119-126)

Ölen kişi memleketinde defnedilir. (İnan, 1992, s.114-123) ve ölen kişi için at kurban edilir. (İnan, 1992, s. 114, 123, 131, 177).

Ayrıca ölünün, kurbanı kabul etmemesi gibi bir yön de destanda dile getiriliyor. Kanıkey, Semetey'e "Kaynayan kazanda köpük peyda olursa (razı olup sevindiği) demektir. Kazanda kara kan görünürse han babanın ölmesi (razı olmaması) demektir." der. (İnan, 1992, s.172)

Manas Destanında ölümle ilgili dikkat çeken diğer bir husus ise, "aracılar" vasıtasıyla ölüm olayının halka duyurulmasıdır. (İnan, 1992, s.117, 120, 178). Dini ayin ölümle ilgili diğer bir pratiktir. (İnan, 1992, s. 120, 121, 127). Ölen kişinin geride kalanları rahat bırakmaması da Manas' ta karşımıza çıkıyor. (İnan, 1992, s.132)

Yas tutma, Manas Destanı'nda sıkça tekrar edilen bir olgudur. Kırgız Hanı Köketay'ın ölümü üzerine yas tutulur. "Han Köketay vasiyetini tamamladıktan sonra öldü". Orman gibi kalabalık Kırgız, Nogay halkı yas tutup meyve ağaçlarının dallarını kopardılar, bağıra bağıra ağlaştılar. Köketay'ın vasiyeti yerine getirildi. Ölüsünü kımızla yıkadılar, etlerini keskin kılıçla sıyırdılar. (İnan, 1992, s. 47)

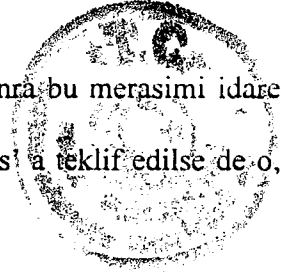
"...Almanbet böylece şehit oldu. Bütün Kırgız ordusunu yas kapladı, bütün ordu göz yaşları döktü." (İnan, 1992, s. 117)

Manas' ın ölüm halinde olduğunu duyan Kırgız ülkesinin kahraman kızı Saykal karalar giyinir. (İnan, 1992, s. 129). Böylece siyah rengin yas belirtisi olduğu görülüyor.

Ağıt yakma geleneği "Manas Destanı"nda yer almıştır. (İnan, 1992, s.121, 123, 126, 128, 129, 130, 133)

Eski Türklerde "yoğ" adı verilen âdet, "Manas Destanı"nda Manas'ın arkadaşlarından Köketay'ın ölmeden önce oğlu Bokmurun'a aş vermesini vasiyet etmesi şeklinde zuhur ediyor. Han köketay'ın oğlu babasına aş vermeye karar veriyor. Her tarafa davetçiler gönderiyor. "Aşıma gelmeyen olursa bana darılmasın malını mülkünü yağma ederim" diye tehdit ediyor. (İnan, 1992, s.48). Düşman Konurbay, bu davete gelmez, karşılığında para cezası öder, hediye verir ve kurtulur. Aş törenlerinde davetliler arasında

Müslüman ile kâfir ayrımına gidilmiyor. Davetliler toplandıktan sonra bu merasimi idare etmek üzere nüfuzlu bir şahıs tayin edilir. Bu işi idare etmek Manas'a teklif edilse de o, yaşı büyük olan Koşay'ı gösterir. (İnan, 1992, s. 49)

"Aş merasimi" sırasında manasçı değişik şiirler söyledikten sonra dinleyiciyi önce coşturur, sonra da bir savaş hadisesini hazırlar. Aş törenlerinde pek çok oyun oynanır. Yarışmalar düzenlenir, ok atma imtihanı, güreş imtihanı ve at yarışları düzenlenir. Yarış atları gece ve gündüz on yedi gün sonra, atları sıra ile sınıç'ın önünden geçirirler, sınıç her atın vasıflarını söyler.

"Kuyruğuna kut düşmüş,
Kutlu kula at kimin ki?
Hörgücü yüksek, boynu uzun
Devece kula, at kimin ki?
Kızıl dili bileği
Kısmetli kula at kimin ki?" (İnan, 1992, s. 124)

Eski Türklerde defin, matem ve ölü aş merasimi ve ayinleri, tetkik edilirken, "Manas Destanı"ndaki akisleri ve genel olarak destanlarımız dikkate alınmaktadır.

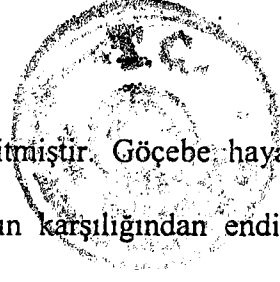
B. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE ÖLÜM ve YAS

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de diğer halk anlatmalarında olduğu gibi ölüm ve yas olguları yer almaktadır. Bir birlerinden bağımsız olarak teşekkül etmiş olan hikâyelerde genel olarak olaylar silsilesi aynıdır. Destanı epik karakterli hikâyelerde aynı devirde, aynı bölgede yaşayan ve birbirlerine çeşitli şekilde bağlı bulunan Oğuz beyleri etrafında toplanan bir konu bütünlüğü görülmektedir.

Dede Korkut destanlarında her hikâyenin sonunda dünyanın geçiciliğini hatırlatan Korkut Ata, şu manzum parça ile bu düşünceyi ifade eder.

"Onlar da bu dünyaya geldi geçti
Kervan gibi konu göçtü
Onları da ecel aldı, yer gizledi
Fani dünya yine kaldı
Gelimli gidimli dünya

Son ucu ölümlü dünya” (Demirel, 1995, s. 76)

Dede Korkut'taki insan için, ölümle birlikte her şey bitmiştir. Göçebe hayatı yaşayan insanda ölüm korkusu maddi hayata dayanır. O hayatın karşılığında endişe duymaktadır. Göçüp gitmeden önce dünyaya müşahhas bir şey bırakmamak, korkusu hisseder. Hemen, hemen her hikâyede göçebe kültüre ait ölüm pratiklerine yer vermiştir.

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı”nda ölümün kaçınılmaz son olduğu belirtiliyor, “Allah’ın emriyle ol yiğit ölür.” (Ergin, 1989, s.171)

“Manas Destanı”nda olduğu gibi eski Türklerde kurban kesme hadisesi Dede Korkut'ta da yer alıyor. (Ergin, 1989, s.78, 81, 86, 157, 162, 245). “Gine toy idüp attan aygır, deveden buğra, koyundan koç. Kıldırılmış idi.” (Ergin, 1989, s.78)

Hemen hemen halk edebiyatı anlatı türlerinin çoğunda, vasiyet etme motifleri yer almaktadır. “Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı”da da (Ergin, 1989, s.185) Kanlı Koca'nın oğluna vasiyetini görüyoruz.

Bizans tekfurlarıyla yapılan mücadelede cezalandırmak amacıyla öldürme yer almaktadır. (Ergin, 1989, s. 94, 152, 184, 196, 205, 229, 233, 242)

Bizans tekfurları, Müslüman Oğuz Beylerini şehit ediyorlar. (Ergin, 1989, s. 98, 130, 162, 208)

Masallarda geniş muhtevaya sahip olan sırlı ölüm, Dede Korkut Hikâyeleri'nde sadece Tepegöz de yer alıyor. (Ergin, 1989, s. 212-215)

Asıl üzerinde durmak istediğimiz nokta, yas, ağıt ve aş verme törenleridir. Genellikle destan kahramanı olan Oğuz beylerinin ölümü veya esir edilmeleri üzerine yas tutulup, ağıt söyleniyor. Hikâyelerin çoğunda klişe sözlerle yas ifade ediliyor.

“Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek” destanında Beyrek'in ölüm haberini alan ailesi yas tutar.

“Beyreğin babası kaba saruk götürüp yire çaldı. Tarttı, yakasını yırttı. Oğul. oğul diyiben böğürdü, zarılık kıldı, ağ pürçekli anası buldur, buldur ağladı gözünün yaşı dökti. Acı tırnak ağ yüzine aldı çaldı. Al yanagın tarttı kargu gibi kara saçını yoldı. Ağlayubani, sıklayubani evine geldi. Paypure bir gün dünlüğü altun ban ivine şiven girdi. Kızı. gelini kas, kas gülmez oldu. Kızıl kına ağ geline yakmaz oldu. Yidi kız kardaşı, ağ çıkardılar. kara tonlar geydiler. Vay bir güm kartaş muradına maksuduna ırmeyen yolunuz kardaş deyup ağlaştılar, bağırdılar,... Kıyan Selçukları ağ çıkarıp karalar geydüler. Kalın Oğuz Bigleri Beyrek için azim yas tuttular. Umud üzdiler. (Ergin, 1989, s. 131)

Halen geçerliliğini sürdüren “ak çıkarıp-kara giyme” pratiği, Dede Korkut Hikâyeleri’nde yer yer tekrar edilmiştir. (Ergin, 1989, s.133, 134, 226, 249) sadece bir yerde kara giyip gök sarındıkları ifade edilir.(Ergin, 1989, s.249) Beyrek’ in ölüm haberini alan Banu Çiçek de yüzünü parçalar ve ağıt söyler.

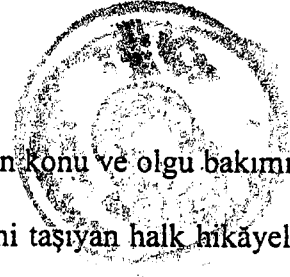
“Vay gözü açıp gördüğüm
Könül virip sevdiğim
Vay al duvağum iyesi
Vay alnım başım umudi
Han Beyrek diye ağladı.” (Ergin,1989,s. 132)

Ağıt söyleme geleneği Oğuz boyları arasında uygulanan bir matem belirtisidir. (Ergin, 1989, s. 86, 108, 134, 163,167, 177)

Beyrek’ in öldürüldüğü destanda, eski Türklerden günümüze aksetmiş olan “atın kuyruğunu kesme” pratiği vurgulanmıştır. (Ergin, 1989, s. 235)

Aş vermeden ise “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy”da bahsediliyor. “...Ölülerimiz için verdiğimiz aş çekip alıp yirimiş” (Ergin, 1989, s. 235)

C. HALK HİKÄYELERİNDE ÖLÜM ve YAS

Anlatmaya dayanan türlerden biri olan halk hikâyelerinin konu ve olgu bakımından masallarla benzerlik gösterdiğini söyleye biliriz. Hatta aynı ismi taşıyan halk hikâyelerine ve masallara rastlamaktayız. (Şah İsmail)

Masallarda olduğu gibi halk hikâyelerinde de ölüm ölenin arkasından üzüntü söz konusu edilmiştir. Bunları örneklendirmeden evvel, Doç. Dr. Ali Berat Alptekin'in "Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı" adlı çalışmasında, halk hikâyelerinde yer alan "ölüm" ile ilgili motifleri belirtmekte yarar görüyoruz.

"Kadın veya evinden birisi delikanlıyı padişahın sarayına götürür. Padişah kahramanı yakaladığı vakit öldürülmesi için cellatlara teslim eder. Fakat cellatlar onu öldürmeye kıyamazlar, gömleğini bir kuş kanına sürerek padişaha getirirler. (Hurşit ile Mahımihri, Bey Böyrek, Şah İsmal) (2.101. Ölüm sembolü kanlı gömlek)

Aşıkların aynı anda ölmeleri (Kerem ile Ashı, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin vs.) (E. 419.6)

Halk hikâyelerinde cezalandırmak için öldürme, ölüp-dirilme, dua ile ölme. ölmeyen önce nasihatler da bulunma, vasiyet etme, kurban etmek amacıyla öldürme. öldürmeye teşebbüs etme, intihar etme, şehit edilme, ölümsüzlük mücadelesi, cenaze töreni ve yas gibi hususlara rastlıyoruz.

Ölüm insanın alıştığı hayattan ayrılması basit ve açık olan her şeyin ortadan kalması olduğuna göre ölümsüzlük yolu aranmalıdır. Destanlarda olduğu gibi halk hikâyelerinde de ölümsüzlüğün hayat ağacı, hayat suyu veya mitolojik kuşların, tüylerini elde etmekle olacağı, ifade edilmiştir. Ölümsüzlüğü yakalama isteğine efsanelerde ve masallarda da yer verilmiştir.

"Köroğlu'nun Zuhuru"nda üç köpükten birisi içildiğinde ölümsüzlüğü yakalama söz konusu edilmiştir. (Alptekin, 1997, s.124)

1. Cezalandırmak İçin Öldürme

Cezalandırmak için öldürme olgünü, şu hikâyelerde görmekteyiz. Köroğlu'nun Bağdat Kolu. Kızıroğlu Mustafa Bey, Afganistan, Gürcistan. Köroğlu'nun sonu, Kirmanşah Hikâyesi, Nedimşah Hikâyesi, Derdiyok ile Zülfisiyah Hikâyesi, Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi, Ferhat ile Şirin, Hikâye-yi Mahmut Gaznevi. (*Alptekin, 1997, s. 150-283*)

2. Ölüp Dirilme

Destanlarımızda, hikâyelerimizde masallarımızda yer alan ölüp-dirilme motifine halk hikâyelerimizde değişik şekillerde geçmektedir.

“Elif ile Mahmut” hikâyesinde, dervişin Mahmut’a verdiği bıçak kınından çıkınca ölen Mahmut, bıçak tekrar kınına konunca dirilir. Bu hikâyede bıçağın kınından çıkınca ölmesi, bize masallarda yer verdiğimiz, “sır” ile ölümü hatırlatıyor. (*Alptekin, 1997, s.213*)

“Arzu ile Kamber” in Yozgat varyantında, Arzu kendisini Kamberin boğulduğu suya atar ve ölür. İki kahraman aynı mezara konulur. Bu mezarın iki başında iki gül biter. (*Rayman, 1996, s.218*). Bir nevi ölüp dirilme olarak ele alacağımız bu unsur, mezara gömülen Arzu ile Kamber’ in güvercin olarak çıkıp gitmeleri şeklinde de anlatılır.

“Hüthüt Kuşu”unda, Baykuşun isteği üzerine türbedeki mevta dirilir. (*Alptekin, 1997, s.32*).

“Ebalı Sinan Ebilhars” hikâyesinde tahtadan yapılmış adam canlanır. (*Alptekin, 1997, s.257, 260*)

“Davutoğlu Süleyman”da yedi gün yedi gece kazı yapılan yerdeki mevta dirilir. (*Alptekin, 1997, s.263-266*)

“Kerem ile Aslı”nın Türkmenistan varyantında Aslı yıllarca Kerem’in ardından göz yaşları döker. Allah, Hz. Muhammed (S.A.S) ve Hz. Ali’yi gönderip, “Kerem’ e can verin”

der. Bunun üzerine iki kahraman gençleşerek hayatlarına devam ederler.(Duymaz, 1992),(bkz. Batur, 1998, s. 535,536)

3. Vasiyet Ederek Ölme

Vasiyet etme hadisesi “Gül ile Alişir”de karşımıza çıkıyor, “Bak Alişir seni buraya getirmekten maksadım şudur, sende bilirsin ki ben artık, ömrümün son günlerini yaşıyorum ve son nefesteyim. Sana ricam budur ki, evvelâ ben öldükten sonra, dünyada elin elime değmedi. Onsuz tabutumu kaplayan cesedim altına gir de, hiç olmazsa elin tabutumuna değsin. İkinci vasiyetim budur ki, ömrün oldukça her sabah namazından sonra, ruhuma üç İhlas, bir Fatiha oku. Üçüncü vasiyetim budur ki, ölünceye kadar beni hatırlından çıkarma.(Kabaklı, 1989, s. 116)

“Davutoğlu Süleyman”da Hz. Süleyman ölmeden önce bir mektup yazarak çeşitli vasiyetlerde bulunur. (Alptekin, 1997, s.263-266)

4. Dua Ederek Ölme

Birbirlerini seven aşıklar dua ederler ve ölürler. “Tahir ile Zühre”de padişaha yakalandıkları zaman dua eden Tahir ve Zühre'nin duaları kabul olur ve aynı mezara konurlar. (Alptekin, 1997, s. 236-239)

“Arzu ile Kamber”de edilen dua kabul olur ve iki aşık ölür (Alptekin, 1997, s.216-219)

5. Yas Tutma

“Arzu ile Kamber”de Arzu, evlendiği adam öldüğü zaman kırk gün içerisinde siyah elbiselerin dışında elbise giymemiştir. (Alptekin, 1997, s. 216-219)

İlbeyoğlu Hikâyesi'nde İlbeyoğlunun uzun süre kaybolması üzerine, Gündeşli-kızı karalara bürünür.

Konu itibariyle halk edebiyatının diğer türlerinden istifade eden halk hikâyelerinin, daha çok sonu ayrılık ve ölüm ile bitenlerinde ağıtların söylendiğini görmekteyiz. Mesela, "Arzu ile Kamber" hikâyesinde Arzu, Kamber'in ölümünü ardından şu dörtlüğü görümcesine söyler,

"Köşkler gider Tercan'a
Bak kolumda mercana
Kıymaz idim bu cana
Kamber gitti ben neye durum."(Rayman, 1996, s. 32)

Aynı hikâyenin sonunda Arzu, dizlerinde yatan Kamber'in öldüğünü görünce feryat ederek ağıt söyler,

"Kamberim gördüm düşümde
Güller açmış başında
Baykuşlar hece taşında
Ölünce bekleyim mi?
Süzüldü gözüm kaşım
Ezildi bağrım başım
Ahrete giden eşim
Seni ben bekleyim mi?
Cazu karı var burada
Beni buldu burada
Ya nice olur benim halim
Sen ahrette, ben burada

(Şimşek, 1993, s.34)

"Kaçak Nebi" hikâyesinde, Nebi' nin annesi Gözel, düşmanları tarafından öldürülen eşi için ağıt söyler,

"Dağlar marala geldi
Otu sarala geldi
Oğul yolun gözledim
Gözüm garala geldi
Bu dağlar ulu daplar
Çeşmeli sulu dağlar
Yad elde gebre gettin
Göy kişner bulut ağlar.
Bu dersi yazan gelsin
Gebrimi gazan gelsin
A Gözel Alo tekdi
Allah'tan cezan gelsin"

(Şimşek, 1993, s. 44)

Yine “Kaçak Nebi” hikâyesinin sonunda kocası ölen Hacer ağıt söyler

Bu dağlar ulu daplar
Çeşmeli sulu dağlar
Yad elde gebre gettin
Göy kişner bulut ağlar.

(Şimşek, 1993, s. 70)

Hacer, mezarın başına gelerek saçını yolup, ağıt söyler.

“Dağıttı goymadı düşmanlar oba
Gara yurdu görüm galsın haraba
Goç Nebi gedipdi ayrılmaz haba
Darasın saçını teller ağlasın
Nebi'nin üstünde eller ağlasın
Nece bahın bu gadalı yehere
Çekti namert Çarpız dağı Hacer'e
Canlı köynegini verin Gözel'e
Darasın saçını teller ağlasın
Nebi'nin üstünde eller ağlasın
Töksün gözyaşını ellerim benim
Gör nece soluhtu güllerim benim
Tutulup dal olup, dillerim benim
Darasın saçını teller ağlasın
Nebi'nin üstünde eller ağlasın

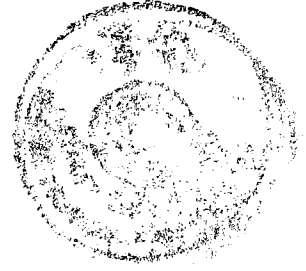
(Şimşek, 1993, s. 71)

Görüldüğü gibi halk hikayelerinde cezalandırmak için öldürme, ölüp dirilme, dua ederek ölme, vasiyet ederek ölme, yas tutma söz konusu edilmiştir. Yas tutma, daha çok ağıt söyleme şeklinde gerçekleştirmiştir.

D. EFSANELERDE ÖLÜM ve YAS

Başlıca işlevi geleneği pekiştirmek olan efsaneler, insanoğlunun en derin arzularına, korkularına, ümitlerine, ihtiyaçlarına değindiği gibi sosyal düzeni de onaylayıp düzenler. Efsaneler , insanlığın yaşanan hayatının sona ermesiyle ilgili etkinliklerin neler olduğu sorusuna cevap vermeye yardımcı olan bir türdür.

Türk halk kültüründe önemli yere sahip olan efsanelerde de ölüm ve ölümlle ilgili pratiklere rastlıyoruz. Refiye Okuşluk, tebliğinde efsanelerde ölüm ve mezar konusu şu şekilde tasnif edilmiştir,

I. Ölümle İlgili Efsaneler

1. Doğrudan Ölümle İlgili Efsaneler
2. Ölüm Nedenleriyle İlgili Efsaneler
 - a) İslamiyet Kültürü ile İlgili Efsaneler
 - b) Rifoer Köken'i Efsaneler
 - c) Diğer Efsaneler
3. Ölü Gömme Pratikleriyle İlgili Efsaneler

II. Mezar ve Türbeyle İlgili Efsaneler

1. Mezar ve Türbenin Korunmasına Bağlı Efsaneler
2. Sağaltıcı Özelliği Olan Türbelere Bağlı Efsaneler
3. Şehit Mezarları Üzerine Anlatılan Efsaneler

(Okuşluk, 1999, s.532)

Saim Sakaoğlu, **Efsane Araştırmaları**'nda Boratav'ın efsanelerle ilgili sınıflandırmasına yer vermiştir. Ölüm olgusu bu sınıflandırmada, tabiatüstü şahıslar ve varlıklar üzerine efsaneler maddesinde yer almıştır.

Tezimizin konusu, “masallarda ölüm ve yas”, olduğu için, halk hikâyelerinde olduğu gibi burada da ölüp-dirilme, ölümsüzlük, ağıt, dua ile ölüm gibi konuları ihtiva eden çeşitli yörelerde anlatılan, efsanelere yer vermekle yetineceğiz.

Ölüm ve ölümün inkarı -ölümsüzlük- bugün de olduğu gibi insanın düşleri içinde en yakıcı temayı oluşturur. Ölümü bir son olarak kabul etmek istemeyen insan ilkesi bir bitişi ve yok olmayı düşünmeye dayanamaz. Bu nedenle ölümsüzlüğü, yok olmak arzusu içinde barındırır. Edebi hayata kavuşmak arzusuyla günlerce ölümsüzlük suyunun (ab-ı hâyât) aranması, ancak bunun sonuçsuz kalması “Koroğlu ve Bingöller” ile Bingöl efsanelerinde karşımıza çıkar. (Alptekin, 1993, s.75, 78). Refiye Okuşluk da bildirisinde, “Anavarza Taşının Efsanesi” adıyla verdiği metinde de ölümsüzlüğü ifade etmiştir.

Destanlarımızdan, halk hikâyelerine, masallarımıza kadar her metin türünde gördüğümüz, ölüp-dirilme motifine efsanelerimizde sıkça rastlamaktayız. “Şeyh Derviş Efendi”, “Varis Baba”, “Ali Baba”, “Hasan Gazi”, “Battal Gazi (I)”, “Bingöl”, “Albastı Ocağı” (*Alptekin, 1993, s.23, 42, 51, 71, 78*) isimli efsanelerde ölüp-dirilme olgusu mevcuttur.

“Bingöl’ün Sancuk Nahiyesi’ne bağlı Uzunsavat Köyünden Kore’ye gidip dönen bir gazi anlatmaktadır.

“ Biz Kore Harbine gitmiştik. Bir gün gemideyken bir fırtına koptu. Öyle bir fırtına ki, herkes ümidini kesmiş ağlayıp sızlıyor. O akşam bir ara ben dalmışım. Rüyamda Şeyh Derviş Efendi’ yi gördüm. Yanıma gelerek,” Korkma ! Size bu gemide ölüm yok... dedi. Ertesi gün sabah uyandığımda fırtına tamamen dinmiş, deniz sakinleşmişti. Herkes o korkunç fırtınadan nasıl kurtulduğumuza şaşırıyordu.”

Savaşlara gidip dönen pek çok gazi gibi bu Kore gazisi de, kendini, köyüneyken menkaberine dinlediği Şeyh Derviş Efendi’nin kurtardığına inanmaktadır." (*Alptekin, 1993, s. 23*)

Nevşehir yöresinde “Hodul Dağı” ismiyle anlatılan efsanede de ölüp-dirilme vardır. (*Sevindik, 1996, s.161*)

Erzincan’dan derlenen “Seydi Sultan Gazi” adlı efsanede Hıristiyanlarla yapılan bir savaşta boğazı kılıçla kesilen Seydi Sultan, başını koltuğuna alarak harbe devam eder. (*Sakaoğlu, 1992, s.75*)

Yer adlarını konu edinen efsanelerde “ölüm” olgusu karşımıza çıkar. **Fırat Havzası Efsaneleri’nde** “Yer Adları İle İlgili Efsaneler” başlığıyla verilen “Bingöl”, “Gelin Tepesi”, “Kırklar Dağı”, “Ziyaret Tepesi” efsaneleri dikkat çekicidir. (*Alptekin, 1993, s. 78, 85, 85, 90*)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hüseyin Sevindik'in "Yeşilöz Köyünde Yer Adları ve Etrafında Oluşan Efsaneler" adlı makalesinde "Dere", "Çamlığın Yanı", "Sarıközün Kayası", "Hodul Dağı" isimleriyle ilgili anlatılan efsanelerde ölüme rastlıyoruz. (Sevindik, 1996, s. 157-164)

"Efsaneye göre, gayr-ı meşru çocuk doğuran bir kadın, çevresindeki insanların olumsuz laflarından çekinerek, çocuğu diri, diri dereden akan suyun gözüne (kaynağına) gömmüştür. Bundan dolayı o su içilmez." (Sevindik, 1996, s.158)

"Taş kesilme" ve "kuş olma" olguları efsanelerde karşımıza çıkan diğer bir ölüm şeklidir. Ya dua sonucu ya da cezalandırmak amacıyla taş kesilme ve kuş olma motifleri efsanelerde yer alır.

Fırat Havzası Efsaneleri'nde "Taş Kesilen Kadın", "Çaban Çeşmesi", "İbret Taşları" adlı efsanelerde cezalandırma, "Değirmen Taşı" efsanesinde beddua, "Yılan Dağı", "Fatmacık Kayası", "Gelin Alayı", "Düğün Taşları", "Dikili Taş", "Bacı Kardeş", "Yeşil Taş" ve "Emine'nin Sandığı" adlı efsanelerde dua sonucu taş kesilme motifleri yer verilmiştir. (Alptekin, 1993, s.17,4,7,11,12,13,14,16,18)

Tokat'tan derlenen efsaneye göre, karınca yuvalarına zehir dökerek onları öldürmek isteyen zatın cesedi taş kesilir. (Sakaoğlu 1, 1992, s.64)

"Hızır ve Gelin Alayı" efsanesinde gitmekte olan gelin alayı ile karşılaşan Hızır, gelini öpmek isteyince itirazlar başlar. Alaydakiler onu dövmeye kalkışır. Hızır taş kesilmeleri için dua eder, gelin ve düğün alayı taş kesilir. (Sakaoğlu 1, 1992, s. 67)

"Gelin Alayı", "Taş Kesilen Gelin", "Rumların Kaçırıldığı Gelin", "Eşkılanın Kaçırıldığı Gelin", "Gerdek Gecesi Taş Kesilen Gelin ve Damat", "Taş Kesilen Cariyeler", "Taş Kesilen Anne ve Çocuğu", "Taş Kesilen Çoban", "Taş Kesilen Sürü", "Kadın Çoban", "Tamahkâr Ağa", "Ejderha" adlı efsanelerde de taş kesilme motifleri var. (Sakaoğlu 1, 1992, s. 66-68)

Bazı efsanelerle ağıtlarımızın iç içe girdiğini görmekteyiz. Bu gün halk arasında ağıt olarak söylenen bir çok metnin bir hikâyesi, bir efsanesi vardır. Bunlar içinde en güzel örneği ise “Boş Beşik” efsanesinde görmekteyiz. Bunun dışında “Bağdat Hatun Ağıdı”, “Kızılırmak Türküsü”, “Ala Geyik Efsanesi” ile “Ceren Türküsü” de bu konuya örnektir.

Efsanevi bir özellik taşıyan “Taş Bebek” ağıdımızda da Anadolu’ da tanınan bir çok velinin isimleri (Hacı Bayram, Seyit Battal, Hacı Bektaş, Goyun Baba, Pir Hamdullah, Eyüp Sultan, Molla Hünkar vs.) sayılmaktadır. (*Şimşek, 1993, s.36-37*)

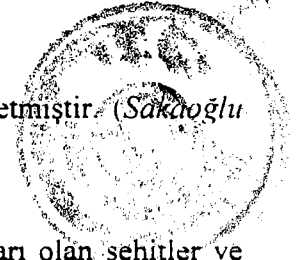
“Gelin Tepesi” adlı efsanede taş kesilen iki gelinin mezarlarından çıkarak bu tepenin başında ağıt söyledikleri ifade edilir.

“Gün vurmıştu tepelerin üstüne
Güvenilmez bu zamanın dostuna
Oyun idi olumu can kastına?
Uy... uy... zâlim kader,
Bu acı ahrete kadar gider,
Gelin olduk bizde, gün görek deyi
Kılıçtan geçti hem ağası, hem beyi
Hani sağdıç, hani çifte güveyi
Uy... uy... zâlim kader,
Bu acı ahrete kadar gider,

(*Alptekin, 1993, s.86*)

Sadık bir hizmetkar rolünde görülen “velilerimiz” Hacca gitmiş olan efendilerine, yörenin yemek veya tatlılarından birini veya onun sevdiği bir yemeği, sıcağı sıcağına dumanı üzerinde tüterken ulaştırır ve kabını da orada bırakıp döner. Olay, tayy-i mekan, tayy-i zaman olayıdır. Efendi hacdan dönüşte kendisini karşılamaya gelenlere, hizmetkarı işaret ederek, asıl hacının onun olduğunu söyler. Çoğunlukla sırrı ortaya çıkan veli oradan uzaklaşmak isterken bir yere düşer ve ruhunu teslim eder. Ağrı’da Şeyh Bekir, Kağızman’da Hacı Kağızman, Erzurum’da Ahmet Baba, Tunceli’de Munzur Baba, Orta Anadolu’da Hacı İbrahim Devletli, Kocanlı’da Bilal dede, Sungurlu’da Ali Bas, Gaziantap’teki Şeyh Bilecen ve Namık Dede isimleriyle anılan velilerin hayatları etrafında,

yukarıda temel yapısını verdiğimiz sırrı açıklanarak “ölüm” teşekkül etmiştir. (Sakaoğlu 1997, s. 181-190)

Kedine özgü kerametleri insan gücünün ötesinde kahramanlıkları olan şehitler ve mezarlarıyla ilgili efsaneler Anadolu’da olduğu gibi Kıbrıs’ta da anlatılmaktadır. Efsane Araştırmaları’nda Kıbrıs Harekatiyle ve Çanakkale Savaşlarıyla ilgili anlatılan, efsanelerde “Şehitlik” rütbesinin yüceliği karşımıza çıkar. **Çanakkale Savaşlarından Menkıbeler** adlı Mehmet Gençcanlı’ nın eserinde “Mehmet Çavuş” adıyla verilen efsanenin konusunu şu şekilde özetleyebiliriz., Çoban Mustafa koyunlarını otlatırken, koyunların bir yere gelince yürümediklerini, sanki toprağa basmak istemediklerini fark eder. Bir süre sonra Mustafa artık o topraklarda ayrılmaz olur. Bir gece koyunların basmadığı yere gökten nur dalgasının indiğini görür. Muhtarla birlikte orayı kazmaya başlar. Nihayet kanlı asker elbiseleri içinde, en küçük bozulmaya uğramayan bir asker cesedi çıkar karşısına. Bu asker Çanakkale savaşlarından çıkan bir şehittir. Tam 19 yıl geçmesine rağmen bir eli başının altında bir eli kalbinin üstünde, mübarek yüzü nur içinde yanan, şehide kabristan yapmak isterler. Ancak şehit yerinden çıkarılınca mezarın yanındaki iki ağaç bu cesedin başka yere defnedilmesine engel olurlar. Nihayet Arıburnu’ndaki Gayret Tepesi’ne defnederler.

Defin töreni bitip, Mehmet Çavuş yerine yerleşince bakarlar ki anıta isim “Mehmet Çavuş Anıtı” kendiliğinden konulmuş. (Gençcan, 1990, s. 50,51)

Günümüzde de şehit mezarlarına rastlamak, benzer olayları yaşamak olasıdır.

E. FIKRALARDA ÖLÜM ve YAS

Gerçek hayat hikâyelerinden hareketle “hisse” kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah, tenkit ve hiciv bulunan sözlü, kısa hikâyeler olarak tanımlanan fıkralarda ölüm ve yas, olayına diğer anlatı türlerine göre daha az rastlıyoruz. Birkaç metinle fıkralarda ölüm ve yası değerlendirmek istiyoruz.

“Hocaya sormuşlar,

‘Cenaze götürürken tabutun önünde mi yürümeli ardında mı, sağında mı gitmek daha sevap, solunda mı?’

Cevap vermiş:

‘İçinde gitmeyin de neresinde giderseniz gidin.’ (Elçin, 1986, s. 596)

Aşağıda yer alan fıkra metninde ölümle ilgili olarak kıyamete değinilmiştir

“Nasrettin Hoca’ya sormuşlar,

“Kıyamet ne zaman kopacak?”

“Karım ölürse küçük kıyamet, ben ölürsem büyük kıyamet kopacak demiş.” (Kabacalı, 1991, s. 246)

Nasrettin Hoca’ya izafe edilen iki fıkrada yas rengi olarak “siyah” kullanıldığı ifade ediliyor.

“Tavuğu kaybolan Hoca, siyah bez parçalarını piliçlerin boğazlarına bağlar. Etraftakilere de piliçlerin anaları öldükleri için yas tuttuklarını söyler.” (Kabacalı, 1991, s.183)

“Hoca siyah cübbe ve şalvar giymezmiş. Bir gün onu siyaha bürünmüş görenler, “Ne oldu Hoca Efendi demişler. Bu gün karalar giymişsin?”

“Oğlumun babası öldü de demiş. Hoca onun yasını tutuyorum.” (Kabacalı, 1991, s.232)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi fıkralarda da yas tutma söz konusu edinilmiştir.

Karatepeli fıkraları arasında anlatılan “Gelinlerin Yası”nda gelinlerin ağıt söyleyerek yas tuttuğu belirtiliyor:

“Kaynanaları ölünce yas tutan gelinlerden büyüğü:

‘Mezarını derin kazın, mezarını derin kazın, uzağa götürün, uzağa götürün. diye feryat ediyor.’

Küçüğü ise:

‘O göz onda iken nereye yollasanız geri gelir, geri gelir, diye ağhyormuş.’ (Elçin, 1986, s.586)

“Ağıt yakma geleneği ile fıkra arasında tam bir bağın olduğunu söylememiz mümkün değil, çünkü, birisi gülme ile, diğeri ise ağlama ile alâkalıdır. Yani biri birine zıt unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bir ağıdımız var ki içerisindeki mizahi unsurlara gülmek elde değil:

"Bölgede ağıt söylemekle meşhur olan bir hanımı Çerkez'in cenazesine çağırarak ağıt söylemesini isterler. Kadın bakar ki ölen adam bir Çerkez...!

Ne deyimde, ne söyliyem
Ölü bizim olmayınca
Bir Çerkez'e ağlanır mı?
Beşi-onu ölmeyince." der.

Başka bir ağıdımızda da mizah unsuru hâkim. "Bir araya gelip yün eğiren kızlar orada çocuklardan birinin öldürdüğü fareyi görünce, biri farenin hanımı, diğeri de baldızı yerine geçip ağıt söylerler.

Baldız:

Bire enişte, bire enişte
Bize uğra her dönüşte
Böyle yiğit iflah olmaz
Saydım yedi yara başta

Hanımı:

Yüce dağ başında yürürüm
Yılan kavine bürünürüm
Söylemeye erinirim
Dilli dibek ettin beni

Bunların dışında fıkra ile ağıt arasında fazla bir benzerlik göremeyiz. Bu da her iki türün söyleniş gayeleriyle izah edilebilir.”(Şimşek, 1993, s.44)

Yukarıda belirttiğimiz halk anlatı türlerinin yanı sıra atasözü, bilmece, mani, ninni, türkü gibi türlerde de ölüm ve yas *çözümleri* nerastlamamız mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM MASALLARDA ÖLÜM

Her canlı için kaçınılmaz olan “ölüm”, insanlara ders vermeyi amaçlayan masalarda da yer almıştır. Genellikle, “Bir varmış bir yokmuş , vakti zamanında bir baba bir ana varmış . Bunlar ölmüş...” gibi ifadelerle başlayıp ve yine ölüm olayının dile getirildiği, “Kırk katır mı. kırk satır mı?” sözleriyle son bulan masallarımızda insan, hayvan, dev, peri, canavar kahramanlar ölür. Halk edebiyatı anlatı türlerinden biri olan masallarımızda, asıl amaç ders vermek olduğu için iyi kahramanlar mükafatlandırılırken kötü kahramanlar cezalandırılır. Cezalandırma ölüm şeklinde gerçekleştirilir.

“Masalarda Ölüm” başlığı altında öncelikle **insanlarda** ölümü ele alacağız. Daha sonra hayvanlarda ve olağanüstü varlıklarda ölüm olayının sebepleriyle sınıflandırarak vereceğiz. Bu incelemeyi yaparken şu akademik çalışmalardan faydalandık:

ALPTEKİN, Ali Berat, (1982), **Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması II (Metinler ve Sözlük)**, Erzurum. (Yayınlanmamış doktora tezi)

EMİROĞLU, Seyit, (1996), **Meram İlçesi(Konya)Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Konya (Yayınlanmamış doktora tezi)

GÖDE, Halil Atalay, (1992), **Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Isparta, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi)

GÜNAY, Umay, (1975), **Elazığ Masalları (İnceleme)**, Erzurum.

KÖKSEL, Behiye, (1995), **Gaziantep Masalları Üzerine Bir Araştırma**, Konya. (Yayınlanmamış doktora tezi).

ÖNAY, Yılmaz, (1995), **Van Masalları Üzerine Bir Araştırma**, Van, (Yayınlanmamış doktora tezi).

ÖZÇELİK, Mehmet, (1993), **Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma**, Konya, (Yayınlanmamış doktora tezi).

SAKAOĞLU, Saim, (1973), **Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlili**, Ankara.

SEYİDOĞLU, Bilge, (1975), **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar**, Ankara.

ŞİMŞEK, Esmâ, (1990), **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, Elazığ,(Yayınlanmamış doktora tezi).

I. İNSANLARDA ÖLÜM

Bütün halk anlatımlarında olduğu gibi masalarda da asıl olay; "insan" merkezi etrafında zuhur eder. Gerçek hayatta olduğu gibi fiktif alemde de insan doğar, yaşar ve ölür.

Masal kahramanları her zaman cezalandırmak maksadıyla öldürülmez. Ecelleriyle ölen insanlar; kötü insanlar tarafından öldürülen erdemli, iyi insanlar, namus uğruna öldürülen çocuklar ve kadınlar, uyanık davranmak isterken kazdıkları kuyuya düşün ahmak insanlar; yılan, ejderha gibi masal kahramanları tarafında öldürülenler, intihar edenler gibi. "İnsanlarda ölüm " olguini guruplara ayırarak incelemek istiyoruz.

A. Çocuklarda Ölüm

Masalarda namuslarını lekelememek uğruna, çocuklarının öldürülmesine razı olan kadın kahramanlara çokça rastlamaktayız. Kendilerine emanet edilen ya da kendilerine yardım eden kadınlara göz koyan, onlardan beklediği yakınlığı bulamayan insanlar, onların çocuklarını öldürmekle tehdit ederler ve sonunda da dediklerini yaparlar.

"Helvacı Güzeli" (*Elz.*, s.394, *Gmş.*, s.559, *Çk.*, s.761), "Çevirin Kazı Yanmasın" (*Ylv.*, s.286), "Kaz Çobanı" (*Afy.*, s.611), "Hacı Saitin Kızı" , "İffetini Koruyan Kadın" (*Van.*, s.307, 404), "Çoban Oğlu Senem", "İsmail Efendinin Karısı" (*Ant.*, s.354, 359), "Gelin ile Kayını" (*Tşl.*, s.350) isimli masalarda aynı olay örgüsü mevcuttur.

İftiraya uğrayıp ailesinden uzaklaşan, daha sonra bir bey oğluyla evlenen kız, kocasının izniyle ailesini ziyarete gitmek ister. Beyoğlu kadının yanına Lalayı verir.

Lala kızdan yakınlık ister, kız kabul etmeyince, Lala kadının çocuklarını kesmek ister.

- "Ben bir bey karısıyım. Sen nasıl olur da beyinin karısına göz dikersin.

Lala dinlemez, sırayla her gün birini almak üzere çocukları keser. (*Afy.*, s.611)

"Üç Turunçlar" ve "Üç Narlar" (*Er.*, s.294-301) adlı masalarda olay örgüsü aynıdır.

Turunç kızın yerine geçen kadının, Paşadan olan çocuğu beşikte uyumaktadır. Turunç kızın yerine geçen kadın, bahçede bulunan servi ağacından çocuğa beşik yaptırır. Bu beşik çocuğu sıkarak öldürür.

"...Hama bu selvi ağacının odunundan yapılan beşik çocuğu sıkı öldürdü."(*Erz.*, s.294)

"Şangır Şanguli" masalında kurt tarafından tuzağa düşürülüp ölen çocuklarla karşılaşırız.

"Şangır Şanguli açın kapıyı ananız geldi." der ve çocukları yer." (Van., s.230)

Van'dan derlenen "Cuma Keçisi"nde çocuğun derviş tarafından öldürüldüğünü görürüz.

"Gızın da bir tene bir yaşında bir oğlu var. Gecenin bir zamanı bu derviş gahi gidi gızın odasına cebinden pıçağını çihari, çocuğun başını beşikde kesii." (Van., s.392)

"Fatmacık" (Mr., s.96) isimli masalda da, anneler tarafından öldürülen çocuklar vardır. 'Ayı ile evliliğinden beş çocuğu olan Fatmacık, ilk dört çocuğunu kaynayan suya atar ve öldürür.'

"Mercimek Çocuk" (Çk., s.783; Tşl., s.388), "Nohut Oğlan" (Afy., s.641) masallarından çocuğu olmayan kadın dua eder. Orada bulunan mercimekler veya nohutlar bir anda çocuk oluverir. Bunlardan rahatsız olan kadın, bunları yanan ocağa atar veya döverek öldürür:

"Gavurun çocukları, siz nerden çıktınız istemiyom sizi" demiş onlara oklavaysan vurmaya başlamış. Bunların hepsiciği ölmüş." (Çk., s.783)

"Sokağa Atılan Çocuk"ta padişahın oğullarıyla evlenen kız kardeşlerden ikisi küçük kardeşlerinin doğurduğu bebeği alıp sokağa atarlar. (Mr., s.345)

"Berhamemi ile Mehmet Bey" de hastalanıp ölen çocuk, karşımıza çıkıyor. (Van., s.537)

"Keloğlan İle Kötü Köse" (Tşl., s.461) "Surpana", "Keloğlan II" (Ant., s.422,425) masallarında Keloğlanın ahmaklığından ölen çocuklar görürüz:

"...Tam yemeğin başına oturdukları vakit çocuk tekrar çiş demiş.

"Oğlum, deli oğlum şunu bir çatlat gel."

Şimdi, deli oğlan çocuğu alır, daranı çıkarır çocuğun ayaklarından alır, taşa çarpar öldürür ve tekrar içeri girer." (Tşl., s.461)

"Sır Katibi" adlı masalda (Ant., s.291) Padişah büyüğünce hırsız olacağını öğrendiği çocuğunu ve o çocuğun yerine konan çingene çocuğu öldürür.

Çocukların daha çok namus uğruna öldürüldüğünü yukarda verdiğimiz örneklerden anlamaktayız. Çocuğu olmayan kadınların, tahammül edemeyerek çocukları öldürdüklerini görürüz.

B) Yetişkinlerde Ölüm

1-Ecel İle Ölenler

Masallarımızda ecel ile ölüme sıkça rastlamaktayız. Genellikle bir cümle ile dile getirilen ecel ile ölümden; ölen kişinin umumiyetle çocuklarına, kısmen de eşine öğüt şeklinde vasiyet bırakmayı ayrı başlık altında ele aldık. Padişah, kral, kraliçe, kadın, erkek, hoca, avcı, gibi hemen her kahramanın ecel ile öldüğünü görmekteyiz.

Padişah, kral ve kraliçenin ecel ile ölümünü şu masallarda görmekteyiz.

“Şibidik Ayşe”, “Dokuz Kızlı Baba, (Çk., s.838-840) “Elazığ masallarında” , “İsfahan Padişahının Üç Oğlu” (Elz., s.453), “Beyböyük” ,”Tasa Kuşu”, “Padişahın Üç Kızı”, “Melik Şah”, “İyilik Et İyilik Bul”, “Kötü Arkadaşlar”, (Erz., s.197, 235, 264, 273, 310, 400), “Kral ve Kızı” , “Kadersiz Gül” (Mr., s.202-349), “Ceylan Hanım”, “Kırık Belikli Mahnur Hanım” , “Yel Atı”, (Ant., s.223, 297, 362), “Tüylüce”, “Gül İle Sinaver” (Gmş., s.494,566), “Tüylüce”, (Ylv., s.263) “Cansız”, (Afy., s.562) “İffetini Koruyan Kadın”, “Nar Tanesi”.”Sihirli Yüzük”,(Van., s.406, 296, 408), “Güneş Boynuzlu”. “Padişah Kırk Oğlu”, “Padişah Kızının Ahlaksızlığı” (Tşl., s.838, 406, 435) isimli masallarda yer almaktadır.

"... Büyük kardeş padişahın piçliğine üzüldüğü için ölür." (Elz., s.453)

".... Halkın çok sevdiği kraliçeleri ölmüş."(Mr., s.349)

".... Padişahın karısı ölmüş." (Çkr., s.838)

"... Padişahın da çocuğu olmamış. Son vaktinde bir oğlu olmuş. Bu sefer de karısı ölmüş.(Ant., s.362)

Kadın kahramanların ecel ile ölümlerine şu masallarda rastlıyoruz.

“Gülenber Hanım”, “Nar Tanesi”, “Muradına Ermeyen Dilber Şamdan” (Erz., s.221, 252, 281, 361), “İki Yılanla Evlenen Kız”, “Dev Karısı”, “Nar Adlı Kız” (Çk., s.613, 641, 677) “Fatoş İle Sarı İnek”, “ Sen mi Sabır Ben mi Sabır”, “Üç Kız”, “Cuma Keçisi”, “Sandıktan Çıkan Kız” (Van., s.244,281,389,494), “Konuşan Bebek”, “Haniya Bacımın Ayağı”, “Gül İle Sinaver”, “Kus Dili Bilen Şehzade” (Gmş., s.380, 473, 563, 574), “Yedi Kardeşin Bacısı”, “Fatma ile Yusuf”, “Fatmacık ve Tepegöz” (Ylv., s.248, 250, 296), “Üvey Anne”, “Züleyha Son Pişmanlık”, “Yalan ile Doğruluk”, “Altın Yemeni”, “Konuşan Kaval” (Mr., s.251, 266, 274, 285, 303, 352), “Bacı Bacı Can Bacı”, “Şah

İsmail” (Elz., s.335,347), “Öksüz Kız”, “Çöpçatan”, “Çocuk İsteyen Kadın” (Afy., s.410, 471, 526), “Havva Hanım” (Tşl, s.246)

Dikkatimizi çeken, nokta Antep masallarında bu konuyla ilgili motifin bulunmaması oldu.

Meram' dan derlenen ‘Zübeyde ‘ adlı masalda, annesiz kalan çocuğun büyük annesi de ölür. Daha sonra buna dayanamayan kız da ölür. “... Kız büyümüş okula başlamış okula giderken bir gün kendisinin de büyük annesine bakacağı günlerin hayalini kurarken çok sevdiği büyük annesi ölmüş.Kız büyük annesinin ölümüne dayanamaz ölür.”(Mr., s.266)

“...Çiftçinin bir karısı varmış. Bir oğlu, bir kızı varmış. Bunların anneleri ölmüş.”(Erz., s.221)

“...Esgi zamannarda bir ana varmış , bir de gızı varmış gel git bu garı öli.”(Van., s.244)

“...Günler aylar geçmiş, oduncunun karısı doğum yaparken ölmüş.”(Mr., s.274)

“...Azrail kadının canını aldıktan sonra çocukları alıp kenara çıkar.”(Afy, s.471)

Babaların ecel ile ölmelerine şu masallarda rastlıyoruz,

“Balık Kız”, “Akıllı Kardeşe Deli Kardeş” (Gm., s.383. 644), “Dünya Güzeli”. “Keloğlan İle Köse” (Afy., s.532, 561), “Sarıtıraş”, “Zekiye İle Mehmet”, “Üç Bacı”, (Çk., s.543. 710, 739), “Bezirgan” (Ylv., s.225), “Ateşkar Oğlan”, “Tıfil”, “Avcı Mehmet’in Oğlu”. “Hırsız”, “Keloğlan” (Elz., s.300, 471, 433, 445, 494), “Ahmet Ağazade Mehmet Ağa”, “Vur Tokmağım Vur” (Tşl., s.309,350), “Altın Başlı Kızla Tel Perçemli Oğlan “ (Mr., s.339)

“... Babam zengindi ama öldü.” (Çk., s.543)

“... Biri akıllı, biri de biraz akılsız iki kardeş varmış. Bunların babaları ölmüş.”(Gm., s.644)

“... Bir Keloğlanın kız kardeşi varmış. Anası babası merhum olmuş” (Tşl., .s.350)

“... Ne varmış, ne yokmuş, vakti zamanında bir baba, bir ana, bir oğul varmış. Baba ana ölünce oğul öksüz kalmış.”(Elz., s.395)

“.... Bir zaman sonra onları büyüten karı koca ölürler.” (Mr., s.289)

Bunlar dışında ecel ile ölüm, şu masallarda da yer almaktadır:

Yalvaç'tan derlenen “Asker Karısı”na iftirada gelin eceliyle ölür,

‘.... Şimdi ben abdest alıp iki rekat namaz kılacağım. Ondan sonra ruhumu teslim edeceğim. Sen benim cenazemi kaldır ve köye dön, demiş.” (Ylv., s.289)

Bu masalda ölümün önceden bilinmesi dikkat çekici bir unsurdur.

“Canpolat”ta, Dünya Güzeli'nin yüzünü gören avcıyla derviş ölür,
“...İlk o önce o avcıya geliyorlar. Gızın üzerindeki nikabı kaldırıyor. Avcı, gızı
görür görmez orda can veriyor:

“Ya Derviş, getirdim Dünya Güzeli'ni.” “Oğlan aç yüzünü ben göreyim” .Açıyör
yüzünü götüyor o da orada Cenab-ı Allah'ın rahmetine gavuşuyör.” (Van., s.296)

“Korku Bilmez”de ,Korku Bilmez adam, üç dünya güzelini ele geçirmiştir. Bir gün
bu adam ölür.(Tş.l, s.385)

“Avcı Mehmet'in Oğlu”nda Avcı Mehmet (Gm., s.517); “Avcının Oğlun”da avcı
(Ylv., s.201); “Ölü Yiyen Derviş”te, “İbrahim'in Üç Köpeği”nde Hoca Ahmet (Van.,
s.477); “Akıllı Hoca”da Hoca (Mr., s.366); “Ölü Yiyen Derviş”te Hoca (Erz., s.190);
“İyilik Et de Suya At Balık Bilmezse Halik Bilir”de hamamcı (Erz., s.310); “Erikli”de Ağa
(Ylv., s.331); ölür.

“...Üç beş güne varmadan hastalanıp ölür.”(Ylv., s. 201)

“...Padişah gidiyor ki hoca camide vefat etmiş.”(Erz., s.190)

“Veled-i Zina”da kadının oğlu ölür: “...Bir kadının bir delikanlı oğlu ölmüş.” (Ylv.,
s.322)

Masal kahramanlarının ecel ile öldüklerini alıntı metinlere dayalı olarak
söyleyebiliriz.

2. Cezalandırmak İçin Öldürülen İnsanlar

Masallarda karşımıza çıkan ölüm olgusunun daha çok cezalandırma şeklinde
olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, masallarda bir ders verme amacı
güdüdür. Masalların sonunda iyi kahramanlar mükafatlandırılırken kötü kahramanlar daima
cezalandırılır.

“Kırk katır mı, kırk satır mı istersin?” sorusuna maruz kalan kahramanlar, aç ve
susuz bırakılan katırlara bağlanıp, parçalanarak ölürler.

“Çan Kuşu” , “Çor Kuşu”, “Padişahın Üç Kızı” (Ant., s.326, 345); “Altın Başlı
Kızla Tel Perçemirli Oğlan” (Mr., s.343); “Üç Bacı” (Çk., s.749); “Küllü Fatma” (Tşl.,
s.264) ve “Gülukan” (Elz., s.491), masallarında , padişah oğullarıyla evlenen üç kız
kardeşten ikisi , küçük kardeşlerinin doğum yapması üzerine kendilerinin itibarlarının
kalmayacağını düşünürler. Bu iki kardeş, ebe yardımıyla kardeşlerinin doğurduğu iki
çocuğu alıp yerine kedi ile köpek koyarlar. Padişahın oğlu, kedi köpek doğurduğunu
zannettiği için, karısını toprağa gömdürür. Bu iki çocuk, başkaları tarafından büyütülür.

Aradan geçen zaman sonunda Padişahın oğlu, karısına oynanan oyunu anlar ve karısının kardeşlerini genellikle "kırk katıra bağlamak" suretiyle cezalandırır:

"Kadın:

'Altın Başlı Kız ile Tel Perçemli Oğlan doğunca yerine it eniği, kedi yavrusu koydum' demiş. Beyoğlu çok kızar , kadına, ' Kırk katır mı , kırk satır mı istersin?' diye sorar. Kırk katır isteyen iki kadını, kırk katıra diken bağlayıp kuyruğuna sürerler. İki kadın katırlar sürüyünce parçalanmıştır"(Mr., s.343)

"Zümrüdü Anka" (Ylv., s.200, Tşl., s.308) ve "Gülü Koparan Dev" (Afy., s.405) masallarında kardeşlerini kuyuda bırakan büyük oğlanlar cezalandırılır.

"Gülü Koparan Dev"de küçük oğlan, kendisini kuyu dibinde ölüme mahkum eden iki kardeşini cirit oyununda cezalandırırken, "Zümrüdü Anka" masalında cezalandırma işlemini padişah gerçekleştirir.

Olağanüstü olaylara ve varlıklara rastladığımız masalarda canlıları yiyen insanların masal sonunda cezalandırıldığını görüyoruz. Bu olay örgüsüne sahip olan masallarımız şunlardır:

"Hoca", "Kazan Kafalı, Kazma Dişli" (Çk., s.592,639); "Ölü Yiyen Derviş" (Erz., s.187); "Hayırsız Kız" (Elz., s.501); "İnsan Yiyen Kız" (Afy., s.501,Gm.s.452); "İğci Baba" (Tşl., s.238)

"Ölü Yiyen Derviş"te cezalandırma şu şekildedir, "Getirir bu dervişi usduralı lerduvannardan aşağı attılar. Bütün parça pıhtıdır, Pıhtıları bele bit bit bit edermiş. Kız, aman siz ellemeyin , bunun her şeyini ben düşüncem. Bu aslan kaplan bütün unu yiyir."(Erz., s.187)

Masalarda amacın güzel zaman geçirirken ders vermek olduğunu hırsızların ve yalancıların cezalandırılması, "Hz. İsa Hikâyesi", (Erz., s.326); "Avcı Mehmet" (Afy., s.389); "Sihirli Yüzük" (Van., s.476); "Hayat Otu", "Mezarda Helva Pişiren Keloğlan", "Rus Kralını Çalan Hırsız" (Gm., s.460, 618, 649); "Altın Bülbül" (Ylv., s.273); masallarında bir kez daha görüyoruz. "Harami Başlı Ahmet", "Bencil Ağa", "Kara Hırsız", (Ant., s.163,400); "Hırsız" (Elz., s.446); masallarında da yalancı insanların öldürüldüğünü görmekteyiz.

Keloğlan'a iftira atarak, gelinin altunlarını Keloğlanın çaldığını söyleyen Yahudi Yalanı ortaya çıkınca öldürür.(Gm., s.628),

"...Aslan diyorki:

'Bah buni bu gemihden halg eden Allah'ı seversen doğru söyle ehmeğin kaç tanaydi?' Gine diyor:'

Bir teneydi' Dediği kimi aslan buna bi samur çekir suratına . Bunu öldürür." (Ant., s.326)

"...Hemen gidip tırpan gibi gibi bir bıçak getirdi, kahvecinin nasıl kellesini kestiysen addı." (Gm., s.649)

Üvey anneler, masalarda genellikle kötülüğü sembolize ederler. "Gede Kızı", "Yılan Adam", "Habibe", "Çocuk İsteyen Kadın" (Afy., s.393, 464, 519, 530); "Gülenber Hanım" , "Nardane" (Erz., s.223); "Cangaloz" (Tşl., s.448); masallarında üvey kızlarına eziyet edip, onları kıskanan üvey anneler sonunda ölümle cezalandırılırlar:

"...Kurtarın beni, bu kadın benim üvey annem, beni bayıltan da budur!"

Hemen Beyoğlunun adamları kadını yakalarlar. O cezasını çeker" (Afy., s.519)

"Nardane" isimli masalda üvey anne, padişah tarafından cezalandırılır:

"...Ben seni gara saplı bıçağınan kesim mi, yoksa seni aj susuz gatıra bağlim eve yollum mı ?"

' E gara saplı bıçah sevdiğin bağırına batsın., Aj susuz gatıra bağlarsan çihar ciderim tıngır mingır.

Getirdi haman bir ayağını birine sardı bir ayağını birine sardı. Biri cehti suya , biri cehti ota, bunu param parça ettiler."(Erz., s.257)

"Eyvah" (Ant., s.210); "Uçkur Terleten" (Erz., s.337); "Şahzade İbrahim" (Van., s.531) masalların, evlenmek istedikleri kişilere türlü oyunları yapan insanlar , oyunlar ortaya çıkınca ölümle cezalandırılırlar:

"...Şah Abbas hemen emir verir. Geymagama, hemen orda dar ağacı tikiler. Hocanın derisini soyup saman doldururlar asılar rızayeler gapısına" (Van., s.531)

"Sandıktan Çıkan Kız" isimli masalda Annesinin vasiyeti üzerine babasıyla evlenmek zorunda kalan kız, kendisine benzer bir tahtaya gelinlik giydirir.Bunu babasına fırlatır ve orada öldürür. (Van., s.495)

"İnci Ağacı" (Ant., s.278); "Altın Şamdan" (Erz., s.369); "Sandıktan Çıkan Kız" (Van.,s.498) masallarında olay örgüsü aynıdır. Babasıyla evlenmekten kaçan kız, padişah oğluyla muhabbet ederken , padişah oğlunun nişanlısı bu kıza eziyet eder. Bunları öğrenen padişah oğlu, kıza cezalandırır (Erz., s.369)

"...Şimdi ise ben seni doğram doğram edeceğim. Gahdı ele oldu ki o oni canını goymuşdı. Bu buni cansız öldürdi. Urum gızını öldürdi. Doğradı harere doldurdi."

"Yeşil Kurbağa" (Ant., s.276); "Sırma Saç" (Erz., s.307); "Dünya Güzeli" (Tşl., s.432) masallarında, çocuklarının yerine geçen kız ve oğlan cezalandırılır. "Padişahta esas oğlunu bulmuşdır, Keloğlan`ın gafasını dibeh daşında ezdirirler. (Erz., s. 307)

Üstün niteliklere sahip kızın yerine geçen kızlar ve anneleri, "Mürâdına Nâr Olmayan Dilber" (*Erz.*, s.284, 290, *Gm.*, s.555 , *Tşl.*, s.245); "Gülperi" (*Ant.*, s.339) "Bacılar" (*Elz.*, s.405); "Hanıya Bacımın Ayağı" (*Gm.*, s.475); "Gurbete Giden Gelin" (*Afy.*, s.607); "İyilik ve Kötülük" (*Tşl.*, s.303 , *Çk.*, s.459); "Bir Çift Göze Bir Deste Gül". (*Van.*, s.303) masallarında cezalandırılırlar.

Gülünce yanağında güller açan kızın başına türlü işler getiren analığı, padişahın oğlu tarafından cezalandırılır:

"...Gızın analığına diyir ki , 'Sen gara gatıra'mı, razısan yoksa cellatlara razısan?' . uy yalın gılıç bağran batsın, gara gatır senin olsun , ben atlara biner giderem hama gara gatırman gideceksin.

Gara gatırlardan birini susuz goyır, birini aj goyır , bir bacağı bir gatırın guyuğuna bağır , anasının da gızının da. Bir bacağı da bir ata (çekir , bunların çırını çıhardılar." (*Erz.*, s.284)

"Sabır Taşı" (*Van.*, s.280 , *Tşl.*, s.434) masallarında 39 gece ölüyü bekleyen kızın yerine geçerek dirilen oğlanla evlenen çingene kızı öldürülerek cezalandırılır.

"Arap kızı", "gurbet kızı", "çingene kızı" veya "halayık" gibi masal kahramanları, güzel ve olağanüstü kızları kandırıp onların yerine geçerek, padişahın oğluyla evlenirler. Zaman içerisinde padişah oğlu olayın iç yüzünü öğrenir ve kötü niyetli kızlar ölümle cezalandırılır.

"Siyah Tavuğun Yumurtası" (*Van.*, s.254); "Üç Turunçlar" (*Erz.*, s.295,*Afy.*, s.432); "Üç Narlar" (*Erz.*, s.303); "Üç Nar" (*Erz.*, s.430); "Limon Kız" (*Çk.*, s.586,*Mr.*, s.240), masallarında söz konusu olay vardır,

" ...Padişah oğlu olayı öğrenir ve paşa kızını sorguya çeker.

' Gel paşa gızı buraya, sen buna bele yapmışsan aj gatıramı razısan? Susuz gatıra mı razısan? Hangisini istirsen gel ona bindirim get babanın evine '

' Gara saplı bıçak sevdiğin bağrına batsın aj, gatırman susuz gatıra bağla babamın evine gidim?'

"Bir ayağını birine bağladılar , bir ayağını birine bağladılar. Suya çehti biri , ota çehti biri param parça ettiler." (*Erz.*, s.295)

Namuslu iyi insanlara iftira edenlerin onlara göz koyanların ve onları kaçıranların cezalandırılması elbette olağandır.

"Kız Padişah", "Dul Kadının Oğlu" (*Elz.*, s.318, 354); "Ne İdim Ne Oldum", "Ne Olacağım" (*Gmş.*, s.447); "Çuhadar Oğlu", "Hain Vezir" (*Erz.*, s.384, 388); "Hoca Seyfettin Kızı" (*Van.*, s.309); "Çevirin Kazı Yanması" (*Ylv.*, s.287); "Çopan Oğlu İsmail

Efendinin Karısı” (*Ant.*, s.358,361), masallarında namuslu insanlara iftira atan insanlar cezalandırılır.

“Çevirin Kazı Yanmasın” adlı masalda iftiraya uğrayan kadın, kendine iftira edenleri bir ateş yakıp öldürür.

“...Şu babam, şu kardeşim, şu teslim edip gittiğiniz hoca, şu da çocuklarımı getirirken kesen arabacı demiş ve orada bir ateş yakmış, kendisine kötülük edenleri bir ateşe atmış.” (*Ylv.*, s.287)

“Hoca Sait’in Kızı”nda cezalandırma işlemini kızın babası gerçekleştirir:

“...Babası gidi bi tene balta getiri vezirin, vekilin boynunu vuri. Hocanın boynunu vuri.” (*Van.*, s.309)

“Ateşkâroğlan” (*Elz.*, s.306); “Gençlikte mi Kocalıkta mı” (*Ylv.*, s.229, *Tşl.*, s.278); “Beyoğlu” (*Ant.*, s.251) isimli masallarda ise namuslu kadınları kaçıran insanlar, kadının kocası tarafından cezalandırılır.

Sığır Çobanı’nın karısını alıp kaçan tahsildar, bir memlekete padişah olan , Sığır Çobanı tarafından cezalandırılır:

“...Padişahı yakalayıp cellat etmişler.” (*Ylv.*, s.229)

“Berhamemi ile Mehmet Bey” (*Van.*, s.538) masallarında Mehmet bey’in karısına göz koyan Berhamemi , karısı tarafından öldürülür.

“Kurbağa Kız” (*Ylv.*, s.210); “Zalim Padişah”, “Yalancı Padişah” (*Mr.*, s.232,293); “Zekiye ile Mehmet” (*Çk.*, s.715); “Asker Karısının İftira” (*Gm.*, s.581) masallarında evli kadınlara göz koyan insanlar kadının veya kadına yardımcı olan masal kahramanının duası sonucu ölürlür.

“Kurbağa Kız”da oğlan , karısına göz koyan babasına beddua eder.

“...Babası oracıkta ölmüş, kalmış, kötü emeline ulaşamamış.” (*Ylv.*, s.210)

“İffetini Koruyan Kadın” (*Van.*, s.406); “Gelin ile Kaynı” (*Tşl.*, s.351) masallarında kadına göz koyan kötü kalpli insanlar cezalandırılır. Ancak burada cezalandırma işlemini Allah yapar:

“...Cenab-ı Rabbül Alemin yine yüksek bir rüzgâr çıkartı, dalgalar yükseldi gemi neredeyse batarah gemidekiler çıhardılar yukarıya ki geminin yelkenlerini yendirip, demirliyeler , onlar yelkenlere çıhmadan gemi alt- üst aldı. Alabora aldı hepsi düşdiler denize. Tek gadın gurtuldu bir de gemi” (*Van.*, s. 406)

“Zalim padişah”ta oğlunun karısına göz koyan padişah oğlundan imkansız isteklerde bulunur. Son olarak istediği iki karış sakallı bir cüre padişaha beddua eder ve padişah taş olur:

“...Ey zalim padişah dikişsiz çadır istedin, askerlerin içine alacak kadar geldi, beline kadar taş olasın der ...benim gibi birini istediğin için “her tarafın taş olsun der ve padişah`ın her tarafı taş olur.” (Mr., s.232)

“Şah İsmail” , “Allah`ın belası” (Elz., s. 350,384); “Balık Kız”, “Çoban Ahmet” (Gms., s.389,536); “Meymunu Şıbani” (Ant.,175); “Hırızva Güzeli”, “Kuşlar Padişahı`nın Kızı”, “Mayıl ile Abi Güneş” (Çk., s.732, 568, 774); “Şah İsmail ve Gülizar”, “Avcı`nın Oğlu” (Ylv., s.204, 293); “Peri Kızı” (Afy., s.424) masalarında genellikle oğullarının karısına göz koyan babalar cezalandırılır:

“...Şah İsmail Arap`a der ki,

Ben babama elimi vuramam benim hatamdır, sen babanın elinden satırı al, babamı öldür.

Arap padişahının elinden satırı kaptığı gibi padişahı öldürür.” (Elz.,s,350)

“Kamçı” adlı masalda kocalarını aldatan namussuz kadınlar ve ilişki kurdukları erkekler cezalandırılır. (Erz., s.237)

“Gül Sinan`a Ne Yaptı ki Sinan Gülü İncitti”, “Çin Maçın Padişahı” (Elz., s.519, 524); “Sultanın Sırrı” (Van., s.447); “Altın Bülbül” (Ylv., s.272); “Nasihah” (Afy., s.646); “Aslan Ahmet” (Tşl., s.251); “Karısından mı Kocasından mı” (Ant., s.377) masalarında kocasını aldatan kadınlar cezalandırılır.

“...Sabah oldu cellatlara emrettim kırk cariye ile beraber Gül`ün de boynunu vurdurttum.” (Elz., s.521)

“Dençhilo ile Ahlaksız Yengesi” ile “Eko ile Ahlaksız Yengesi” (Van., s.340, 345) masalarında adam kendisini aldatn karısını öldürür.

“...Dayı gahdı yengeyi de öldürdü”. (Van., s.345)

“Kır Atlı”, “Mücevher Topu” (Elz., s.510, 515); “Sadık Kadının İhaneti”, “Kadınların İhaneti” (Gm., s.603, 607) masalarında bir kadının kocasını aldatmasını hazmedemeyen padişah bütün kadınları cezalandırır:

“...Padişah lalasını yanna alıp yola çıkıyor. Bunlar seyahete çıktıktan sonra başvezir kılıcını kuşanıyor. İlk olarak ailesini, ikinci olarak da bacısının boyunlarını vuruyor.

” (Elz., s.515) “Kara Üzüm” (Elz., s.469); “Çocuğun Rüyası” (Tşl., s.274); “Hünerli Keçi”, “Hindiyi Kim Yedi”, “Ölü Geri Dirildi” (Van., s.262), masalarında kocalarını aldatan kadınlar ve iyi insanlara tuzak hazırlayanlar cezalandırılır.

Kocasının getirdiği yiyecekleri dostuna yediren kadını adamın kız kardeşinin verdiği keçinin tuzağına düşer, adam durumu anlayınca karısını ve dostunu öldürür.

“...Biraz sonra garısının gocası geli, gapıyı çalı hanımına bağıri sesleni, Bir-de bahi hanımının sesi ahırdan geli. Adam da gidip ahıra bahi ki ne görsün karısıyla adam geçiye yapışmışlar. Orada hemen karısının başını keser onları orada öldürür.”(Van, s.262)

“Toprakta Saklanan Dost” (Gmş., s.613); “Mahmut ile Maymun Kız”; “Denchilo ile Ahlaksız Yengesi”, “Eko ile Ahlaksız Yengesi”, “Balık Niye Öldü” (Van., s.330, 338, 345, 502); “Keloğlan” (Elz., s.386); “Padişah Kızıyla Evlenen Genç”, “Kaygısız Ev”, “Üç Nasihat” (Afy., s.582, 630, 646); “Üç Ölü” (Çk., s.778); “Fes Padişahı” (Tşl., s.295); “Üç Nasihat” (Afy., s.646); “Aptal Tüccar” (Ylv., s.305) masallarında evli kadınlarla ilişki kuran erkekler cezalandırılır.

“... Ev sahibi hemen kılıcını alıp karısını , karısının dostunu , hocasının karısını. onun dostunu keser.” (Gm., s.613)

“... Orada köyün ağası ile sevişiyormuş işini bitirip evden çıkınca ben içeri girdim. Adamı keserek kellesini torbaya koydum.” (Afy., s.630)

‘... Bunlar mutfağa girmişler, adam ocağın önündeki iskemleye oturmuş, Adam orada uyuya kalmış ağzı da açkılmış kadın da helva pişiriyormuş. Tavada yağı eritmiş un getirmek için içeri girmiş. Bu Keloğlan yerinden kalkmış, tavadaki yağı adamın ağzına boşaltmış, yatmış, kadın gelmiş bakmış, tavada yağ yok kadın adama seslenmiş:

‘Yağı sen mi içtin ?’ diye cevap alamayınca adamın yanına gitmiş , bakmış adam ölmüş.’(Elz., s.386)

“...Fes Padişahı”nda padişah karısının sözünü yanlış algılar ve karısı ile Arabı öldürür:

“...’Neye güldün ?’

‘Neye gülmeyeyim beyaz tabağın üzerine üzüm ne güzel yakıştı.’

Bunun üzerine beyim benim gapımda çalışan Arab’ı öldürür.” (Tşl., s.294)

“Kadınların İhaneti” (Gm., s.609) masalın da, zifaf gecesi kendilerine dünya evini haram eden kişiden öcünü almak isteyen adam, kötü adamı zifaf gecesi öldürür.

“... Ben de aht ettim onun zifaf gecesi kellesini vurmada dünya bana haram olsun dedim ve intikamını aldım.” (Gm., s.609),

“Avcı Mehmet” (Tşl., s.244); “Kır Atlı” (Elz., s.510) masallarında kocalarını zehirlemeye çalışan ve onların sırrını öğrenmek isteyen kadınlar ölümle cezalandırılır.

“...Kadını götürüp dar ağcına asmışlar.” (Elz., s.510)

“Padişah Oğlu ile Atı” (Afy., s.620); “Melikşah” (Erz., s.276) masallarında yasak ilişkisini oğlunun öğrenmesini istemeyen kadınlar, hasta numarası yaparlar. Oğlanları

öldürmek niyetiyle uzak memleketlere gönderirler. Sağ salim dönen oğlanlar durumu anlayınca kadınları öldürtürler.

“...Melikşah, ani olarak kılıcıyan içeri girip annesi ile zenciye alt üst olarak görüyor. Bir kılıçla ikisi de ortadan ikiye biçiyor.” (Erz., s.276)

“Şahmeran” (Ylv., s.260, Çk., s.521) masallarında Şahmeran’ın kafasını iyileşmek için yiyen padişah ölür: “Lokman, Şahmahanın dediği gibi yapmış tabakların yerini değiştirmiş zehirli tarafını padişahın önüne getirir. Padişah yer yemez ölmüş.”

“Yusufçuk” adlı masalda ailesi tarafından terk edilen kız ile Yusuf bir Cangaloz kadınla kocanın eline geçerler. Oğlan öküz şekline girmiştir. Bu aile bunu kesip yemeye başlar. Kız , boğazlarında kalması için beddua eder.

“...Öküz pişmiş, boğazlarından geçmemiş, boğazlarına durmuş. Cangaloz karısıyla kocası çatlamışlar, ölmüşler.” (Tyl., s.467)

“Altın Keçi” (Mr., s.313)’de padişahın kızıyla evlenmek niyetiyle, kızı üç gün üç gece arayan oğlan, bu sürede kızı bulamadığı için öldürür:

“...Üç gün , üç gece aramadık yer bırakmamış, ama nafile güzeller güzeli kızı bulamamış. Kaderine razı olmuş ve kafası kesilmiş.”

“Keloğlan ile Peri Kız”da Keloğlan, düdüğünü yüzüğünü ve kavalını alarak kaçan kızı döver. Annesini ve babasını öldürtür.

“...Kırk Arap’a emir verip padişahı ve karısını öldürmelerini istemiş.” (Ylv., s.260)

“Cevheri Firoş” masalında evlenmeden önce verdiği sözde durmayan kız öldürülür:

“...Bir zil çalıyor diyor ki,

‘Getirin tepsiyi.!’

Tepsiyi getiriyorlar, bakıyor, o kendini vuran kadını parça parça etmişler, tepsiye doldurmuşlar , kafası üzerinde oğlanın dili dönmüyor, hiçbir şey diyemiyor.”(Elz., s.444)

“Avcı Ahmet’in Oğlu” adlı masalda karşısına çıkan koçu öldürmek isteyen Ahmet öldürülür:

“...Avcı Ahmet’in tüfeği bir yana kafası bir yana cansız olarak yere düşmüş.”(Ylv., s.274)

“Namert ile Cömert”te arkadaşı Cömert gibi zengin olmak isteyen Namert’i kandırdığı tilki, kurt ve ayı döverek öldürür.

“... Bunu ortaya getirip önce güzelce dövüyorlar , arkasından da biri kolundan, biri bacağından derken namerti param parça ederek yiyorlar.” (Gm., s.357)

“Tüysüz”de iki hizmetkarın öldürdüğünü görüyoruz.

“... Öylece eve gelmiş. Tüysüz onu öldürüp, derisini yüzüp, çiviye asmış. Ağasının başına gelenler onun başına da gelmiş.” (Ylv., s.331)

“Celali Ahmet'te padişahın güzel kızı, Celali Ahmet adlı adamın erlerini öldürür. Bu adamın elinden kurtulan kız, padişah oğluyla evlenir. Celali Ahmet'ten korktuğu için deniz ortasına saray yaptırır. Cadı kariyla birlikte saraya ulaşan Celali Ahmet sonunda cezalandırılır:

“...Kız Celali Ahmet' e der ki , ‘Do ben senin elinden kurtulamam. Sen önden git, ben senin arhandan gelirim.’

Bu Celali Ehmet önden gelir. Bu arhandan . “ya Allah ya Bismillah” diyir, biraz gız cana gelir. Nasıl bir tehmin varırsa gırh ayahlıh lerdüvennardan aşağı düşer. Aslan tut, kaplan yut! Bunun gulağı geder parçasını goymılar.” (Erz., s. 370)

“Aslan Ali” masalında yerine kimsenin geçmesini istemediği için erkek çocukları öldürten padişahın askerleri öldürülür .

“Horasan Padişahı” (Tşl., s.267, 269); “Keloğlan ile Köse” (Gm., s.658, 662); “Surpana” (Ant., s. 421, 424) masallarında yapılan anlaşma gereği sinirlenen kişi cezalandırılacaktır:

“...Gel buraya ağa deyip Keloğlan Köseyi yatırıp sırtından bir yirmi gön alır , ölüsünü mezara gömer.” (Gm., s.662)

“Dipsiz Kuyu” masalında Keloğlan sevdiği kızı kaçırın Kösenin yavru atın üzerinden düşmesini sağlar”:

“...Köseyi üstünden düşürmüş Köse yere düşünce ölmüş.” (Ylv., s. 194)

“İğci Baba” (Elz., s.311, 524); “Tüysüz” (Ylv., s.332); “Keloğlan ile Köse” (Gm., s.660); “Pamuk Ana ve Oğulları” (Afy., s.419) masallaarında insanlara zarar veren “İğci Baba” cezalandırılır.

“... Kız oradan oraya koşarken ayağı çarpıyor, şişeyi kırıyor, o zaman kocası kalkıyor. Gah kuvvetli hemen İğci Babanın elini, ayağını bağlıyor bacanın içine koyuyor. üzerine bir teneke gaz yağı döküyor alttan ateşe veriyor. O yanıyor masal da bitiyor.’ (Elz., s.311)

“Haramibaşı Ahmet”te hırsızlık yapan Ahmet, padişahın kızından öcünü almak ister. Kızı bulur, öldürmeye götürürken kız:

‘. Senin omzuna basa basa ineyim de oradan nereye götüreceksen götür, ne edeceksen et’ ,der. ‘Ahmet merdivene kışını koyup oturunca kız oradan bir tekmiş vurdu ‘ Aslan tut, kaplan yut.’ dedi.

Hemen aslan tuttu kaplan yuttu, bunu çekip kopardılar, parça ettiler”. (Gm., s.460)

“Bacadan Atılan Ölü”de Keloğlan cezalandırılır:

‘...Keloğlan ölüyü alıp bir yere atar. bu sırada periden biri gelir. Bu da Keloğlanın oynaşının kardeşi imiş, durmadan bunu arıyormuş.’

‘ Keloğlan ne arıyorsun burada?’ Deyip Keloğlanı orada öldürür’ (Gm., s.666),

“Yaramaz Çocuk” masalında yaramazlığı yüzünden ailesinin terk ettiği çocuk yaşlı bir kadının yanında yaşamaya başlar, kadın çocuğu işlerinde kullanır, çocuğa eziyet eder. Çocuk kadına tuzak kurar ve ölmesine neden olur.

‘... Ertesi gün sabah kalkınca bütün işleri söyletmeden yapmış; İş bitince de kadını kandırıp, evin önündeki bir ağaca çıkmasını söyleyip çıkarmış. Kadın ağaca çıkınca hemen baltayı alıp ağacı dibinden kesmiş. Ağaç yıkılınca yaşlı kadın ağacın altında kalmış ve ölmüş, (Mr., s.250)

“Üç Tane Vasiyet” (Erz., s.399); “Dul Kadının Oğlu”, “Kara Üzüm” (Elz., s.468, 354) masallarında kendilerine söylenen öğütleri dinlemeyen insanlar cezalandırılır.

Evlenmek için yola düşen Mahmut’a karşısına çıkan yaşlı adam nasihat larda bulunur. Mahmut, yol arkadaşıyla bir köyde o ağa misafir olurlar. Burada direğe bağlı bir kadın varmış. Mahmut’un yol arkadaşlarından birisi bunun sebebini öğrenmek ister.

‘Ağa diyir çi’ Sen bunu mu benden sorarsın ?’ Hizmetlilere emir verir ki ‘Bunu götürün o yanda öğretin !’

Az ileriye götürür bunun boynunu vururlar.” (Erz., s.399)

“Totok” isimli masalda eve dört totok getiren adama karısı, eve üç totok getirdiğini söyler. Bunlar inatlaşırlar. Adam inadından mezara gömülür. Orada çıkardığı iniltilerle etrafta ilgi uyandırır. Padişah da bunu; ölen karısının çocuğu zannederek getirir. Adamın karısı olayı anlatır. Padişah bu adamı darağacına yollar.

“...Bunu darağacına goyıllar. Boynuna ip atarlar; başlangıcında cellatlar yere yorilillar.” (Erz., s.412)

“Tarakta Saklanan Dost”ta karısının sözüyle lilisini kesen adam padişah tarafından cezalandırılır:

“Padişah hocanın kulağına eğilip ‘Hocam,da hakkı bir kılıç ‘diye fısıldar.

Padişah kılıcını çıkarıp, sen karının ağzına baktında lilini kestini deyip ağanın kellesini vurur.’ (Gm., s.614)

“Siyah Yılan” isimli masalda evlendikten sonra geziye çıkan padişah oğlu rastladığı kapıcılarından birine mektup verir, kapıcıların mektubu değiştirdiğini anlayınca yedi kapıcıyı da cellat ettirir:

“...O yedi kapıcının yedisinin de başını kestirmiş.” (Ylv., s.224)

“Üç Kardeş” masalında babaları ölen üç kardeş , ekin zamanı ekmek için bir tarlayı biçerler. Tarlanın sahibi bunlara kızar. Karısına bunları kesmesi için kağıt yazar. Çocuklar kağıdı değiştirirler. Yine bir gün adamın hanımına giderken ,

“Hanım güzel bir yemek pişir de yiyelim” dediğini duymuş. Bunu duyan çocuğun aklına hemen bir fikir gelmiş. Evin içine giderek kadının kafasını, ayaklarını parça parça keserek yemek yapıp sofrayı hazırlamış.” (Mr., s.182)

“Ecel Acayip” adlı masalda padişahın kızını almak için yola düşen köylünün oğlu sihirbazdan sihir öğrenir. Bunlar birbirlerine sihir yapıyorlar.

“Padişah gülü sihirbazı uzatırken ,oğlan bir avuç darı alıp padişahın elinden yere dökülür. Padişah donar kalır. Hoca da bir horoz olup darıları toplamaya başlar. Oğlan hemen bir tilki olup, horozun boğazını çekip koparır.” (Gm., s.481)

“Bengi Boz” adlı Erzurum’dan derlenen masalda padişahın gözlerini iyileştirmek için yola düşen küçük oğlan, rüyasında gördüğü gibi babasının ahırındaki Bengi Boz isimli atı almaya gelen Derviş’in dediği gibi, ata bakan, atı kimseye vermeyen Arab’ı öldürür.

“...Şehzade gayret ediyor ki arabın boynunu bir seferde kılıncıla vursun. O da vuramaz sonra at yemini ister ,bir telaş arpayı sırtına almış Arap getirir. Atının önüne koyar koymaz bu kılıç atar arabın kafasını uçurur.” (Erz., s.192)

“Kötü Arkadaşlar” da iki arkadaş diğerinin ayağını keser ve odunda ayak yaparlar. Bu adam bir süre sonra ailesine kavuşur. Bu iki arkadaş bunun evine gelirler. Evin kaynanası adamın başından geçenleri onlara anlatır. Bunların hemen ikisini de yer yarlır içeri alır.”(Erz., s.401)

“Köroğlu” adlı masalda Köroğlunun oğlu Hasan Bey, Telli Hanım`la kaçar, bunlar bir çeşme başında dinlenirken peşlerine takılanları ölümle cezalandırırlar.

“.... ‘İlk önce dedi gelen gapımızdaki kölemizdir. Arap, ben onu yargılıyom onu söyletmeden boynunu vur. Arhandan gelen yedi gardaşım Allah ın emrini önde bildir Bilmediler onların da boynunu vur. Ondandır askere beraber giderek. Hasan Bey hemen gahdı atına bindi, gılıncını aldı. Ya Allah ya bismillah dedi. Arabın hemen boynunu vurdu. Bu yedi gardaşımı da Allah’ın emrini bildirdiyse anlatmadı ‘Getir gızı teslim et’ dediler. Hasan Bey yedisini devirdi . Aşhar toruna Telli Hanım bindi, bir baştan Hasan Bey bir baştan Telli Hanım dolar esgere. Bu asgeri ele attılar ki bitene haber getiren olmuş.” (Erz., s. 345)

“Çoban” (Elz., s.293); “Harami Baş Ahmet” (Gm., s.454) masallarında devlete hıyanetlik eden vezirler ve hazineyi sayanlar öldürülür.

“Kuru Kafa” masalında gelin cezalandırılır.

“Senin ikinci vezirinle üçüncü vezirin devletine hıyanetlik yapıyorlar. para alıyorlar, bugün yarın Rus basacak, ne edersen et onların birini kaybet. Ben gidiyorum birinci, vezirin insan oğludur.”

Padişah çobanın dediklerinin doğru olduğunu öğreniyor. Bunların kellesini kestiriyor”.(Elz., s.293)

“Dağ Adamı”, “Arslan Ali” (Afı, s.410, 497); “Peri Kızı”, “Şah İsmail”, “Yogud Paşa”, “Arif Yusuf“ (Elz. s.344-346, 389-454)

“Tanınmayan Savaşçı” (Ylv., s.299) masallarında da masalın iyi kahramanları tarafından öldürülen, bir nevi cezalandırılan asker karşımıza çıkıyor.

“Arap arkasına baktı . öyle bir asker gelmiş haddi hesabı yok .kılıcı aldı eline kırdı döktü.” (Elz., s.346)

“Kuş Şahı” (Tşl., s.382), “Peri Kızı”, “Yel Atı” (Ant., s.180,371) masallarında yine öldürülen askerlerle karşılaşıyoruz.

“...Peri padişahının kızı gelmişmiş, babası bir harpde demiş ki ,

‘Sen beni bir çok bu kafirlere bir gılıç sallayım haddini bir öğrensinler.’ Yanlarındaki asgerler peri ile beraber asgerlere bir yanaşırlar askerler bir peri ile beraber asgerlere bir yanaşırlar bütün asgerleri mahvederler.” (Tşl., s.382)

Genel olarak masalarda, insanlara zarar veren kahramanlar, ahlâksızlar, yalancılar, hırsızlar iyi insanlar tarafından ölümle cezalandırılırlar.

3. Vasiyet Ederek Ölen İnsanlar

“Manas Destanı”nda başta Manas olmak üzere yiğit alplerin ölümünden önce vasiyet ettiklerini görmekteyiz. Hayatın bir gün son bulacağını idrak eden insanlar ölümünden sonra yapılması için bir takım isteklerde bulunmalarına masallarımızda rastlamaktayız.

Babalar oğullarına , anneler kızlarına ya da eşler birbirine vasiyet etmektedirler.

“Beyböyreğ” (Erz., s. 193); “Avcı Mehmet” (Gm., s.362; Tşl., s.239); “Avcı Mehmet” (Tşl., s. 239) masallarında babalar, oğullarına aynı tür vasiyetlerde bulunur.

“...Oğul ben ölürsem aşağı tarafa gidin o sol tarafa sakın gitmeyin.” (Erz. s.193)

“Surpana (Ant., s.420); “Keloğlan ile Köse” (Gm, s.652); “Horasan Padişahı“ (Tşl., s.265) masallarında babalar oğullarına Kösenin yanına gitmemelerini vasiyet ederler

“...Ben ölünce cenazem yerde bile olsa , bu kızlar isteyen olursa verin.” (Ant., s.297)

“Kara Üzüm”, “Gül Sinan’a Ne Yaptı Sinan Gül’ü İncitti” (Elz., s.468,521); “Sihirli Yüzük” (Van., s.458); “Çan Kuşu Çor Kuşu” (Ant., s.320) masallarında babalar oğulları arasında mal taksimi yapar.

“...Tacım tahtım büyük oğluma, heznemi defnemi ortanca oğluma, barmağında bir tane pahir yüzük vardı dedi. “Aha bu da küçük oğlana.” (Van., s. 458)

“İki Bacı” (Çk., s.739); “İdarem Cengiz Kızı” (Ant., s.328) masallarında evlatlık sahibi olan adam, çocuklara ölmeden gerçeği söyler.

“...İşte, oğlum artık ben yaşlandım., ablana iyi bak eğer bu memleketten başka bir yere giderseniz, buranın daşı toprağı altın, yanına bir heybe al doldurup götür. Diye şu yüksüğü de al, başın belaya girecek zaman bu yüksüğü yalarsın bir arap çıkar. O sen nereye istersen, seni oraya götürür, diyor.(Çk., s.739)

“Siz, bizim oğlumuz değildiniz. Sepette geldiniz şu suyu takip edin gidin herhalde anneniz, babanız oradadır.” (Ant., s.329)

“Çin Maçın Padişahı” masalında baba oğullarına vasiyet eder, “Oğullarım, evaltlarım ben ölünce, filan memlekette filan ovada oturan süt kardeşine gidersiniz. O ne derse onu yaparsınız. Onun sözünden dışarı çıkmazsınız.” (Elz., s.517)

“Yazılan Yazı Bozulmaz” isimli masalda ise vasiyet şu şekildedir,

“Oğlum ben hastalandım, ölürsem filan kebristanın günde üç ekmek hakkı vardır. Her gün o üç ekmeği götür, delikten bırak.” (Gm., s.414)

“Altın Yemeni” (Mr., s.303); “Acemoğlu”, “Şamdan” (Erz., s.348,361); “Keçeli” (Tşl., s.413) masallarında ölecek olan kadın kendilerine ait bir eşyayı söyleyerek, O kime olursa kocasının onunla evlenmesini ister:

“...Bu yemeni kimin ayağına olursa onunla evlen.” (Mr., s.303)

“Nardanesi” adlı masalda kadının kocasına vasiyet ettiğini görüyoruz:

“Bah ben ölürsemse ve çocuğum, öle bir hanım alcahsan ki ele Nardanesi’ ne elinin körü demiyecek.” (Erz., s. 258)

Masallarımızda kahramanların birbirlerinin hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla vasiyetlerde bulduklarını görüyoruz.

4. Aç Gözlülüğün Kurbanı Olan İnsanlar

Kanaatkâr olmayan aç gözlü insanlar masallarımızda açgözlülüklerinin kurbanı olmaktadır. “Akıllı ve Akılsız Kardeş” (Tşl., s.355); “Akıllı Kardeşle Deli Kardeş” (Gm., s.647) masallarda açgözlülüğün esiri olan akıllı kardeş ile deli kardeş, ele

geçirdikleri kilim ile keçeyi paylaşırken kilim ile keçeyi deli kardeş; paraları akıllı kardeş alır. Gece olunca paraları olan akıllı kardeş üzerine örtecek bir şey bulamaz ve soğuktan ölür:

“...Deli bütün kilimlere sarılır yatar , akıllı ise soğuktan donup ölür.” (Gm., s.647)

“Tamahkar Köylü” masallarda kurt ile ayının yardımıyla zengin olan köylü, daha fazlasını isteyince öldürülür:

“...Köylüyü teknenin içinden çıkarırlar. Değirmenin ortasına getirirler, kurt bir bacağından ayı bir bacağından bunu ikiye ayırırlar. Akşamdan kalma odunlarla yeniden ateş yakıp kızartırlar , afiyetle yerler.” (Gm., s.360)

“Balık Neden Öldü” adlı masalda, leyleğin verdiği tohumu eken padişah, orada yetişen elmanın yenmesini yasaklar ve ağaca zehirli yılan asar, orada geçen aç gözlü bir adam dayanamayıp elmadan yeyince ölür:

“...Orada geçenlerin biri oradan zehirli elmayı goparmış, yemiş hemen ölmüş.” (Van., s.501)

“Sihirli Yüzük” adlı Çukurova`dan derlenen masalda elindeki gılcı vererek karşılığında sihirli yüzüğe sahip olan adam açgözlülüğünden dolayı tuzağa düşer ve ölür.

“...Oğlan duttu, yüksüğü buna verdi, gılcı aldı, gılcı aldı herif şöyle accık yol alışın biraz gidince gılcını çekiverdi,

“... ‘Tuuu.’

‘Ne diyon?’

‘O yüksüğü götüren adamın kellesini vurur dedi.

‘Gılıç , hemen getdi yüksüğü geri getirdi.’ (Çk., s.52)

“Yarımcı” adlı masalda çocuğu olmayan kadının daha sonraları olan beş tam, bir yarım çocukları zengin olmak için devi vurmaya giderler. Ancak dev bunları öldürür.

“...Dev başını çıkarıp beş kardeşi birden yutmuş.” (Elz., s.283)

Alıntı metinlerden de anlaşıldığı gibi elindekilerle yetinmeyen insanlar açgözlülüklerinin kurbanı olurlar.

5. Ahmaklıklarından ve Tuzağa Düşürülerek Öldürülen İnsanlar

Kimi masallarımızda kurnaz insanlar tarafından tuzağa düşürülen ahmak insanları görmekteyiz. Genellikle masal kahramanlarından “Keloğlan” etrafında teşekkül eden olaylarda Keloğlan kıvrak zekasıyla diğer insanlara tuzak hazırlar.

"Keloğlan I" (*Ant.*, s.409); "Keloğlan" (*Elz.*, s.388); "Keloğlanın Oyunları" (*Van.*, s.428; *Gm.*, s.656); "Mehmet Ağa ile Köylüler" (*Van.*, s.439); "Denizdeki Davar" (*Ylv.*, s.328) ve "Divelek Dayı" (*Mr.*, s.378) isimli masallarda Keloğlandan kurtulmak isteyen köylü , onu bir çuvala koyup bağlar. Keloğlan o sırada , oradan çoban geçtiğini anlar. Çobanı kandırır ve kendisinin yerine çobanın öldürülmesine sebep olur:

"...Keloğlan , çobanı torbanın içine biraş , güzel geyim bağlayı , goyanları ali cıhı daha ağaya sormaya gidenler gelirler , ağa demiş ki atın denize. Ele torbaya gucahladıhları gibi atılar denize. Tabi orda çoban boğuldu gitti." (*Van.*, s.428)

Yine aynı masallarda Keloğlan. çobandan aldığı koyunlarla köye doğru gelir. Keloğlanın ölmediğini gören köylü şaşırır. Keloğlan yine kıvrak zekasıyla koyunları gölden topladığını ve gölün daha derinlerinde daha çok olduğunu söyledi. Buna inanan köylüler teker teker suya atlar ve boğulup ölürler:

".... 'Ah arkadaş, denizin dibinde o kadar çok mal vardı , derine indikçe topladım.' demiş. Bunu duyan bütün köylü uçurum kenarından kendilerini atarak ölmüşler." (*Ylv.*, s.328)

"Padişahlar Padişahı"nda şehre çalışmaya giden iki kardeşten büyüğü padişahın para ister. Padişah küçük çocuğun isteğine güvenir ve idam edilmesine karar verir. Çocuk cumayı kılıp idama gideceğini söyler. O sırada büyük kardeş de camiye girer ve hemen namazını kılıp çıkar Cellatlar yanlışlıkla büyüğü öldürürler (*Gm.*, s.440)

"Keloğlan ile Köse" (*Tsl.*, s.462; *Afy.*, s.665); "Keloğlan I", "Keloğlan II" (*Ant.*, s.427, 430); "Surpana" (*Ant.*, s.423); "Keloğlan ile Ağası" (*Gm.*, s.661, 832) isimli masallarda Keloğlan'dan kurtulmak isteyen Köse , karısı ile birlikte Keloğlan'a tuzak kurarlar. Buna göre; gece Keloğlan uyuyunca denize atacaklar. Olaydan haberdar olan Keloğlan, yine olayları lehine çevirir ve gece yarısı kadını yatağın kenarına yatırır ve Kösenin yanlışlıkla Keloğlan yerine kendi karısını denize atmasına sebep olur:

"...Ağa Keloğlan'ı suya attım, derken karısını atıyor. 'Vay babiyen sinini, avrat mı getti suya ?' diyo avrat akıp gidiyor. Suya geden avratmış möre." (*Çk.*, s.832)

"Denizdeki Davar" (*Ylv.*, s.327); "Dört Köseler" (*Tsl.*, s.336); "Keloğlan I", "Devleri Öldüren Keloğlan" , "Köseler" (*Ant.*, s.408, 413, 418) adlı masallarda ise Keloğlan, karısı ile birlikte çevresindekilere oyunlar oynar. Bir masalda, karısını döve, döve öldürür gibi yapar. Kadın, Keloğlan düdüğü çalınca ayılır bunu gören ahmak insanlar da aynısını yapmaya çalışınca karıları ölür:

"...Öyle eleniyor bir avradı çart kesiyor, düdüğü çalıyor yok öteki diyor ki,

"...‘Senin avrat zaten tembел yav.’ diyor. Avradını o da kesiyor. Dördüğü o da atar atmaz şimdi avradı üçü de kesiyor." (Tşl., s.336)

"Sefil Çiftçi" (Ant., s.232); "Allah'ı Arayan Adam" (Tşl., s.241); "Şansını Açtıran Adam" (Gm., s.428) masallarında, talihini açtırmaya giden adam, eline geçen tüm fırsatları kaçıır. Bunu öğrenen diğer masal kahramanı bu ahmak adamı öldürür:

"Allah'ı Arayan Adam"da canavarın iyileşmesi için en ahmak insanı yemesi gerekiyormuş:

"...‘Ha arkadaş öyleyse ben senden daha ahmak bir hayvan bulamam.’ diyor. Netice adamı orada parçalayıp yiyor." (Tşl., s.241)

"Peri Kızı" (Ant., s.184, 185); "Pamuk Kız" (Tşl., s.421, 422); "Konuşmayan Gelin" (Afy., s.434, 435); "Huri Kızı" (Van., s.352) masallarında padişah oğullarının ilk eşlerinin üstün niteliklerine imrenen ve onları taklit etmek isteyen kızlar, aptallıklarının kurbanı olurlar:

"Konuşmayan Gelin"de olay şu şekilde gelişir: ilk hanım, "Beş balık biş balık" deyince sofraya hazır olur. Bunu gören kuma mangal yağ dığan, getirir. "Beş balık biş balık" diyerek parmaklarını dığanın içine uzatınca eli yanar, acılar içinde kıvrılarak ölür.

Son olarak "Kurul merdiven kurul" merdiven deyince gökyüzüne doğru bir merdiven kurulur. Bunu gören gelin kocasına olanları anlatır. "Kur padişah kur." der. Padişahın oğlu merdivenleri kurdurur. Gelin yarısına varınca başı döner düşüp ölür." (Afy., s.434, 435)

"İki Kocakarı" (Mr., s.332); "Öksüz Kız", "İki Dişliyle Üç Dişli" (Çk., s.534, 735); "Yaşlı Kadınlar" (Gm., s.549) masallarında çirkin olan insanlarda birden bire meydana gelen değişiklikleri merak eden ve karşıdaki insanların sözlerini ciddiye alan ahmak kadınlar ölür:

"Öksüz Kız" masalında , öksüz kızın güzelliğini kıskanıp güzelleşmeye çıkan , ancak iyice çirkinleşen kız, sonunda ölür:

"...Günün birinde güzel kız padişahın oğlu görüp buna aşık olup onunla evleniyor . öteki kızda kıskançlığından çatlayıp ölür." (Çk., s.534)

"Üç Dişli" masalında çirkin olan üç dişli, padişahla evlenir. Güvercinler bunu dua ile güzelleştirirler. İki dişli de buna nasıl güzelleştiğini sorar:

"...‘Sen bu güzelliği nereden aldın ?’ demiş.

‘Şo demirci dâl . şo demirci dâl, şo demirciden aldım’ demiş.

‘İki dişli , o demircilerden birinin yanına varmış demiş ki.’

‘Güzellik yapan mı ?’

Sonunda bir demirciyi kendisini güzelleştirmeye razı eder.

“İki dişli gafasını oriye goyana kadar elindeki çekicinen vurmuş gafasının mamicığını çıkartmış.” (Çk., s.735)

“Avcı Ahmet'in Oğlu” adlı masalda, ölümsüz olmak için kendisini cellat ettiren padişahın hayat suyu yere dökülünce dirilemediğini görüyor. (Ylv., s.272)

“Deli ve Akıllı Kardeşler”de, deli oğlanın sırtladığı kapıyla çıktığı ağaçta düşürmesi üzerine kervancılar gök kubbenin çöktüğünü zannederek ölürler:

“...‘Eyvah gök göçüyor.’ diyerek hepsi korkudan orada ölürler.” (Ylv., s.315)

“Akıllı Kardeş ile Deli Kardeş ” masalında iki kardeşin altın ölçmek için aldığı kodudan şüphelenerek bunları takip eden haca kapı açılınca ölür.

Oğlan nasıl bir kapıya basarsa hoca orada boğulur kalır ölür. (Gm., s.645),

Nasihahat (Elz., s.396; Afy., s.644) masallarında olay şöyledir.,

“...Bir atlı geldi atını hemen suya vurdu at atlıyor adamı düşürüyor , adam suya gidiyor at geri geliyor çocuk atı tutuyor terkisini indiriyor.” (Elz., s.396)

“Akıllı Oğlan Deli Oğlan” (Mr., s.369); “Deli Oğlan” (Çk., s.803); “Deli ile Akıllı Kardeş” (Gm., s.644) masallarında deli oğlanın annesini öldürdüğünü görüyor.”

“...Deli oğlan annesini kaynar suyla yıkar, annesinden hiç ses seda çıkmaz. Akıllı oğlan gelir bakar annesi ölmüş ”(Mr., s.369)

“...Abisi bazardan gelesiye deli oğlanı bacıya gızan suyun içine goymuş garı orda ölmüş ” (Çk., s.803)

“Ettiğini Bulur” adlı masalda kadın altın bulan ahmak kocasını hükümete haber vermesin diye öldürür.

“...Neysel onu orda öldürmüşler gayrı”(Tşl., s.324)

“Havva Hanım”da olay şu şekildedir,

“...Anacığım dilini açta bi bakayım garı dilini açmasıyla garının dilini Havva Hanım keser. O sırada gaynana da ölür” (Tşl., s.246)

“Mirza Mehmet ”(Van., s.480); “İnsan Yiyen Kız , Gül ile Sinaver” (Gm., s.449. 565); “Yogud Paşa” (Elz., s.390) kötü nitelikler taşımayan kahramanlar adı geçen masalda tuzaga düşürülerek öldürülür.

“Derviş, Ehmet”i öldürür. Ehmeti alır önüne. Ehmet’i gapıdan içeri götürürken arkadan bir gılıç vurur Ehmet’in boynuna.” (Van., s.480)

“Yogud Paşa” masalında babasını öldüren amcasının intikamını almaya çalışan derviş nişanlısı olan amcasının kızıyla giderken amcasının tuzagına düşer,

"Bir kardeşleri arkada kalıyor , bunlar önden gidiyor ki oğlanın adı dervişmiş Arkadan kardeş tabancasını çekip dervişi vuruyor" (Elz., s.390)

"...Sinaver ejderhayı öldürüp kanlı havuz başında dinlenir ejderhayı öldürmek için yola düşen iki adam sinaver'i öldürüp ejderhayı kendilerinin öldürdüklerini söylerler." (Gm., s.565)

"Sıçan Çocuk " masalında annesinden kaçan oğlanla sevdiği kızı yine annesinin tuzağına düşerler:

"...Kadın biraz şeytan , 'Benim oğlum sır sahibi bunlar değirmen olmuştur.' diyor. Bir taş alıyor yuvarlanıyor değirmeni ortadan yarıyor ikisi de ölüyor." (Elz., s.420)

"İnsan Yiyen Kız" adlı masalda ise oğlunun tuzağına düşüp ölen kadını görüyoruz:

"...Kadıncağız kuyunun başını açıp eğildiği sırada oğlan nasıl ayaklarından tutarsa gümbür suyun içine, kadın orada boğulup ölür." (Gm., s.449)

"Mahmut ile Maymun Kızı" adlı masalda ise padişah oğlu tuzağa düşürülür:

"...‘Hey , hey gırh tane gılıç olsa mana geçmez benim elimde bu var.’ dediler.

‘Çuhar görrah, bahım ne biçimdir?’ Yalvardılar malvardılar. Sonanda buni cıharttılar. Cıharttı bunnarın ikisi birden gılıçlarını galdırdılar yürüdüler düşdükleri yeri paramparça ettiler." (Van., s.326)

"Kurnaz Beleme" masalında tuzağa düşürülen adamlar yer alıyor.

"...Besleme bakıyor bahçedeki sandıklar hep ben o adamındır herkes yattıktan sonra bu kalkıyor bir kazan su kaynatıyor her sandığa bir sıtıl su döküp kaynatıyor.

Adam yolda giderken kardeşlerine sesleniyor onlardan ses çıkmayınca sandıkları açıyor kardeşlerinin öldüğünü anlıyor.

Hangi sandığa baksa açsa ölmüş. Besleme hepsine su döküp kaynatmış." (Elz., s.322) "Parlak Ahmet"te Ahmet'e zarar vermek isteyen 40 harami cezalandırılır. (Çk., s.709)

"Tilki ile Değirmenci" adlı masalda, kırk göz evi olan Yahudi tilkinin tuzağına düşer,

"...‘Gavur baş kaldırdı da geliyor. Gir şu dikenin içine de saklan.’ demiş. Yahudi'yi diken yığının içinde yanmış." (Ylv., s.175)

"Mirza Mehmet ile Simko" masalında kendi tuzağına düşen insanları görmekteyiz. Mirza Mehmet'in bacısı devle birlikte Mirza Mehmet'i öldürmeğe çalışır. Pilava zehir katarlar kadının oğlu bir yolunu bulup pilavın zehirli tarafını annesinin tarafına getirir. Kadın yer ve ölür:

"...Gız da gaşığı alır eline başlar yemeğe bir gaşih iki gaşih yiyende ölür" (Van, s.491)

"Keloğlan'ın Oyunları" adlı masalda da papaz, kendi kazdığı kuyuya kendi düşer.

"...Bunlar gelirler galanın dibine merdivenleri Keloğlan önde cıhi papaz da bunun arhasından giriler sataya yiyiler, içiler yatiler, sabah gahilar, papaz diyi. 'Hadı Keloğlan gözün sevem buna bir tepik goy arhadan.' Gardaş on tahla değil bin tahla ati. Her bir gırtılı oli bi parça Papaz öliyi" (Van., s.433)

"Horasan Padişahı", "Dört Köseler" (Tşl., s.267, 336) masallarında Köseyle anlaşma yapan ancak Köse tarafından öldürülen insanları görmekteyiz.

"...Bizim bir tazı vardır. Tazıyla ikinizi yan yana durduracağım. Beş metre ileriye bir ekmek atacağım, hanginiz evvel gaparsa onunla ortaklık yapacağım. Ekmeği gapamayanın boynunu vuracağım.

Tazı , Köse tarafından özel olarak yetiştirilmiş. Padişahın büyük oğlu ile tazı yan yana duruyor Köse ekmeği bırakıyor, padişahın oğlu ayağını daha yerden kaldırmadan tazı sıçıyor ekmeği gapıyor Köse diyor ki ,

'Oldu mu ?'

'Oldu tamam'

Köse, padişahın oğlunun gafasını vurmuş .Bunun üzerine padişahın ortancıl oğlu gelmiş ...

Köse onun da gafasını vuruyor." (Tşl., s.267)

"Bir Allah'ım Bir" masalında traş yapmasını bilmeyen ahmak çocuk bir adamı öldürür.

"...Bu çocuk tutmuş o lordun ağzını yüzünü sabunlamış, 'Bir Allah'ım bir.' demiş, usturayı vurmuş, boğazını kesmiş, parasını alıp kaçmış. Berber sabah gelmiş orada ölüyü görmüş (Elz., s.475)

Aynı masalda serkeş çocuk bir kızın ile zengin bir adamı öldürür:

'Gel bunu kes,'

'Aman yapma tutma,'

'Yok kesersen kes.'

Ne yapsın zavallı, bıçağı atmış boynuna 'İki Allah'ım iki' demiş doğram doğram etmiş .(Elz., s. 476)

"Hindiyi Kim Yedi", "Ölü Geri Geldi", "Eko ile Ahlaksız Yengesi" (Van., s.316, 320, 346); "Üç Ölü" (Çk., s.779) masallarında açık gözlü insanları para için insan öldürürler.

Cenazeleri ırmağa atan hamal , ırmak kenarında su ile uğraşan hocayı tekrar canlanan cenaze zanneder ve öldürür.

"...Hocaya su lazım olması gelmiş. Dereye hamam yapıyor. Hoca birde bahiyor. Gorhasannan hemen çamaşırlarını alıp kaçmağa başlıyor. Kaçarken bu adam görüyor hocaya:

'Hey nereye gidiyorsun ? Ben hele seni doğrayayım.' diyor.

Hoca kaçıyor .Hemen arhadan yetişip bi dehre gafasına bir de getirip doğruyor , atıyor dereye geliyor eve." (Van., s.320)

Kimi insanlar ahmamlılarından, kimileri de karşıdaki insanların kıvrak zekalarından dolayı ölürler.

6. Hanımları Tarafından Öldürülen Erkekler

Masallarımızda başka insanlarla evlenmek isteyen kadınların kocalarını öldürdüklerini "Kır Atlı", "Mücevher Topu" (Elz., s.500, 514); "Akıllı Polis" (Mr., s.364); "Sadık Kadının İhaneti" (Gm., s.603) isimli masalarda görmekteyiz.

Kocasıyla birbirlerini çok sevdiklerini söyleyen kadını denemek isteyen padişah. saraya çağırır, kadın kocası olmasaydı saraya gelebileceğini söyler. Bunun üzerine padişah kadının kocasını zehirlemesini ister:

"Kadın kocasının yemeğine zehir katmış onu öldürmüş." (Elz., s.500)

Sayı az olmakla birlikte yukarıda adı geçen masallarımızda kadınların kocalarını çeşitli sebeplerden dolayı öldürdüklerini görüyoruz.

7. Olağanüstü Şekilde Ölen ve Öldürülen İnsanlar

Aynı konuya sahip masalların ülkemizin değişik yörelerinde anlatılmaları bizlere masalların halkın ortak mahsülü olduğunu bir kez daha gösteriyor Hayal mahsülü olan masalarda olağanüstü varlıklar yanında olağanüstü olaylara da rastlamaktayız. Ecel ile ölen insanların, yanında insanların ölmeleri için birtakım hadiselerin gerçekleştirilmesi gereken masal kahramanlarına da rastlamaktayız.

"Üç Turunçlar" (Erz., s.292; Af., s.426); "Üç Narlar" , "Karpuz Güzeli" (Erz., s.208,296); "Üç Nar" (Elz., s.427); "Limon Kız" (Ant., s.177; Mr., s.239; Çk., s.584); "Siyah Tavuğun Yumurtası" , "Hıyarlar Kızı" (Van., s. 251,256); "Hıyardan Şemşem

Güzeli" (Tşl., s.456) adlı masallarımızda olağanüstü şekillerde meydana gelen ve güzellikleriyle göz kamaştıran kızlar yaşamaları için uygun ortam olmadığı için ölümler:

"...Oğlan getmiş dedenin dediklerini yapmış üç limonu alıp getirirken dayanamaz, birini ortadan keser ortaya güzel mi güzel bir kız çıkar. Kız:

'Suuu . suuu' demiş.

Oğlan yanında su olmadığı için kıza veremez, kız da susuzluktan ölmüş."(Çk., s.584)

"Ateşkaroğlan". "Kara Dirhem Hokkası" (Elz., s.305, 415); "Bengiboz". "Çoban Mehmet Baba" (Erz., s.195, 328); "İğneci Baba" (Mr., s.280); "Canpolat" (Vun., s.296); "Akıllı Çoban ve Padişah", "Cansız" (Afy., s.559, 587); "Padişahın Kırkoğlu" (Tşl., s.407); "Canpolat" (Gm., s.527) masallarında genellikle kötü niyetli kahramanların ölmeleri için uzaklarda bir dağda yaşayan bir hayvanın karnındaki kutuda bulunan kızların öldürülmeleri gerekmektedir:

"Akıllı Çoban ile Padişah"masasında arabin canı kafağındaki ejderhanın karnı içinde bulunan ak güvercin ile kara güvercindeymiş (Afy., s.559)

"Kara Dirhem Hokkası"nda Gülperi padişah oğluna canının olduğu kutuyu söyler ve ölür.(Elz., s.415)

"Muradına Nail Olmayan Dilber" (Erz., s.289); "Çocuk İsteyen Kadın" (Afy., s.530); "Kırk Belikli Mahnur Hanım" (Ant., s.301) masallarında sır ile ölüm olayı gerçekleşiyor.

Üvey kızının güzelliğini çekemeyen kadın, kızı zindana hapseder. Padişah ve askerleri büyü ile taş eder. Kızın oğlu, bu kadının sevgisini kazanır ve canının sırrını öğrenerek kadını öldürür.

"...Ben hem ölümlü sayılırım hem ölümsüz dokuz dağın arkasındaki perili köşkte benimkine benzer mavi bir kuş vardır. O kuş ne zaman kafesten uçar, ben o zaman ölürüm."(Afy., s.530)

"...Bu cazı duttu namaz kıldı namaz kıldı. Kız da uyudu, uyhulara karıştı. Cetti hamam namazdan gahdı bileziği aldı, alanda cetdi dilberin canı cıhdı." (Erz., s.289)

Olağanüstü bir şekilde meydana gelen kahramanların, yine olağanüstü bir şekilde öldüklerini görmekteyiz.

8. İntihar Eden İnsanlar

Bir kaçış olarak değerlendirebileceğimiz intihar, çoğu zaman sevilen bir varlığın, bir kimsenin kaybedilmiş olmasının acısına dayanacak güç kalmadığı zaman devreye girer. Masallarımızda sık olmamakla birlikte kahramanlarımızın intihar ettiklerini görmekteyiz.

“Yogud Paşa”, “Kır Atlı”, “Mücevher Top” (*Elz., s.391,511,516*); “Sadık Kadının İhaneti” , “Kadınların İhaneti” (*Gm., s.605, 609*) masallarında nişanlısını veya eşini kaybeden insanların intikamlarını aldıktan sonra, kendilerini öldürdüklerini görmekteyiz.

“...Şimdi ben bu hançerin üstüne düşeceğim, düştükten sonra onun sırtını benim sırtıma benim sırtımı onun sırtına, verin. O altınlarda sana ananın sütü gibi helal olsun.” deyip hançerin üzerine düştü.” (*Gm., s.609*)

“Sulatanın Sırrı” (*Van., s.448*) ve “Keçi Kız” (*Afy., s.441*) masallarında sırları ortaya çıkan insanlar, intihar ederler. Efsanelerimizde sırları öğrenilen evliyalara yok oldukları gibi.

“Sultan Sırrı”nda karısı tarafından aldatılan padişah dua eder sarayla birlikte bir dağ başında bulur kendini Sultan Murat, padişahın bu sırrını öğrenir bunun üzerine padişah intihar eder.

“Keçi Kızı” masallarında sırrı açığa çıkan kız taş kesilir .

“... ‘Ben artık ne sana, ne de bir başkasına yâr olurum. Bak yarıya kadar taş oldum, at o postu ateşe de tamamen taş kesilip öleyim.’

Oğlan postun geri kalan kısmını da ateşe atar kadında tamamen taş kesilip ölür.” (*Afy., s.441*)

“Prenslerin Yarışı” adlı masalda, padişah kızıyla evlenmek isteyen prensler, dağlardan kaynak bularak ülkesine su getirmek için çalışırlar. Kızın sevdiği prens bir ara yorgunluktan uyuya kalır. Diğer prens buna yaklaşır ve geçer. Sevdiği kızın bir başkasıyla evlenmesini hazmedemeyen prens intihar eder.

“...Yarışı kaybeden prens bu durumu hazmedemeyerek oracıkta kendini öldürür.” (*Mr., s.294*)

“İyilik Et At Bahk Bilmezse Halık Bilir.” adlı masalda iki kardeşten adı Veli olan, hamamcı öldüğü için, yengesi evde iken banyo yapar. Abisinin bunları yanlış anlamasından korkan Veli kendini öldürür:

“...Veli evde yıkanmaya başlar. Yengesi de evdeymiş . Tam o sırada Ali gelir bakar ki gapı içerden çitli, garısına bağırır. ‘Kız cel de kapıyı aç.’ Veli bahır; ‘Gardaşım celdi, benden şüphelenir.’ diye evde asılı duran kılıncı alır kendi başını vurur.”(*Erz., s.310*)

Ali olayın oluş sebebini öğrenince kendi başını keser (*Erz.*, s. 310)

“... Ali cendi başını cesti.”(*Erz.*, s.310)

İnsanların çeşitli masallarda, namusları uğruna intihar ettiklerini görüyoruz.

9. Hayvanlar Tarafından Öldürülen İnsanlar

Kimi masallarımızda yılan kılığındaki delikanlı kendisine yaklaşan insanları öldürür.

“Yılan Bey” (*Erz.*, s.153, 154); “Yılan Adam” (*Afy.*, s.459, 460, 461); “Siyah Yılan” (*Ylv.*, s..223) masallarında aynı olay örgüsü görülmektedir.

“Siyah Yılan”masalında çocuğu olmayan padişahın duası kabul olur ve yılan oğlu olur . Doğum sırasında yılan oğlan ebeleri sokup öldürür.

“...Çocuk olacakmış, yılan başını çıkarmış gelen ebeleri sokmuş.” (*Ylv.*, s.223)

Yılan oğlan sünnetçileri ve kendisine eş olarak seçilen gelinleri öldürür. (*Ylv.*, s.223)

“Melikşah” (*Gm.*, s.506) ve “Elma Kurdu” (*Ant.*, s.233) masallarında elmadan çıkan kurt insan yer.

“...Meğerse çocuğun cebinde elma var imiş çıkarıyor yarısını kendisi yiyor. Yarısını karısına veriyor. Ortasını kesip atıyor. Ortasında bir elma kurdu varmış. O büyümüş ,büyümüş insan yiyen kurt haline gelmiş ve çocuğu yemiş.” (*Ant.*, s.233)

Yılan ve kurtların aciz olan insanları çoğunlukla yiyerek öldürdüklerini görüyoruz.

10. Diğerleri

Bazı masallarda insanların yukarıda belirtilen ölüm şekilleri dışında öldüklerini görmekteyiz.

“İğci Baba” (*Elz.*, s. 310; *Tşl.*, s.236-237); “İğneci Baba” (*Mr.*, s. 279) ve “Süpürgeli Koca” (*Ant.*, s.259) masallarında kötü niyetli kahraman tarafından kaçırılıp öldürülen insanlar söz konusu edilmiştir.

“İğci Baba” masalında iğci baba parmağını kesip kıza yedirmeye çalışıyor . Kızın yemediğini anlayınca kızı öldürüyor:

“...Kızı orada kesiyor duvara asıyor.”(*Elz.*, s.310)

“Ölü Yiyen Derviş” (Erz., s.186); “Üç Oğlanın Dev Yeğeni” (Ylv., s.234) ve “İnsan Yiyen Kız” (Afy., s.499) masallarında insan yiyen masal kahramanı tarafından öldürülen insanlar karşımıza çıkıyor

“Ölü Yiyen Derviş” masalında, ölü yiyen derviş sırrını öğrenen ve bunu açıklayan kızı öldürür.

...Bu çefterçürçe, anasının gıyafetine girir gelir.

‘Ehoş canım cihsin gızım, gözüm kör olsun di bu adam getirdi ney etti ? Ecep ne yedi, acep ajmısan, susuz musan ?’

‘Yoğ ne acam ne susuzam . Bene herşey getirir ama bu çefterçürşi adam yiyir. on bele edir.’

Dedihçe adam bele edir ‘mır mır’ dadi mır.

‘Aman ana sen çefterçürşimi ne ? Yoh gızım aman ne söyliyirsen dadi ne derdin var ? Aman işte bele edi, bele ölüleri çıkarı ki yiye’ diyor. Bu da gözlerini ağardır, ölürlük çıkarlar, bunu paramparça edir.” (Erz., s.181)

“Ateşkaroğlan” masalında nişanlısını Ateşkaroğlan’ın elinden kurtaran oğlan Ateşkaroğlan tarafından öldürülür.

“...Ateşkaroğlan attan atlıyor bir kılıç atıyor oğlanı kesiyor.” (Elz., s.305)

“Yedi Kardeşin Bacısı” adlı masalda cadı karı tarafından öldürülen kızı görüyoruz. Kız kapının deliğinden parmağını uzatınca, cadı karı parmağı yakalar eme eme kızın bütün kanını çeker. Kız kapının arkasında ölür. (Afy., s. 514)

“Kız Padişah” da Keloğlan annesini öldürür:

“...İpe değil istersen kurşuna diz ben o fotoğrafa baktım, güzelliği hâlâ beni yakıyor. Ben onun elinden anamı da vura vura öldürürüm.” (Elz., s.318)

“Küllü Fatma” masalında kızlar annelerini yemek için keserler.

“Senin kardeşinin oğlu dev, köyünüzü değil, kıyı köyleride yedi bitirdi.” (Ylv., s.234)

“... Sonunda annesini de kardeşini de yer.”(Afy., s.499)

“... Kadın getmiş, iki rekat namaz gılmış:

‘Gelin haydın’, demiş,

Gelmişler kesmişler, yüzmüşler gözünü.”(Tşl., s.262)

“Hayat Otu” masalında devi öldüren çocuğu takip eden vezir, çocuğu öldürür. (Gm., s. 541)

“Yogud Paşa” masalında birbirine paşaya düşman iki kardeşten zengin olan fakir olana yetişir, fakir olan ölür:

“...Padişahın top tüfeği var rençberin gücü padişaha nasıl yeter Paşa kardeşten ölür.
(*Elz.*, s.385)

“Kuşlar Padişahının Kızı” masalında kendisiyle evlenecek olan erkeğin kendisi gibi güzel olmasını sağlamak için padişahla veziri sütle yıkamaya kalkan kız, padişahla vezirin ölümüne sebep olur:

“...Gız bir tas süt alıyor padişahın kafasına döküyor, birde bahiyolar ki o padişah eriyip gidiyor.

‘Birinci vezir gelsin’ O vezire de bir tas su döküyor o da gidiyor.” (*Çk.*, s.556)

“Çıkrıkçı Fatma” da kadın sürekli kendisine seslenen adamı keser. ”

“...‘Eğer bir daha oturursan bir daha seslense seni bıçakla deşiverip atacağım.’
Ordan keyri bunu kesmiş.(*Tşl.*, s.424)

“...Köse karısının bu sözlerine çok içerler. Saplı tokmakla kafasına vurarak öldürür.”(*Afy.*, s.670)

“...Bu Padişahoğlu , dalar düşünür cevap veremez. Sinan kimdir. Gül kimdir. buna akıl ermez. Dünya Güzeli de bunun boynunu vurdu.(*Elz.*, s.521)

“Ese ile Köse” (*Afy.*, s. 670); “Fes Padişahı” (*Tşl.*, s.294); “Gül Sinan Ne Yaptı”
“Sinan Gülü İncitti” (*Tşl.*, s.521) masallarında sorularına istedikleri gibi cevabı alamayan insanlar karşılarındakileri öldürürler.

“Parlak Ahmet” masalında, eşkıyaların parasını almak isteyen Parlak Ahmet’in abisi öldürülür:

“...Bunun hemen ikisi üçü bir bacağından, parçalayıp öldürüyorlar.” (*Çk.*, s.707)
“Kara Hırsız”da padişahın hazinesini soyan oğlan, kendini yakalayacak olan kadını öldürülür:

“...Karıyı içeriye çekiyor, kellesini kesiyor, Akşam olunca karılar toplanır.” (*Ant.*, s.401)

“Kırk Belikli Mahmur Hanım” masalında ölümün işaret edildiğini görmekteyiz. Büyük kardeş küçüğüne yüzük verir. “Parmağını sıkarsa ben ölmüşümdür” der. Ortanca da en küçüğe tesbih verir. Duvara astırır. ‘Tesbihten kan damlarsa bil ki ben ölmüşüm’ der. (*Ant.*, s.298)

II. HAYVANLARDA ÖLÜM

Hayal unsurunun masalarda yer alması sebebiyle masal kahramanlarını sadece insanlarla sınırlandırmanın doğru olmayacağı görüşünden hareketle; “ölüm” ve “yas”

olgularını hayvan kahramanlar için de ele alıp inceledik, İnsanlarda olduğu gibi hayvanlarda da ecel,cezalandırma, tuzağa düşürme, başkalarının yerine ölmeler ve öldürmeler vardır. Yemek amacıyla kesilme, avlanma, kurban edilme şeklinde ölümler ise insanlarda ölümden farklı olan ölüm şekilleridir.

1. Normal Şekilde Ölen Hayvanlar

İnsanlarda karşımıza ecel olarak çıkan ölüm şekli, hayvanlarda normal şekilde ölüm olarak çıkar.

“Değirmenci ile Tilkinin Şahitliği” (Gm., s.348); “Bitle Pire” (Tşl., s.473; Gm., s.343); “Keloğlan ve Peri Kızı” (Ylv., s.259); “Mirza Mehmet ile Dünya Güzeli” (Van., s.457); “Bencil Ağa”, “Sefil Çiftçi”, “Gülperi” (Ant., s.163, 229, 338) isimli masalarda ecel ile ölen hayvanlara rastlıyoruz.

“...Bit ile pire evlenmiş, Memleketlerine kar yağmış. Bacalarının üzerini kapatmış. Pire çıkmış bacayı karlardan temizlemeye. Nasıl olmuş, pire karlarda kakılıp ölmüş.” (Gm., s.343)

“...Ağanın fakir adama sattığı at ile horuz ölür.”(Ant., s.163)

Az olmakla birlikte hayvanların doğal olarak ölümlerine raslanır.

2. Cezalandırmak İçin Öldürülen Hayvanlar

İnsanlara, zarar veren ya da diğer masal kahramanlarının hayatlarını zorlaştıran hayvanlar, ölümlerle cezalandırılırlar.

“İhtiyar Adamın Oğlu” (Elz., s.314); “Padişahın Konuşmayan Kızı” (Gm., s.624) ve “Balık Bilmezse Halik Bilir” (Tşl., s.372) isimli masalarda padişah kızının konuşmasını engelleyen yılan öldürülür.

“...Bu ihtiyarın oğlu kızla beraber yattıktan sonra, yılan dışarı çıktı tam oğlanı zehirleyeceği sırada o delikanlı gaipten geldi. Yılanın başını kesti, pencereden aşağıya attı.(Elz., s.314)

“Elma Ağacı” (Elz., s.503); “Yiğit Çoban” (Afy., s.493); “Padişahın Oğluyla Hizmetkari” (Tşl., s.404) isimli masalarda padişah kızını ve onunla evlenecek erkeği öldürecek olan ejderha ve yılan cezalandırılır:

“...Biraz sonra doğrudan bir ejderhanın geldiğini görerek hemen üzerine saldırır. Kılıç darbeleri ejderhayı öldürerek kulağını kesip cebine koyar. Az sonra kurt gelir, onu

da öldürüp bir dişini cebine koyar. Sabaha karşı gelen devi de öldürüp gözlerini cebine koyar.” (Afy., s.493)

“Elma Ağacı” adlı masalda padişahın bahçesindeki elmaları yiyen ejderha öldürülür. (Elz., s.503)

“Kırk Oğlanla Kırk Kız” masalında oğlanların en küçüğü uykudayken kendilerini öldürmeye gelen ejderhayı öldürür. (Afy., s.576) Aynı masalda kırk kızı yaraladığı ejderhanın elinden kurtarmak isteyen oğlan, ejderhayı öldürür. (Afy., s.578)

“Dipsiz Kuyu” (Afy., s.399); “Zümrüdü Anka” (Tsl., s.307; Ylv., s.190); “Gümüş Hamail” (Mr., s.310); “Çini Maçın Padişahı” (Elz., s.518); “İyiliğin Bedeli” (Çk., s.536) adlı masalarda kuş yuvasını yiyecek olan yılan cezalandırılır.

“...Delikanlı bir ağaç altında uyurken duyduğu bir sesle uyanır. Bakar ki, bir yılan ağaca çıkıyor. Ağacın başında da kuş yavruları ciyak ciyak ötüyorlar. Kılıcını kapığı gibi yılanı ikiye böler.” (Afy., s.399)

“...Babasını aramak için yola çıkan çocuk, leylek yavrularını yemek için kavağa tırmanan ejderhayı öldürür.” (Mr., s.310)

“Siyah Tavuğun Yumurtası”, “Hıyarlar Kızı” (Van., s.252, 257) adlı masalarda güvercin kılığındaki hıyar kız öldürülür.

“...O güvercin eti vurisan vur, vurmıysan men gelmiyem. Burda özümü atamam aşağıya.”

Oğlanı ikna eder. Neyse oni da vuri.” (Van., s.257)

“Öksüz Kız” masalında analık, iyi kıza yardım eden ineği kestirir. (Elz., s.417)

“Ayı ile Tilki” masalında ayının çocuklarını yiyen tilki öldürülür.

“...Avratlardan tokacı çeken yürümüş, tokacı çeken yürümüş. Hepiciği sebedin başına vurmuşlar. Vururken, vururken ayıyı oracıkta öldürüvermişler.” (Çk., s.491)

“Cansız” masalında padişahın küçük oğlunu serbest bırakmayan domuz öldürülür” (Afy., s.586)

“Avcı Ahmet’in Oğlu” masalında Avcı Ahmet’in oğlu babasının öldüğü yerde karşısına çıkan koçu öldürür:

“...Çocuk bir çakmak çakmış, koçu vurmuş.” (Ylv., s.274)

“Keloğlan ile Köse” masalında Keloğlan kendisine eziyet eden Köse’nin tazısını öküzünü ve katırını keser:

“...Tazı atlayınca ayağı kırıldı kestim. Öküzler bir dönüm yer sürünce yürüyemez oldular onları da kestim. Katırlar yokuş yukarı çıkamadılar. Ben de onları kestim.” (Afy., s.664)

“Hayırsız Kız” da devi kör eden ayı öldürülür:

“...Söyle dev babamın gözünü nereye koydun?”

‘Dolaba koydum, ne olur beni öldürme.’

Bu vuruyor, vuruyor o ayıyı orada öldürüyor.” (Elz., s.497)

“Eşek, Kaz, Serce” masalında tarlaya ekilen ekinleri yiyen eşek cezalandırılır:”

“...Sonra gendi gendini ganımdaki suya atmış, boğulmuş, ölmüş.” (Ant., s.154)

3. Vasiyet Ederek Ölen Hayvanlar

Vasiyet her ne kadar insanlara mahsus bir özellik olsa da sadece “Gümüş Boynuzlu” adlı masalda sahibine vasiyet ederek ölen Gümüş Boynuzlu isimli öküzü görmekteyiz:

“Ben öleceğim, beni evinin arkasına göm, benim öldüğümü de kimseye söyleme. eğer söylersen başına felaket gelecektir.” (Tşl., s.396)

Adı geçen masalda hayvanın sahibi vasiyete uyar ve vasiyete uymasının mükafatını görür.

4. Sahiplerinin ve Kendilerinin Ahmaklıklarından ve Tuzağa Düşerek Ölen Hayvanlar.

Kimi masallarımızda hayvanların, gerek kendi gerekse sahiplerinin ahmaklıklarının kurbanı olduklarını görmekteyiz. Aynı zamanda bazı masallarımızda tuzağa düşürülerek öldürülen hayvanlara rastlamaktayız.

“Deli ile Akıllı Kardeşler”, “Denizdeki Davar” (Ylv., s.351, 316, 326); “Deli Oğlan”, “Keloğlanla Ağası” (Çk., s.804,829); “Dört Köşeler”, “Akıllı ile Akılsız Kardeşler”, “Keloğlana Kötü Köse” (Tşl., s.335, 354, 461); “Peri Kızı”, “Keloğlan I”, “Devleri Öldüren Keloğlan”, “Köşeler”, “Keloğlan II”, (Ant., s.1982, 407, 412, 417, 425); “Keloğlan” (Elz., s.373) adlı masalarda ahmak insanlar tarafından onların aptallıkları sonucu öldürülen hayvanlar, karşımıza çıkıyor.

“Keloğlan I” masalında Keloğlan, kandırdığı adama eşeği sadece arpa ve su ile beslemesini söyler. Eşeği satın alan aptal adamın hayvanı, Keloğlan’ ın dediği gibi beslemesi sonucu eşek ölür:

“...Bir kazan arpayı, bir kazan suyu veriyorlar. Odaya koyuyor. Eşek arpayı yiyip nalları dikeyor.” (Ant., s. 407)

“...Eeee, çitili verdin, gaymanı bozmadan ye dedin, ben de goymanı bozmadan yidim, galanı da zağar yemiş. Gaymanı bozmuş. Ben de vurdum öldürdüm.” (Çk., s.829)

“...Davarlar harnığdan bana da goyun, bana goymazsanız, sizi hep keserim. Handibi zivtirle dekeninin birinin boynuzuna handibin biri takılmış. Keloğlan ağaçtan inmiş gendine harnıp kalmayınca davarların gerisini tüm kesmiş.” (Tşl., s.314)

“Peri Kızı” adlı masalda hüner göstermek için peri kızını taklit eden kadın kuzuyu boğazlatır.

“...Kapıdan bir adam çağırıp kuzuyu boğazlatıyor.” (Ant., s.182)

“Ayı ile Tilki” (Tşl., s.229); “Üvey Anne” (Mr., s.255); “Yogud Ağa ile Baraz Hanım” (Van., s.222); “Oduncunun Kızı” (Van., s.367); “Tüm Tüm Tümencik”, “Tilki ile Ebe Karı” (Çk., s.493, 852); “Tomuzlan Böceği”, “Tomuzlan Hatun”, “Kurnaz Tilki” (Ant., s.145, 148, 153) masallarında ahmaklıklarından ölen hayvanlar yer almaktadır:

“Tilki ayıyı kandırır ve ciğerini çıkarır.

‘Arkadaş hindi ciğeri nerede buldun?’

‘Yav ciğerimi çıkardım.’

‘Bu ciğer benim ciğerim.’

‘Ulan benim ciğeri de çıkarı versene.’

‘Golay çıkarıveririm’ demiş.

Bir top kendir, bi de balta getirirsen senin ciğeri hemen çıkarı veririm’ demiş.

Dutmuş bir top kendir, bir balta getirmiş ayıyı bir ağaca asmış, parçalamış, ciğeri çıkarılmış”. (Tşl., s.229)

“Tilki ile Ebekarı” masalında tilkiye özenen canavar ölür. (Çk., s.852)

“Tomuzlan Hatun” Masalında sıçanla evlenen Tomuzlan Hatun aptallığının kurbanı olur:

“...‘Eyleyse ben de seni basarak’ deyip ammel beter Tomuzlan Hatun’u külle basmış. Tommuzlan ölmüş.” (Ant., s.148)

“Tilki İle Yılanın Arkadaşlığı”, “Keçi ile Üç Yavrusu” (Van., s.220, 227); “Ayı ile Karısı”, “Hoca”, “Hırızva Güzeli” (Çk., s.500, 599, 728); “Tilkinin Şahitliği”, “Kurnaz Çiftci ile Ayı” (Gm., s.340, 350); “Köse” (Ant., s.271); “Fatmacık” (Mr., s.197); “Tilki İle Değirmenci” (Ylv., s.167) adlı masalarda tuzağa düşürülen hayvanlar karşımıza çıkıyor:

“...Valla gurt hücum edi, özini ati geçinin üstüne. Nereye ağzını atı, heç bele körelmiş dişleri, geçinin tüyleri bile dişleyemiyi. Geçi de geriyi, geriliği birden hücum edi. gidi bunun garnına nece bir boynoz vuri, garnı yırtılır, iki yavrusu “mee!” diye çihilar garnundan valla gurt arda düşi öli.” (Van., s.227)

“Fatmacık” masalında Fatmacıkla evlenen ayı tuzağa düşürülür:

“...Ayı önüne konanları yerken, altından hafif bir sıcaklık geldiğini fark eder.

‘Burası çok sıcak oldu’der.

Bunun üzerine ayı şöyle bir hareket edeyim derken kadının altındaki halıları bir iki demeden çeker. İşin farkında olmayan ayı, kuyunun içine düşer. Ayı kuyunun içinde cayır. cayır yanıp kül olurken kız da ayıdan kurtulur.” (Mr., s.197)

“...Tilki yılanın gafasını gapınca yılan diyor: “

‘Tilki gardaş sen ne yapıyorsun?’

Tilki diyor,

‘Valla gardaşlıh, muhabbetini ben senden öğrendim.’

Yılanın boynunu sıhıyor, sıhıyor son anda yılanı öldürüyor.” (Van., s.220)

“Hoca” adlı masalda, Yusuf ile Kenan ailesine kavuşmak için, güvercin olan kardeşlerinden kurtulmak isterler. Ateş yaktırıp ortaya, atlar gibi yaparlar. Güvercinler de peşinden atlar ve ölür.

“...‘Ya Allah, deyip atlayınca yatağın üstüne atlamış. Ötekiler de ,

‘Amanın gardaşımız ateşe atladı’ diyerek, bunlar da arkasından gendilerini ateşe atmışlar” (Çk., s.599)

“Köse” masalında, devden kurtulmak isteyen Köse, tilkiye tuzak hazırlar:

“...Hanım, buraya bir devle tilki gelirse, beni sorarsa de ki; ‘Sana Kösenin canı sıkkın, bana devin borcu vardı. Niye getirmedi, gelirsem onu öldürürüm diyor, de.’

Tilki ile dev eve gelmişler, sormuşlar. Kösenin karısı bunu deyince dev; ‘Vay sen beni borç yerine mi getirdin?’ demiş, tilkiyi kuyruğundan tuttuğu gibi sallamış, sallamış Kösenin duvarına çarpmış, canını çıkarmış, koymuş gitmiş.” (Ant., s. 271)

Yukarıda örneklerini verdiğimiz masallardan da anlaşılacağı gibi hayvanlar, ahmaklıklarından dolayı tuzağa düşürülerek ölürler.

5. Tesadüfen veya Başkalarının Yerine Öldürülen Hayvanlar

Kimi masalarda tesadüfen öldürülen hayvanlara yer verilmiştir. “Tilki ile Kedi”, “Zor Mehmet Ağa” (Afy., s.370, 672); “Hanımdan Korkan Osman Ağa”, “Tezer Ağa” (Tşl., s.252,316); “Korkak Ahmet” (Çk., s.662); “Çulfacı Oğlu Mehmet Onbaşı” (Elz., s.462); “Kara Hırsız” (Ant., s.398) masallarında söz konusu şekilde ölen hayvanlar mevcuttur:

“...Kedi fırlayarak iki keklığı yakalar. Biraz sonrada bir yılanın hisırdayarak geldiğini görürler. Kedi atladığı gibi yılanı da yakalar ve öldürür.” (Afy., s.370)

“...Enişte sabahdan kalkıyor, eşyalarını toplayıp yola çıkıyor. Allah'tan ejderha karşısına çıkıyor. Ejderha nasıl bir hu diyorsa bunun elinden yorganı, elbiseleri ejderhanın ağzına gidiyor. Boğazını tıkıyor. Ejderha orada ölüyor....

Sabaha kadar kız kocasını bekliyor. O da kaçmak için fırsat arıyor. Sabaha doğru bir fırsatını buluyor. Elbisesini giyiyor, kılıcını alıp kaçıyor. Giderken yolda aslana rastlıyor.

Nasıl ediyorsa aslanın üzerine binip kulaklarını büküyor, sırt üstü yatırıp ayaklarını karnının altında çıtlatıyor. Aslan bağıyor, çağırıyor, patlıyor. Enişte aslanın üzerinden korkusundan inemiyor. Kayınları sabaha yakın uyanıp, bakıyorlar enişterileri yok. Bacılarına vurup, yola çıkıyorlar. Şura derken bura derken enişterilerinin olduğu yere geliyorlar. Bakıyorlar ki enişterileri aslanın üzerinde oturuyor. Bu aslanın üzerinden indiriyorlar, bu aslanın öldüğünü o zaman anlıyor.” (Elz., s.462)

“...Bulaşığa o kadar gara sinek gonmuş ki, bir yumruk vuruyor bir sürü gara sinek ölüyor.” (Tşl.s. 316)

“Peri Padişahının Oğlu”, “Helvacı Güzeli” (Çk., s.621, 760); “Eyvah”; “Ne idim Ne Oldum. Ne Olacağım”; “Köse” (Ant., s.207.256. 279); “Bızdık” (Elz., s.380); “Civcivoğlu”, “Ayıcıların Yanındaki Ana” (Ylv., s.245, 295); “Keloğlan” (Erz., s.413); “Mıstık” (Mr., s.284) masallarında başka hayvanların yerine öldürülen hayvanları görüyoruz:

“... ‘Can alıcısı, benim ola dana gibi böğürürsün.’ demiş. Bir iki daha vurduktan sonra alıp dana dönmüş.” (Ylv., s.245)

“Dingil Ali” masalında devler Dingil Ali’yi öldürmek için sepete koyarlar. Dingil Ali buzağıyı kendi yerine koyar, devler buzağıyı öldürür..

“...Ondan sonra sepeti açıp bakmışlar ki buzağı. Hemen bunu alıp yemişler.” (Çk., s.656)

“...Canavar birden bire çıkınca Köse korkusundan canavarın üstüne atlamış, pistonuyla canavarın kafasına vura, vura gidiyor ’canavarın başı dönüyor, sıcaktan çatlayıp ölüyor.” (Ant., s.270)

Bazı masalarda hayvanların tesadüfen ve başka hayvanların yerine öldürüldüklerini görüyoruz.

6. Başka Hayvanlar Tarafından Öldürülen Hayvanlar

Bazı masallarımızda yine hayvan kahramanlar tarafından yenen ya da farklı şekillerde öldürülen hayvanları görmekteyiz.

“Ali Cengiz Oyunu”, “Avcı Mehmet’in Oğlu”, “Üç Oğlanın Dev Yeğeni”, “Köpekle Evlenen Kız” (*Ylv.*, s.255, 277, 234, 235, 239); “Tilkinin Hacca Gitmesi”, “Tezer Ağa” (*Tşl.*, s.232, 318); “Konuşan Tilki”, “Beyoğlu” (*Ant.*, s.155, 144); “Ayı ile Tilki” (*Çk.*, s.489); “Yarım Havuz” (*Afy.*, s.376) masallarında hayvanlar tarafından öldürülen hayvanları görmekteyiz.

“Ali Cengiz Oyunu”nda padişah kızıyla evlenmek isteyen oğlan bir Arap’la tanışır. Arap ona Ali Cengiz Oyunu’nu yapar. Oğlan darı kılığına, Arap keklik kılığına girip darıları toplamaya başlayınca, oğlan bir sansar olur, kekligi öldürür. (*Ylv.*, s.255)

“...Yarım horoz az sonra kendini katır damında bulur, hemen karnındaki üç kurdu çıkarır. Kurt katırları yer.” (*Afy.*, s.376)

“...Hindi giderken mederken şafağa karşın horoz guk demiş.

‘Ha senin gadlin vacip.’

Zaten tilki de açığı ya! Horozun gadlini vacip ediyor.

Hop deyince o anda devler gene korkmuşlar, hemen kılıcı çıktı gelir demişler. Hemen tilkinin bacaklarından tutup parçaları vermişler kaçmışlar.” (*Tşl.*, s.318)

“Beyoğlu” adlı masalda başına gelecek felaketlerin yaşlılıkta gerçekleşmesini istemeyen adamın koyunlarını kurt yer. (*Ant.*, s.244)

Hayvanların başka hayvanlar tarafından öldürülmelerine yukarıda saydığımız masalarda rastlamaktayız.

7. İntihar Edenler

İnsanlarda olduğu gibi hayvanlarda da intihar söz konusu edilmiştir. “Padişahın Üç Kızı” (*Erz.*, s.272) ve “İki Yılanla Evlenen Kız” (*Çk.*, s.622) adlı masalarda intihar ederek ölen hayvanları görüyoruz:

“Padişahın Üç Kızı” masasında Gül’ün Sinan’ı aldattığı sırrı ortaya çıkınca ejderha kendisini öldürür.

“... ‘O benim bacımdı.’

Ejderha orda gendi, gendini paramparça etti.” (*Erz.*, s.272)

“...Benim garım öldü, imkan yok, ben de yaşayamam diyor, oda tutuyor bir tarla yakmışlarmış, her taraf ataşmış, ataşın içine kendini atıyor.

Öteki yılan: ‘Ben de ölürüm’ diyor o da gendini ateşe atıyor.” (Çk., s.622)

İnsanlarda rastladığımız intihar ederek ölmeye az olmakla birlikte yukarıdaki masalarda rastladık.

8. Yemek İçin Kesilen Hayvanlar

Kimi masalarda, köylüye emanet edilen hayvanlarla yemek ihtiyacını gidermek için kesilen hayvanlara rastlıyoruz.

“Topal Serçe” (Ylv., s.172); “Ayağına Diken Batan Karga” (Van., s.232); “Ayağına Diken Batan Horoz” (Afy., s.373); “Tilki”, “Serçecik” (Ant., s.133, 135) adlı masalarda köylüye emanet edilen hayvanlar köylü tarafından misafirlere ikram için kesilir:

“...‘Hani benim horozum?’

‘ Sen gelmedin kestik, yedik.’

Emine Hanım,

‘ Hani kırk tekem?’

‘Sen gelmedin, boğazladık yedik.’” (Ant., s.133)

Serçenin koyununu düğün sahibi keser.

“...‘Durun benim koyunu keselim.’ demiş . koyunu kesmişler.” (Ylv., s.172)

“Ayı ile Tilki”, “Tavasyon”, “Avcı Ahmet”, “Horasan Padişahı”, “Gümüş Boynuzlu” (Tşl., s.227, 230, 241, 265, 268, 395); “Kötü Komşu” (Ant., s.405); “Kırk Avşar”, “Şibidik Ayşe” (Çk., s.822,837); “Civcivoğlu” (Ylv., s.244); “Keloğlan” (Erz., s.413); “Hırsız” (Elz., s.446) masalarında genellikle ikram için kesilen hayvanlar vardır.

“Tavasyon” adlı masalda ,çakal kaplandan yiyecek isteyince mandayı keserler:

“..Gider çiftliğe mandanın birinin ciğerini söker getirir.” (Tşl., s.230)

“Süleyman Bey” adlı masalda kadının biri, evlenince doğacak çocuğunun oyun oynarken kuyuya düşüp ölmemesi için, hocanın tavsiyesiyle öküzü kesip yedirir. (Tşl., s.417)

“Kötü Komşu” masasında olay şu şekildedir: Yeni evlenen genç bir karı koca evlenince kurbanlık koyun almışlar. Bunu kışa ‘topak’ edip yemek için kesmişler. (Ant., s.405)

“Zümrüdü Anka” masasında padişah, köyündeki devi öldüren oğlana ödül olarak kırk davar keser. (Ylv., s.190)

“Avcının Oğlu” masalında padişahın kızını alabilmek için padişahın arkadaşı olan çoban, kırk koyunu bıçak vurmada kesip yüzerek kurban eder. (Ylv., s.203)

Yemek ihtiyacının giderilmesi için hayvanların kesildiklerini yukarıda adı geçen masallarda görmekteyiz.

9. Diğerleri

Kimi masallarımızda hilekar insanlar, çevresindeki iyi niyetli insanları kandırmak için hastalık numarası yaparlar ve tedavilerinde kullanmak üzere çeşitli hayvanların kesilmesini isterler. “Ahmet ile Mehmet” (Çk., s.683), “Melihşah”, “Celali Ahmet” (Erz., s.274, 377); “Aslan Mehmet” (Tşl., s.48); “Fatma ile Yusuf”, “Kara Erik Sarı Erik” (Ylv., s.250, 256) masallarında benzer olaylar vardır.

“Ahmet ile Mehmet” adlı masalda altın yumurtlayan tavuğu, padişahla birlikte olmak isteyen kadın kestirir. (Çk., s.683)

“Kara Erik Sarı Erik” adlı masalda hacca giden oduncunun karısı, yumurtalarını satarak geçindikleri kuşu keser. (Ylv., s.256)

“Fatma ile Yusuf” adlı masalda hastalanan kadın kocasına inek kestirir. (Ylv., s.250)

“Zümrüdü Anka”, “Helvacı Güzeli” (Çk., s.256, 761); “Çopanoğlu Senem” (Ant., s.352) masallarında erkek kılığına girmek isteyen kızlar, çobana koyun kestirirler.

“...Şu elbiseleri sen al da, gendi elbiselerini de bana ver.’ Çoban elbiselerini veriyor. ‘Oğlan şurdan da bir koyun kes de garnını bana ver.’ diyor”. (Çk., s.256)

“Zülfü Mavi” (Elz., s.365); “Ahmet Turan Mehmet Turan” (Erz., s.322) adlı masallarında zehirli yemek yedirilen hayvanlar ölür.

“...Akşama oğlan gelir, yemeği yiyecah yerde hama oğlan vurur lambayı söndürür. Devin oğlu Mehmet Turan pisige atır, pisik, iki oyan bir bu yannı ölür.” (Erz., s.322)

“Yel Atı”nda ise Şah Muhammed’i zehirlemek isteyen üvey anne tavuk, kaz ve hindiyi kesip oğlana yedirmeye çalışır. (Ant., s.363)

“Üç Turunçlar”, “Üç Narlar” (Erz., s.293, 300) masallarında Nar Kızın yerine geçen Çingen Kızı şehzade ile evlenir. Kız aş ermeye başlar. Nar güzeli de önce gül sonra at haline dönüşür. Çingen Kızı bundan kurtulmak için atı kestirir:

“...Bu şehzade atının belasından başını alır gidir. Dir ki ben gidim gasaplar gelsin kessinler, benim gözüm görmesin. Gasaplar gelir bu kurigi garsı bahcanın içinde kesir seyir bud edir.” (Erz., s.300)

“Gülen Gül Ağlayan İnci” masalında güzel kızın yerine padişah oğluyla evlenen Arap Kızı, güzel kızın gözlerini çıkarttıktan sonra kızı güvercin haline getirir:

“Beyoğlu çifte gittiği zaman kuşu ölüyordu kuşu kestim” diye kuşu kesivermiş.
(*Ylv.*, s.285)

“Balık Neden Güldü” adlı masalda susayan padişah, sinirine hakim olamayıp, suyu deviren şahinini öldürür.

“...Padişah yine suyu içende, şahin ganadınan vurmuş, suyu dökmüş. Artık padişah dayanamamış, sinirini yenememiş, şahini tuttuğu gibi boynunu çekmiş, başını koparmış.”
(*Van.*, s.500)

“Ödü ile Bödü” adlı masalda insanların bitlenmesine sebep olan kazlar öldürülür.

“...Bin kazan su doldurup altını yakmışlar. Kazları yıkamaya karar vermişler. Suyu iyice kaynatıp kazanın içine kazları sokup çıkarmışlar. Tabi ki bütün kazlar ölmüş. (*Ylv.*, s.317)

“Üvey Anne” (*Mr.*, s.254) ve “Ayı ile Karısı” (*Çk.*, s.499) masallarında insanların öldürdüğü ayı yavrularını görüyoruz.

“...Ayı ortalıkta yoktur. Hemen bir ateş yakarlar. Ayının yavruları olan Emran ve Gümran’ı ateşte yakarlar”. (*Çk.*, s.499)

“Gül ile Sinaver” masalında Sinover, gurbette ejderhayı öldürür.” Okunu yayını kurup buna bir ok atar. Atmasıyla berraber Cenab-ı Allah’ın lütfu hidayeti ejderhayı öldürür. (*Gm.*, s.565)

“Aslan Mehmet” masalında anasının tuzağına düşen Aslan Mehmet, anasına elma getirmek için bir bahçeye gider, oradaki aslanı öldürür. (*Tşl.*, s.248)

“Aslan ile Kedi” adlı masalında olay şu şekildedir,

“...Bir kedi ile bir aslan arkadaş olmuşlar. Aslan kediye niye küçük kaldın demiş. Kedi de ben insanoğlunun eline düştüm de küçük kaldım demiş. Aslan insanları merak etmiş. Yola düşmüşler. Bir yaşlı adamla karşılaşmışlar. Aslan yenişelim demiş. Adamda sen kaçarsın deyip aslanı bağlayıp baltayla kesip öldürmüş.” (*Ylv.*, s.169)

“Avcının Oğlu” adlı masalda avcının oğlu tavşan, fil ve geyik keçisi avlar.

“...Rakıyı filler içince sarhoş olmuşlar. Yere düşmüşler. Oğlanda fillerin derilerini yüzmüş.” (*Ylv.*, s.201)

“Avcı Ali” masalında hayvanların dilinden anlayan Avcı Ali koyun keser.

“Avcı Ali bir goyun keser, döşünü yemeden köpeğin önüne atarlar.” (*Çk.*, s.317)

“Keloğlan” adlı masalda padişahın oğlunun evleneceği kızı ele geçirmek için oyunlar düzenleyen, Keloğlan bir davar keser.” (*Çk.*, s.725)

“Bilgili Adam” masalında kaybolan yüzüğün bulunması için kaz kesilir.

“...Topal gazı kesmişler, essahtan yüzük gazın gursağından çıkmış.” (Çk., s.798)

“İnci Ağacı” adlı masalda ağzında inci olan fare öldürülür. “Bir fare ağzında altın.

Altını almış fareyi öldürüyor. (Ant., s.272)

“Hırsız” adlı masalda padişahın hazineyi soyanı bulmak için deveyi hırsız keser.

“Oğlan damdan bakar, deve evinin hizasına gelince deveyi içeri alır, keser.” (Elz., s.446)

“Ceylan Hanım” masalında öldürülmüş olan ceylan yavrusunu görüyoruz.

“Biz bir çift ceylandık, ceylan yavrusuyduk. Baharın güzel günlerinde gezdik tozduk artık çiftleşecektik, evlenecektir. İşte zalim avcının biri geldi, eşimi vurdu, öldürdü.”(Ant., s.223)

Yukarıda örneklerini “Diğerleri” başlığı ile verdiğimiz masalarda, farklı ölüm hadiselerine rastlamaktayız.

III. OLAĞANÜSTÜ VARLIKLARDA ÖLÜM

Olayları masal ülkesinde cereyan eden masalların kahramanlarının bazıları hayvanlar ve tabiat üstü varlıklardır. Periler, cinler, devler, ejderhalar, olağanüstü varlıkları teşkil ederler. İnsanlarda ve hayvanlarda olduğu gibi olağanüstü varlıklarda da “ölüm” olayının meydana geldiğini rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Devlerin, perilerin ve canavarların ölmeleri için, yine olağanüstü olayların olması gerekmektedir. Olağanüstü varlıklardan daha çok dev kahramanlara rastladığımız masalarda cezalandırılarak ve sır ile ölümün mevcut olduğunu görüyoruz..

A. Devlerde Ölüm

1) Cezalandırmak İçin Öldürülen Devler

Olağanüstü kahramanlardan devler, daha çok, insanlara zarar verdikleri için, ölümle cezalandırılır.

“Aslan Mehmet”, “Yedi Kardeş Yedi Dev”, “Balık Bilmezse Hâlık Bilir”, “Padişahın Kırk Oğlu”, “Şah İsmail”, “Ağlayan Nar Gülen Ayva” (Tşl., s.248, 249, 361, 363, 372, 406, 450, 452); “Sen Misabir Ben Misabir”, “Mirza Mehmet ile Dünya Güzeli”, “Mirza Mehmet ile Sinka” (Van., s.238, 450-451, 491); “Bey Böyrek”, “Ahmet Turan”, “Mehmet Turan” (Erz., s.193, 322, 323); “On Üç”, “Şemşirak Toskul” (Gm., s.464,508);

“Değirmenci ile Tilki”, “Dingil Ali” (Çk., s.506,658) ve “Kırk Kafalı Dev” (Ant., s.303,304) adlı masalarda insanlar kendilerine musallat olan devleri öldürürler.

“Yatırkana bunların başına bir dev tebelleş oluyor. Küçük oğlan uyumadığı için hemen devin gafasını kesip, heybeye bırakıyor.” (Tşl., s.361)

“...Gız aradan gizlice gahar, dev dev eğilmiş habarı yoh, tam dev gazana yahlışan zaman devi nasıl iterse, dev gazanın içine düşer. Gazanın içinde yanar gavrulur.” (Van., s.28)

“Kül Eşek”, “Kara Üzüm” (Elz., s.339, 469); “Fatma ile Yedi Kardeş” (Van., s.518) masalarında ateş yakmak için devlerin mağarasına giden kızın parmağını emip öldüren devleri, kızın ağabeyleri öldürür.

“Bunlar silahlarıyla bekliyorlar, dev kızın parmağını emmeye gelince, onu öldürüyorlar.” (Elz., s.339)

“Canpolat”, “Giden Gelmez Yol”, (Van., s.289, 370), “Yüzük Kaçıran Kuş”, “Bey Böyrek”, “Padişahın Üç Kızı”, “Tembel Ahmet”, (Erz., s.180, 200, 265, 330); “Altın Bülbül” (Ylv., s.267) masalarda karşımıza insanları rehin alan devlerin öldürülmesi çıkıyor.

“...Bizi gurtarmanın çaresi eğer o gılcı görürsen o gılıçla gendini vurdunsa vurdun, vuramadınsa imkanı yok öldüremezsen , gılcıynan vurdun bir defada keser. Derse ki iki defa vur. İnsanoğlu bir defa vur. Vurursan da dirilir. Bak sakın vurma, deki dedi gılcını duvardan aldı çekdi “Ya Allah Ya Bismillah” dedi, atdı bir gılınç. Başı ikiye bölündü. Gövde bir tarafa, başı bir tarafa ... Bu geberdi orda öldi” (Erz., s.265)

“Giden Gelmez Yol” adlı masalda padişahın oğlu Mahmut bir kızı devin elinden kurtarmak için, devi öldürür.

“...Gız diyi,

‘Bunun bir gılcı var, onlan öldürelim.’

Devin gılcı da ele ağırmış ki ...İkisi zor bela galdınrlar. Getirirler devin boynunun üstüne goyarlar. İkisi birden bastiri, devin boynunu kesiler. Dev bağıri, kelle bir terefa, gidi, gövde bi terefa gidi. Devi orada öldiriler.” (Van., s.370)

“Keloğlan” (Afy., s.468); “Yarımcı” (Elz., s.284) adlı masalarda insanlar, ailelerinden bazı üyeleri yiyen devleri öldürürler:

“...Aralık bir yerde bir kılıç görür. Hemen kılıcı alıp merdiven başına dikilir. Gelen devin başını uçurur.” (Afy., s.468)

“Kız Padişah”da iftiraya uğrayan kız, devlerin elinden insanları kurtarır. Devleri bulur ve cezalandırır:

“...Kırk devi çağırıyor:

‘Siz niye küfrettiniz?’

‘Bizim karılarımızı kaçırdı:’

‘ Bu bir kadındır, siz kırk tane devsiniz, nasıl karılarınızı kaçırdı.’

‘Bizi kandırdı götürdü.’

‘ Bunların kırkını da ipe çekiyorlar.” (Elz., s.319)

“Ağlayan Narla Gülen Ayva”, “Hayat Otu” (Gm., s.392.540); “Zümrüdü Anka Kuşu”, “Dev Garısı”, “İnsan Kılığındaki Dev”, “Tembel Ahmet”, (Çk., s.553, 645, 511, 660); “Zümrüdü Anka” (Ylv., s.198); “Hanımından Korkan Osman Ağa”, “Zümrüdü Anka” (Tşl., s.253, 306); “Dipsiz Kuyu” (Afy., s.399); “Elma Ağacı” (Mr., s.253) isimli masallarda ise, insan yiyen devlerin, cezalandırıldığını görüyoruz.

“...Dev padişahın yanına yanaşmaz. Kız arkasından deve kılıcı nasıl indirirse ikiye böler.” (Gm., s.392)

“...Oğlan bunları duyunca hayrete düşer. Ertesi gün padişahın kızı ile birlikte giderek bir yere saklanır. Dev önce yemekler yer. Sıra kıza gelince, oğlan bir kılıç darbesi ile, devi öldürür.” (Afy., s.399)

“...Osman Ağa, gorhusundan çam ağacının depesine çıkmışmış, meğerse devde ordan geliyormuş malum ya dev gelirken osman ağa devin gorkusundan ağaçtan düşünce bayılmış. Dev demiş ki:

İnsanoğlu gündeli bize tek gelirdi. Şimdi çift geldi. Devin omzuna atmış yürümüş. Yürüyünce devi silahlılar bir yaylım ateşine tutmuş. Dev çartadak göçmüş.” (Tşl., s.253)

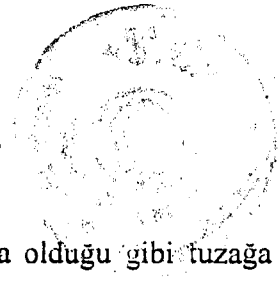
İnsanlarda olduğu gibi devlerde de namussuzluk yapan devler masallarda da ölümle cezalandırılırlar. “Ayı Kulağı”, “Mücevher Top” (Elz., s.332, 516); “Kırk Atlı”, “Sadık Kadının İhaneti” (Gm., s.605); “Padişahın Üç Kızı” (Erz., s.271) masallarda söz konusu olayla karşılaşılıyor.

“...Bu devi gördün mü? Benim nişanlımı öldürüp buraya gömdü. Ben de nişanlımın kanını almaya ahd ettim. Bu devi öldürdüm.” (Gm., s.605, 605)

“...Orada devle karısı yatıyorlarmış. Bu fırsatını buluyor, ikisinin de boynunu vuruyor.” (Elz., s.332)

İnsanlarda ve hayvanlarda olduğu gibi devlerde de cezalandırılarak öldürme olayına, yukarıda örneklerini verdiğimiz masallarda rastlıyoruz.

2) Ahmaklıklarından ve Tuzağa Düşürülerek Ölen Devler

Bazı masallarımızda devlerinde diğer masal kahramanlarında olduğu gibi tuzağa düşürüldüklerini ve ahmaklıklarından dolayı öldüklerini görüyoruz. “Keloğlan ile Dev”, “Mustan” (*Afj.*, s.505, 510); “Mıddık Kız”, “Çeko”, “Devleri Öldüren Keloğlan” (*Ant.*, s.266, 268, 415); “Sır Saklayan Padişah”, “İnsan Yiyen Kız”, “Keloğlan ile Dev” (*Gm.*, s.461, 466); “Koton”. “Keloğlan ile Dev” (*Elz.*, s.361, 373); “Yedi Kardeş Yedi Dev” (*Tşl.*, s.362); “Mirza Mehmet ile Dünya Güzeli”, “Mirza Mehmet ile Simko” (*Van.*, s.453, 493) masallarında ahmaklıklarından ölen devleri görmekteyiz.

“Devleri Öldüren Keloğlan” isimli masalda Keloğlanı devler öldürmek isterler. Keloğlan yerine başkası öldürülür. Keloğlanın ölmediğini gören devler, şaşkınlık içinde Keloğlan’ın onlara öbür dünyadan haber getirdiğine inanırlar.

“Beş on dakika sonra, tulumların havası boşaltılmıştır. Devler birer, birer suyun dibine batarak öbür dünyayı boyluyorlar” (*Ant.*, s.415)

“Mustan burdan nasıl geçeceğim yavrum?

‘Biz belimize değirmen taşı bağlayarak, geçtik. Sende öyle geçebilin.’

Dev anası beline iki tane kaçan değirmen taşı bağlayıp göle girince, taşların ağırlığı ile gölen dibine batar. Orada boğulur, ölür.” (*Afj.*, s. 510)

Keloğlan devin karısını kandırıp, öldürür.

“Ayaklarım bağlı nasıl kaçarım, hemen akşama beni, pişirmezsene, kocan sana yine kızar.”

Kadının bu işe, akıl yatar. Keloğlan’ın ayaklarını çözer. Keloğlan üç beş odun kırdıktan sonra, “yenge şu odunları alıver” der. Kadın odunları almak için, eğilince baltayı kadının beynine indirir. Kadın ölür. (*Afj.*, s. 504)

“Dev dahı hele sen bir gelsen şu tabıta uzansan, belki katana kısa gelir. Bir ölçüsünü alsam iyi olur.”

Dev gelip tabutun içine uzanıyor. Koton hemen kapağı kapatıp çiviliyor, sicimle bağlıyor. Arkasına alıp gidiyor. Yedi kardeş bakıyorlar dev de arkalamış getiriyo. O ağa dev öldürüyor. (*Elz.*, s. 361)

İnsanlarda ve hayvanlarda karşılaştığımız ahmaklıktan ve tuzağa düşürülerek ölme olayına devlerde de rastladık.

3. Olağanüstü Şekilde Öldürülen Devler

Bazı masallarımızda olağanüstü özelliklere sahip olan devlerin, yine olağanüstü şekillerde öldüklerini görmekteyiz.

“Zümrüdü Anka Kuşu”, “Aslan Ali”, “Yedi Kardeş Yedi Dev”, “Hırızmalı Güzel”, “Gümüş Boynuzlu” (*Tşl.*, s.305, 328, 362, 391, 398); “Bey Böyrek”, “Padişahın Üç Kızı”, “Padişah Kızı”, “Ahmet Şah” (*Erz.*, s.201, 265, 270, 318); “Allahın Belası”, “Kara Dirhem Hokkası” (*Elz.*, s.383, 415); “Gülü Koparan Dev” (*Afy.*, s.403); “Çaban Ahmet” (*Gm.*, s.534) masallarında devlerin ölmeleri olağanüstü bir şekilde gerçekleşir.

“Benim canım, Hint dağında bir tane dananın garnındadır. Dananın garnında üçtane serçe eğer onnar çıhar, ölürseler ben ölürem.” (*Erz.*, s.270)

“...Dev o gölü tarif ediyor. Padişah oğluna kız haber veriyor. Hemen oğlan sevinerek o süpürgeyi alıp gölün kenarına varıyor. Süpürürke, süpürürke gurbağa ordan çıkıyor. Oğlan gurbağayı öldürürken berbar devin haberi oluyor, amma dev gölün kenarına gelene kadar. Hemen gutuyu açıp o yavruları öldürüp oraya atuveriyor. Dev orada ölüp gidiyor.” (*Tşl.*, s.362)

“...Benim sırrım şu karşıda gördüğün urgun dolanmış dut ağacının karnında bir tavşan var, o tavşanın karnındaki kutudaki üçtane boz böcektedir.” (*Elz.*, s.388)

“...Babasığilin tarafta bir dev vardır. Eğer onu öldürürse. Onun garnında guti vardır. Bu gutuyu getirirlerse, benim canın ordadır. Yoh yoğ ise kimse benim canıma bir şey edemez.

....Artık gahır, babasıgile ordan gutiyi alır gelir. O gelende açır gutiyi bahır ki üç tane serçe var. Biri edir ki gaça, nası dutursa boğazında serçeyi geberdir.

....Üçünü serçe gaçır. O yani bu yani, seçe odanın içinde gaçanda perdenin arasında Bey Böğrek nasıl sıhdırırca can çılı, geberende orda düşür. Orda geberir.” (*Erz.*, s.201)

“...Benim anam devdir, seni parçalar. Ben seni saklıyayım, annem gelince hamur yoğurmaya oturur. Bir memesini bir omuzuna bir memesini bir omuzuna atar. Annem çok çirkindir. Ondan korkma, hamur yoğururken arkasından gel. İğneyi memesine sok. O ölür. O zaman biz de evleniriz. Batıramazsan bizi mahveder.’

Dev karısı geliyor. Hamuru yoğurmaya oturuyor. Oğlan kavuşup buna iğneyi batırıyor. Dev karısı,

“Yiğit erkeksen bir daha sapla.’

‘Yiğidin şartı birdir.’

İğneyi çekmeyince dev orada ölüyor.” (*Elz.*, s.415)

Olağanüstü niteliklere sahip olan devlerin olağanüstü şekilde öldürüldüklerini yukarıdaki masallardan görmekteyiz.

4. Başkalarının Yerine Öldürülen Devler

Fazla olmamakla birlikte devlerinde başkalarının yerine öldürüldüklerini görmekteyiz.

“Keloğlan ile Dev” (*Afy.*, s.504); “Dingil Ali” (*Çk.* s.657); “Çocuklar ve Dev Anası” (*Ylv.*, s.242) masallarında yanlışlıkla öldürülen dev kahramanları görüyoruz.

“Keloğlan ile Dev” adlı masalda dev yanlışlıkla kızını yer. Dev dişlerini bileyerek çocukların yattığı odaya gelir.

“...‘Kim uyur kim uyanık?’ odadan hiç ses gelmeyince ortada yatan kızını yer.” (*Afy.*, s.504)

“...Kızların üçünü de oğlanları kesiyorum diye kesmiş.” (*Ylv.*, s.242)

Başkalarının yerine öldürülen devlere sadece üç masalda rastlayabildik.

5. Diğerleri

Yukarıda verdiğimiz ölüm şekilleri dışında gerçekleşen devlerin ölümlerine şu masalda rastlamaktayız.

“Koton” adlı masalda kardeşlerinin oyununa gelen Koton devin karısını öldürür.

“Neyse ağlıya, sızlaya yola çıkıyor. Gidiyor devin çırpı koyduğu yere girip saklanıyor. Bakıyor devin karısı geldi. Biraz çırpı mırpı, odun modun götürecektir, ocak yakacak ki yemek pişirilmeden orada kadının hırtığını sıkıyor.” (*Elz.*, s.366)

B. Canavarlarda Ölüm

Devlere oranla daha az rastladığımız canavarlar, insanlar tarafından cezalandırmak için öldürülürler. “Keloğlan ile Peri Kızı” (*Ylv.*, s.258); “Canpolat” (*Van.*, s.287) adlı masalarda bu şekilde öldürülen canavarlara rastlıyoruz.

“...Çocuk artık her şeyi göze alır. Geçiyor bunun önüne, başlıyor bununla döğüşmeye. Bunlar saatlerce döğüşüyorlar. Velhasılı kelim Mirza Mehmet ejderhayı yener. Bunun kulağını kesmiş.” (*Van.* s.287)

C. Perilerde Ölüm

Olağanüstü varlıklardan perilere masalarda oldukça fazla rastlamamıza rağmen, bunların ölümüne az rastlamaktayız.

“Perilerin Esir Aldığı Oğlan” (*Van.*, s.284); “Benli Dilber” (*Tşl.*, s.293) adlı masalarda periler öldürülür.

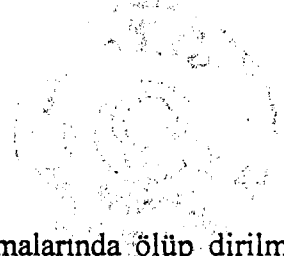
Perilerin elinden kurtulan padişah hanımı hurileri kendi havuzlarında yüzmek için kandırır. Padişah oğlu da kırk kediyi aç bırakır ve havuzun kenarına bağlattırır. Huri kızları yüzerken kedileri salar ve kediler ölür. (*Van.*, s.384)

“...Periler meydana indiği zaman, onların üzerine sidiği serpi, serpiveriyor, periler orada ölüyor.” (*Tşl.*, s.293)

İnsanlara, hayvanlara ve devlere oranla perilerin masalarda ölmediklerini görmekteyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

MASALLARDA ÖLÜP DİRİLME

Ölüm olgunun yer aldığı hemen, hemen bütün halk anlatmalarında ölüp dirilme motifinde yer verilmiştir. Destanlarda alpler ve yiğitler , efsaneler de evliya ve şehitlerin, halk hikâyelerinde hikâyenin asıl kahramanlarının dirildiklerini "Halk Anlatmalarında Ölüm ve Yas" başlığı altında örnekleriyle vermiştik. Masallarımızda "dirilme" motifine daha çok insanlarda rastlandığını , hayvanlarda ve olağanüstü varlıklarda yok denecek kadar az yer verildiği belirtmek isteriz.

Buna rağmen az da olsa masallarımız arasında tesbit ettiğimiz bu motif iki ana ve bunların alt başlıklarına ayırarak inceledik.

I. İNSANLARDA ÖLÜP DİRİLME

Ölüp dirilme sadece iyi nitelik taşıyan masal kahramanlarında görülmektedir. Çeşitli şekillerde ölen insanların yine çeşitli şekillerde dirildiklerini görmekteyiz. Bunlar arasında can suyunun dökülmesi, elmanın yenmesi, dua edilmesi, sihirli boncuk gibi bir takım takıların ölmüş olan kişiye takılması ya da ondan uzaklaştırılması, vücudun yapıştırılması ve kırk gün süreyle bir kişinin beklemesi sonucu dirilme hadisesini sayabiliriz.

1. Taş Kesilen İnsanların Dirilmesi

Genellikle Dünya Güzeline ele geçirmek için giden insanlar taş kesilirler. Masalın asıl kahramanı Dünya Güzeline ele geçince daha önce taş kesilenler dirilir.

"Kurbağa ile Padişah Oğlu", "Hınzva Güzeli" (Çk., s.730); "Padişah Oğluyla Hizmetkari", "Aslan Ali" , "Padişahın Üç Kızı" , "Vezirin Üç Kızı ve Padişah Oğlu (Tşl., s.205, 231, 260, 441); "Kırk Belikli Mahnur Hanım", "Çan Kuşu Çor Kuşu" (Ant., s.298, 325); "Gülenber Hanım" (Erz., s.223)

"...Binnerce adam daş kesilmiş sen hiç garhmadın mı geldin? Teh başan beni götüreceksin hadu bakalım bütün seherler bozulsun da millet galhsın...hepsi cana gelirler" (Erz., s.223)

"...Bunlar, şimdi söyle biraz yaklaşsın, bunnar hep daşa kesmiş." İrbığınan suyu damlatmışlar Ali geri dirilmiş "(Çk., s.30)

"...Şimdi Aslan Ali'nin heykelinin dibinde çocuğun parmağını uzatmış ve cilet ile az bir yerini yaralamışlar. Ordan gan damlamaya başlamış o çocuğun ganını Aslan Ali'nin heykeline sürmüşler Aslan Ali içinde dipdiri duruyor" (Tşl., s.231)

2. Vücudunun Parçaları Yapıştırılan İnsanların Dirilmesi

Genellikle hayvanların söylediklerinin gerçekleşmesiyle insanlar dirilirler.

"Padişah'ın Üç Kızı" , "İyilik Et Denize At" (Erz., s.268, 269. 310); "Dünya Güzeli" (Tşl., s.422); "Padişahın Konuşmayan Kızı" (Gm., s.623); "Ateşkaroğlan" (Elz., s.305) masallarında insanlar ya paramparça olan vücutları yapıştırıldığında yada ölen iki kişinin kafası ve gövdesi değiştirilip yapıştırıldığında dirilirler.

"...Garı hama Ali'nin başını Veli'nin gövdesine , Veli'nin başını Ali'nin gövdesine goydu. Allah tarafından da ikisi de uyandılar ey oliler." (Erz., s.310)

"...Oğlanı bele lohma lohma doğradı serpdü düzün ortasına hadi babam etti gahdı getti bu gurt celdi peşi sıra , torbaynan topladı gemiğini hepsini parça parça topladı aldı. Cesdi babasının yanına. Bu gurt celdi, enişdesi dohdor celdi yapıdılar yahışdırdılar eylettiler yaralarına mehlem vurdular." (Erz., s.268)

"...Kuşlar bu oğlanı diziyorlar oraya bir ufak guş geliyor bir ölü konuyor diyor ki:

'Viti do viti do, anam diyor ki, filanı o dağdaki ağaçtan ye tane çubuk kessinler. filanı o dağdaki yeşil ottan getirip burnuna tütütsünler, o çubuklarla her yanlarına birer tane vursunlar. Hapşırır on beş yaşında bir delikanlı olur.' Kalkır." (Elz., s.305)

3. Takı Aletlerinin Uzaklaştırılması ya da Takılması Sonucu İnsanların Dirilmesi

Bazı masalarda, yüzük, boncuk, hançer, sakız gibi nesnelere, ölmüş olan kişiden uzaklaştırıldıkça, ölünün dirildiğini görüyoruz.

"Nardanesi", "Muradına Ermeyen Dilber" (Erz., s.255, 261, 280); "Yedi Kardeşin Bacısı", "Nar Adlı Kız", "Gülsenem" (Çk., s.673,679,754); "Kırk Belikli Mahnur Hanım" (Ank., s.301); "Habibe" (Afy., s.518); "Nardanesi" (Tşl., s.298) isimli masalarda,

"...Bir dene atının izi var, ne ayağının tazı var gelir derviş baba, bunun saçını, başını sığır, oğulu sagızı ağzından çıkardır. Allah'ın izniylen buni esirgesin iyi edir, Nurdanesi dirilir."(Erz. 261)

"...Gız ağzını açınca, avrat bunun ağzına bir tane sihirli boncuk, atıyor. Gız orada ölüyor. ...Ağlıyışın avrat çocuğu alıp oraya varıyor, bir kenara dineliyor. Bu çocuk varıyor. elini sokup, ölünün ağzından boncuğu çıkardıyor. Çıkardışın gız tınsırı veriyor."(Çk. s.679)

Ağzından zehri akıtılan kız dirilir. (Afy., s.518)

Mahnur Hanım'ın kocası hançeri beline takılınca dirilir.(Ant., s.301)

Fazla olmamakla birlikte bazı masallarımızda takı aletlerinin insanların dirilmelerini sağladığını görmekteyiz.

4. Üzerine Toprak Serpilen veya Cansuyu Dökülen İnsanların Dirilmesi

Ölü toprağı ve can suyu, üzerine dökülen insanların dirildiğini şu masallarımızda görmekteyiz:

"İnsan Kılığındaki Dev" (Çk, s.652); "Üç Oğlanın Dev Yeğeni", "Avcı Mehmet'in Oğlu" (Ylv., s.236,272); "Cuma Keçisi" (Van., s.392)

"İnsan Kılığındaki Dev" masalında üzerine ölü toprağı serpilen adam dirilir. (Çk. s.652)

"Bütün azalarını yerli yerine koyup can suyu döktürmüşler, oğlan uyanıp kalkmış" (Ylv., s.236)

"Ele bahi bir yerde bir aharsu ahi, orda su içi, Allah'ın emri ineniki goli yerine gelii, Çocukta dirilir. O da oli on beş yaşına bir çocuk. (Van., s.392)

İnsanların dirilmelerinde ölü toprağı ve cansuyunun etkili olduğunu yukardaki masalarda gördük.

5. Elma Yedirilen İnsanların Dirilmesi

İki masalımızda da dirilticilik vasfını elmanın üstlendiğini görmekteyiz: "Yedi Kardeşin Bacısı" (Afy., s.515); "Aynı Kızı Seven Üç Kardeş" (Çk., s.739)

"...Varılıyor ki, emmilerinin gızının soluğu çıhdı. Çıkmak üzere. Hemen almayı gızın ağzına depiyorlar, gıza yediriyorlar. Gız, gengeri diriliyor." (Çl., s.789)

"...Bakar ki çok güzel bir kız. Bey oğlunun da bir can elması varmış. Elmayı kızın dudacağına sürdüğünde kız canlanır." (Afy., s.515)

İnsanların dirilmesinde elmanın da etkili olduğunu yukarıdaki örneklerde görmekteyiz.

6. Dua Sonucu İnsanların Dirilmesi

Dua sonucu dirilmeyi halk hikâyelerinde ,efsanelerinde ve diğer halk anlatı türlerinde örneklendirilmişti.

“Mahmut ile Maymun Kız” (Van., s.326) masalında dua sonucu dirilmeyi görüyoruz.

“...Ya Rabbi sen ahir zaman peygamberlerinin hatırına sen bunu iyileştir der, çocuk iyileşir.” (Van., s.326)

Nardanesi'nin hoca tarafından kesilen çocuğunun Allah tarafından diriltilmesini de bu bölümde vermek doğru olur.

“...Goca neyse varmış bunlara çiftçi durmuş, aynen gece kalkıp beşikte yatan çocuğu kesiyor. Çocuğun annesinin duvarda asılı duran hırkasının cebine bıçağı gatiyor. ...Bu ikisini dağa bırakıyorlar....Allah tarafından iki aslan eniği peyda oluyor. Bunlar, bir gadın çağızın çocuğunu götürüp gadının gucağına veriyorlar. Allah tarafından çocuk iyi oluyor. (Tşl., s.299)

İnsanların dua sonucu dirildiklerini de görmekteyiz.

7. Kırk Gün Sonunda İnsanlarda Dirilme

Uzun süredir ölmüş olan delikanlılar, kırk gün başlarında bir kız bekleyince dirilirler. “Sabır Taşı“ (Ylv., s.261; Afy., s.543); “Ölü Bekleyen Kız” (Tşl., s.433; Elz., s.448) masallarında söz konusu dirilme hadisesi gerçekleşir.

“...Kırkıncı gün kızın dışarı çıktığı bir zamanda Arap Kızı ölünün yanına gelir. O sırada da ölü canlanır.”(Afy., s.543)

Yukarıda ismini belirttiğimiz masalalarda başlarında kırk gün beklenildiğinde dirilen insanları görmekteyiz.

8. Sihirli Şişenin Kırılması Sonucu İnsanların Dirilmesi

Zor durumda olan insanlar, sihirli şişeleri kırarlar ve kendilerine yardımcı olacak olan insanların dirilmesini sağlarlar. "Hoca" (Çk., s.592); "Ölü Yiyen Derviş" (Erz., s.187) masallarında söz konusu olay karşımıza çıkıyor.

"...Gız hemen ini vermiş, merdivenin ağzından şişeleri almış, birbirine vurup gırmış. O sırada gocası uyanmış." (Çk., s.592)

Yukardaki masalarda da kırılan şişe sonucu dirilen insanlar yer almaktadır.

9. Diğerleri

"Kara Dirhem Hokkası" adlı masalda Arap'ın dirilttiği insan karşımıza çıkıyor:

"...İçinden Arap çıkıyor, soruyor,

'Yapayım mı? Yıkayım mı?'

'Padişah oğlunu diriltti.'

Oğlan hemen canlanıyor." (Elz. s. 416)

"Vezirin Kızı ile Hoca" masalında ise yüzü açılınca dirilen ölüyü görüyoruz:

"...Bunnar tam cenazenin yüzünü açacakları sırada cenaze cana geliyor." (Çk., s.791)

II. OLAĞANÜSTÜ VARLIKLARDA ÖLÜP DİRİLME

İnsanlarda dirilmenin çokluğuna karşılık, olağanüstü varlıklarda dirilme yok denecek kadar azdır.

Sadece "Ahmet Şah" adlı masalda dirilen devle karşılaşırız. Bunun dışında diğer olağanüstü varlıkların dirilmesini konu edilen herhangi bir masal metnine rastlanmamıştır.

"...Gel benim atımın terkisine ötekilerine de ki, 'Siz cidin benim sizinle devam yoh. Ehmet Şah'ı bir ormanın içine götürdi. Sen buradan böyle bi ataş yaharsın benide içine goyarsınyanan ataşın cüllerini ülizgara verirsen. Ondan sonra memleketen ciderim, Ahmet Şah ateş yahır devi içine goyır küllerini ürizgara verir, atına binir bir müddet gidir. Birde bahırci dev celir." (Erz., s.377)

"Padişahın Üç Kızı" adlı masalda dirilme olayı gerçekleşmemekle birlikte, kellesi uçurulan devin, ikinci kılıç darbesinde dirilebileceği ifade ediliyor.

"...Gılıcıynan vurdun bir defada keser. Derse ki, iki defa vur insanoğlu bir defa vur, vurursansa dirilir. Bak sakgın vurma." (Erz., s.226)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MASALLARDA YAS

Bizim için önemli olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyduğumuz acı ve üzüntünün toplumsal kalıplar içinde ifade edilmesi olan "yas" pratiğine masallarımız içerisinde de yer verilmiştir. Masal kahramanlarından daha çok insanların ardından yas tutulduğunu görüyoruz. Bunları iki başlık halinde değerlendirmek istiyoruz.

1. İNSANLARDA YAS

"Gülü Koparan Dev", "Padişah Kızı" (*Afy.*, s.404, 450); "Allahın Belası", "Elma Ağacı" (*Elz.*, s.384, 504); "Cin Polat" (*Gm.*, s.526) adlı masalarda nişanlısı ölen insanlar yas tutuyorlar.

"...Ben kırk gün yas tutacağım kırk gün sonra cevap verebilirim." (*Elz.*, s.504)

"...Kırk gün yasım var, diyerek düğüne katılmaz." (*Afy.*, s.404)

"...Ben bunu aldığımda yeni ölmüştü, bunun yası var kırk gün el sürmeyeceksin." der. (*Gm.*, s.526)

"Aptal Siko" (*Van.*, s.420); "Çan Kuşu Çor Kuşu" (*Ant.*, s.320,324); "Eyvah" (*Ant.*, s.294); "Korku Bilmez" (*Tşl.*, s.395) adlı masalarda yas tutan insanların ağladıklarını görüyoruz.

"...Gapıyı açmış ki üç tane dünya güzeli ağlaşır."

"Ne ağlaşırsınız?"

"İşte bizim Gorku Bilmez deyi bir adamımız vardı. Öldü onun yasını tutarız." (*Tşl.*, s.395)

"...Köyün ağasının oğlu ölmüş. Bir cenaze, bir şamata... Ağlayan başını dizine vuran" (*Van.*, s.420)

Hayat Otu (*Gm.*, s.40), Eyvah (*Ant.*, s.208) adlı masalarda yas işareti olarak "siyah" renginden faydalandığını görüyoruz.

"...Oğlu kaybolan sultan ve hizmetliler yastadırlar. Hepsi siyah giyinmiştir." (*Ant.*, s.208)

"Kırk Avşar" adlı masalda ölünün ardından para toplanması pratiğini görüyoruz.

"...Bir mevte öldüğü vakit, bu mevte fugara ise, mendil açıp para toplarlar." (*Çk.*, s.817)

"Padişahın Oğlu Mirza Mehmet" masalında "yas" yerine "taziye" kelimesinin kullanıldığını görüyoruz.

"...Padişah Oğlu Mirza Mehmet için taziyeye giriyor." (*Van.*, s.397)

"Ağlayan Narla Gülen Ayva" masalında devden kurtulmak isteyen köylü yas tutar.

"...Padişahımızı yiyecek diye gününden evvel tedbir aldık. Yasımız çıkana kadar açlık çekmeyeceğiz." (*Gm.*, s.391)

"Çopanoğlu Senem" adlı masalda iftiraya uğrayan Senem, abisi tarafından dağ başında bırakılınca ağıt yakar:

"Kardeş başıma oturdu
Nice kalbine işler getirdi
Dağ başına beni yatırdı
Nolur suyum söyle, kardeş nere gitti?"

Sular yolunu bağlarım
Kardeş diye ben ağlarım
Dağ başında gönül eylerim
Dün suyum peri sen yoluma" (*Ant.*, s.351,352)

2. HAYVANLARDA YAS

Hayvanlarda yas tutma olayına çok az olmakla birlikte rastlıyoruz.

"Bitle Pire" (*Ant.*, s.138; *Gm.*, s.344); "Pireyle Bit" (*Ant.*, s.139), "Sinekle Pire" (*Ant.*, s.141) masallarında hep aynı olay örgüsü söz konusu

"... 'Niye ağlıyorsun bit bacı?'

'Pire gibi yiğit öldü. Kanı çörtenden aktı. Ben de ağlaya kaldım. Sinek sızlaya koymuş gitmiş.'

Kız anasına:

'Pire gibi yiğit öldü. Kanı çörtenden aktı. Bit ağlaya kaldı. Sinek sızlaya kaldı. Karga paklaya kaldı. Dut yaprağını döktü, arık suyunu çekti, Acirlerimiz eğri bitti, ben de satılları kulağıma taktım.'

Anası da orada memegini kesmiş." (*Ant.*, s.138)

SONUÇ

Anadolu'nun coğrafi zenginliğini oluşturduğu farklılıklar kültürde de kendini göstermiştir. Ülkemizde halk kültürünün anlatmaya dayalı mahsullerinden olan masallarla ilgili üniversitelerimizde yapılan çalışmalar son zamanda oldukça artmıştır. Başlangıçta sadece farklı yörelerin masal metinlerinin toplanmasından ibaret olan masal konulu akademik çalışmalar, son dönemde yapılan bir takım çalışmalarla farklı boyutlar kazanmıştır.

"Türk Masallarında Ölüm ve Yas" başlığı altında yaptığımız bu çalışmada başta "ölüm" motif olmak üzere masalarda ölüme bağlı diğer motiflere de yer verdik.

Masallarda ölüm ve yas konusunu incelemeyen evvel Türk Kültüründe ölüm ve ölümlerle ilgili pratiklerin tespitini yaparak, günümüz Türk Dünyasında ve Anadolu'sunda mevcut olan şekilleri belirttik. İnsanların sevdiklerini kaybetmesinin acısıyla belirli sürede yas tuttıklarını ve bu acılarını **siyah, beyaz ve mavi** gibi renklerle toplumun diğer bireylerine belirttiklerini ifade ettik. Yine yaşlı olan insanların giysilerini ters giyerek, erkelerin uzun süre traş olmayarak matemlerini dışa yansıttıklarını ve bu pratiklerin günümüzde de canlılığını muhafaza ettiğini belirttik.

Muhteva ve şekil özellikleri bakımından farklılıklar gösteren halk edebiyatının anlatmaya dayalı türlerinden olan halk hikâyeleri., destanlar, Dede Korkut hikâyeleri, efsaneler ve fıkralarda ölüm ve yasla ilgili, tespit ettiğimiz noktaları belirttik. Fıkralar muhteva özelliği gereği ölüm hemen hemen hiç işlememesine karşılık, destanlarımızda bu konuya oldukça fazla yer verilmiştir.

Hayatın gerçekçi yanını teşkil eden ölüme, insanların kurmaca alem olarak oluşturdukları masalarda da yer verildiğini, incelediğimiz masal metinlerinde gördük. Masalarda ölüm hadisesini sadece insan kahramanların ölümü olarak değil, hayvanların ve olağanüstü kahramanların ölümü olarak genişleterek ele aldık. Ölüm sebeplerini göz önünde bulundurarak, yaptığımız sınıflamada, daha çok **cezalandırılarak öldürmeye** yer verildiğini gördük. Bunun sebebi; iyi kahramanlar mükâfatlandırılırken, kötülerin cezalandırılmalarıdır. Cezalandırma daha çok **öldürmek** şeklinde olmaktadır. Ayrıca dinleyiciye bir ders vermek, mesaj iletmek gayesiyle anlatılan masalarda, iyi kahramanlardan bazılarının öldükten sonra yeniden dirildiklerini tespit ettik.

Genellikle kötü kahramanlar öldükleri için, **yas tutma** hadisesine ancak birkaç masalda rastlayabildik. Bu motif daha çok insanların ölümünden sonra karşımıza çıkıyor.

Netice itibarı ile “Türk Masallarında Ölüm ve Yas” konusunu geniş bir çerçeve içinde ele alıp, değişik doktora tezlerinde yer alan yüzlerce masalı okuyarak incelemeye çalıştık.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

BİBLİYOGRAFYA

- ALPTEKİN, Ali Berat, (1982), **Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması II (Metinler ve Sözlük)**, Erzurum. (Yayınlanmamış doktora tezi)
- ALPTEKİN, Ali Berat-Esma,Şimşek, (1990), "Türk Destanlarının Motif Yapısı I", **Türk Dünyası Araştırmaları**,197-254.
- ALPTEKİN , Ali Berat, (1993), **Fırat Havzası Efsaneleri(Metinler)**, Antalya.
-, (1994), **Prof.Dr.Saim Sakaoğlu 55.Yıl Armağanı**, Kayseri.
-, (1997), **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Ankara.
- ARAZ, Fırat, (1995), **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Ankara.
- ARSLAN, İbrahim, (1994), **Eski Türklerin Dini(İslamiyet'in Kabulüne Kadar)**, Konya.
- BAĞIŞKAN, Tuncer, (1997), **Kıbrıs Türk Halk Biliminde Ölüm**, Ankara.
- BANARLI, Nihat Sami, (1987),**Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**,İstanbul.
- BATUR, Suat, (1998), **Açıklamalı Örnekli Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul.
- BARAZ, Nesrin , (1998), **Halk Bilimine Genel Bakış**, Eskişehir.
- ÇAĞIMLAR, Zekiye, (1999), **Adana yöresi Avşar Ağıtları ve Bu Ağıtların Adana Aşıklık Geleneğine Etkisi** , Adana (Yayınlanmamış doktora tezi)
- DEMİREL, Hamide, (1995), **Türk Destanlarında Güzellik. Destan Masal ve Din Ustaları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları**, İstanbul.
- DUYMAZ, Ali, (1992), **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**,Elazığ (Yayınlanmamış doktora tezi).
- ELÇİN, Şükrü, (1986), **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara.
-, (1988), **Halk Edebiyatı Araştırmaları I**, Ankara.
-, (1988), **Halk Edebiyatı Araştırmaları II**, Ankara.
- EMİROĞLU, Seyit, (1996), **Meram İlçesi(Konya)Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Konya (Yayınlanmamış doktora tezi).
- ERGİN, Muharrem, (1989), **Dede Korkut Kitabı I /Giriş-Metin-Faksimile**, Ankara.
-, (1992), **Orhun Abideleri**, İstanbul.
- GENÇCAN, Mehmet, (1990), **Çanakkale Savaşlarından Makaleler**, Ankara.
- GERÇEL, Alim, (1992), "Fırat Havzasında Ölüm ve Cenaze Merasimleri, Ölüm Üzerine değişler, Mezarlıklar",**Fırat Havzası Folklor Ve Etnoğrafya Sempozyumu, 24-27 Ekim 1985**, Elazığ, 83-93.
- GÖDE, Halil Atalay, (1992), **Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Isparta, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

- GÖKBEL, Ahmet, (1998), **Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler**, Ankara.
- GÜNAY, Umay, (1975), **Elazığ Masalları (İnceleme)**, Erzurum.
- İLTEBİR, Ablikim, (1996), "Uygur Türklerinde Törelere ve Nevruz", Ankara, **Nevruz ve Renkler** (Yayına Hazırlayanlar, Sadık Tural-Elmas Kılıç), 216-217.
- İNAN, Abdulkadir, (1987), **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara.
-, (1992), **Manas Destanı**, İstanbul.
- KABACALI, Alpay, (1991), **Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca Hayatı, Kişiliği, Fıkraları**, Ankara.
- KABAKLI, Ahmet, (1989), **Türk Edebiyatı I**, İstanbul.
-, (1990), **Türk Edebiyatı II**, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim, (1980), **Eski Türk Dini**, Ankara.
- KALAFAT, Yaşar, (1995), **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara.
- , **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, (1991), Ankara.
- KÖKSEL, Behiye, (1995), **Gaziantep Masalları Üzerine Bir Araştırma**, Konya.
(Yayınlanmamış doktora tezi).
- KÖPRÜLÜ, Fuat, (1986), **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara.
- OKUŞLUK, Refiye, (1999), "Anadolu'da Ölüme Ve Mezara Bağlı Efsaneler". Adana.
III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni, (Senpozyumu) / Bildiriler, 531-539.
- OY, Aydın, (1992), "Alper Tunga Sagusu ve Ağıt Geleneği", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri / Halk Edebiyatı**, Ankara, 277-285.
- ÖGEL, Bahaeddin, (1995), **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanları) I. Cilt**, Ankara.
- ÖNAY, Yılmaz, (1995), **Van Masalları Üzerine Bir Araştırma**, Van, (Yayınlanmamış doktora tezi).
- ÖRNEK, Sedat Veyis, (1995), **Türk Halk Bilimi**, Ankara.
- ÖZÇELİK, Mehmet, (1993), **Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma**, Konya,
(Yayınlanmamış doktora tezi).
- RAYMAN, Hayrettin, (1996), "Arzu İle Kamber Hikâyesinin İki Varyantı, Bayburt -Yozgat", **Milli Folklor**, 4 (29/30), Bahar-Yaz 30-34.
- SAKAOĞLU, Saim, (1973), **Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlili**, Ankara.
-, (1983), **İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı Metinleri-I / Destanlar (1. Fasikül)**, Erzurum, (Ders notu).

....., (1992), **Türk Fıkraları Ve Nasrettin Hoca**, Konya.

....., (1997), "Bir Efsane İki Tip Motifi Şeyh Bilecen ve Memik Dede Efsaneleri", Konya, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 4, Konya, 181-190.

..... (1999), **Masal Araştırmaları**, Ankara.

SEYİDOĞLU, Bilge, (1975), **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar**, Ankara.

SEVİNDİK, Hüseyin, (1996), "Nevşehir –Ürgüp –Yeşilöz Köyü'nde Yer Adları ve Etrafında Oluşan Efsaneler, Ankara, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler** 1994, 153-165.

ŞİMŞEK, Esmâ, (1986), **Kaçak Nebi Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma**, Erzurum (Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi lisans tezi).

....., (1990), **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, Elazığ,(Yayınlanmamış doktora tezi).

....., (1993), **Kadirli ve Osmaniye Ağıtları**, Antakya.

YILDIRIM, Dursun, (1998), **Türk Bitiği (Araştırma/İnceleme)**, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

1976 Çorum doğumluyum. Mecitözü ilçesinin Doğu İlkokulun'da başladığım öğrenim hayatıma, Çorum Atatürk Lisesi'nde devam ettim. Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1997 yılında mezun oldum. Aynı yıl adı geçen üniversitede yüksek lisansa başladım. 4 Kasım 1997 tarihinden beri Kırıkkale Cumhuriyet Lisesi'nde Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktayım.